

VAASAN YLIOPISTO

SIGURÐUR JÓNSSON

Det vilda tänkandet och det kultiverade

Isländsk fackspråklig språkvård med tyngdpunkt
på första hälften av 1900-talet

ACTA WASAENSIA

Nr 184

Språkvetenskap 34

UNIVERSITAS WASAENSIS 2007

Förhandsgranskare

Professor emeritus, Fil.dr.h.c. Heribert Picht
Am Tannenkamp 16
D-27432 Bremenvörde
Deutschland

Fil.dr Roger Reidinger
Abteilung für Skandinavistik
Institut für Europäische und Vergleichende Sprach- und
Literaturwissenschaft
Universität Wien
Dr. Karl Lueger-Ring 1
1010 Wien
Österreich

FORMÁLI

Ræturnar að því verki sem hér liggur fyrir má rekja 25 ár aftur í tímann þegar ég sótti námskeið í fackspråk och terminologi í Vasa högskola. Þá komst ég í kynni við aðferðir og viðhorf til viðtöku orðaforða á sérhæfðari sviðum tungunnar, það sem ég var vanur að kalla nýyrðastarfsemi. Viðhorf til sérhæfðs málfars á þeim tíma stýrðist af ráðandi málræktarstarfsemi á Íslandi þar sem ekki var gerður munur á almennu og sérhæfðu máli. Þarna vaknaði áhugi minn á þróun sérhæfðs máls í íslensku. Eftir þátttöku í fleiri iðorðanámskeiðum og iðorðaráðstefnum á erlendri grundu bauðst mér að skrifa þessa doktorsritgerð um efnið í Háskólanum í Vasa í Finnlandi.

Það hafa verið mikil forréttindi að fá að skrifa þessa ritgerð við norrænu deildina í Háskólanum í Vasa því allar aðstæður þar hafa verið verið mjög uppörvandi. Leiðbeinendum mínum, Christer Laurén og Marianne Nordman, sem áttu hugmyndina að þessu verkefni og fylgdu því eftir til enda, þakka ég fyrir frábæra handleiðslu, uppörvun, yfirlestur og óendanlega þolinmæði.

Öðrum sem létt hafa mér gönguna að lokum þessa verkefnis vil ég þakka hjálpina. Þeir eru: Aðalbjörg Rós Óskarsdóttir, Allan Rettedal, Ari Páll Kristinsson, Björgvin Kemp, Eiríkur Rögnvaldsson, Guðrún Kvaran, Heimir Pálsson, Johan Myking, Jörgen Pind, Magnús A. Sveinsson, Sigrún Helgadóttir, Sigurður Konráðsson og Svavar Sigmundsson, auk margra annarra sem gefið hafa góð ráð.

Þá vil ég nefna þá aðila sem stutt hafa mig fjárhagslega við þetta verkefni. Þeir eru: Bílorðanefnd, Starfsmenntunarsjóður starfsmanna Alþingis, Institutionen för nordiska språk í Vasa, Kulturfonden Island – Finland, Letterstedska fonden og skrifstofa Alþingis, sem gerði mér kleift að búa í Vasa samtals nærri heilt ár meðan ritgerðin var í smíðum. Öllum þessum aðilum er ég mjög þakklátur fyrir stuðning þeirra.

Og loks vil ég þakka vinum og vandamönnum fyrir umburðarlyndi meðan á verkinu stóð.

Reykjavík 1.6.2007

Sigurður Jónsson

FÖRORD

Den första början till denna avhandling kan spåras 25 år tillbaka i tiden när jag deltog i en kurs i fackspråk och terminologi vid Vasa Högskola. Då blev jag bekant med metoder och attityder gentemot nya ord inom olika fackspråksområden, det som jag kände som neologismer eller nyordsarbete. På den tiden styrdes mina åsikter av den tidens rådande språkvårdspolitik på Island, där man inte gjorde skillnad på allmänspråk (LGP) och fackspråk (LSP). Där vaknade mitt intresse för utvecklingen av isländskt fackspråk under första hälften av 1900-talet, speciellt de krafter som påverkade utvecklingen. Drygt 10 år senare fick jag, vid Vasa universitet, tillfälle att skriva denna doktorsavhandling på området.

Det har varit ett stort privilegium att skriva denna avhandling vid Institutionen för nordiska språk vid Vasa universitet eftersom förhållandena där var mycket uppmuntrande. Mina handledare, prof. Christer Laurén och prof. Marianne Nordman, som fick idén till denna avhandling och har följt den till slut, tackar jag för deras entusiasm i handledning, genomläsning och språkgranskning och för deras oändliga tålmod.

Alla andra som har underlättat mitt arbete med min avhandling vill jag också tacka. De som bör nämnas är: Aðalbjörg Rós Óskarsdóttir, Allan Rettedal, Ari Páll Kristinsson, Björgvin Kemp, Eiríkur Rögnvaldsson, Guðrún Kvaran, Heimir Pálsson, Johan Myking, Jörgen Pind, Magnús A. Sveinsson, Sigrún Helgadóttir, Sigurður Konráðsson och Svavar Sigmundsson, samt många andra som har givit goda råd.

Jag vill också tacka dem som under åren har understött mitt arbete ekonomiskt. Det är: BÍlorðanefnd, Starfsmenntunarsjóður starfsmanna Alþingis, Institutionen för nordiska språk i Vasa, Kulturfonden Island – Finland, Letterstedtska fonden og Skrifstofa Alþingis, som gjorde det möjligt för mig att bo i Vasa nästan ett år under mitt arbete med avhandlingen.

Slutligen vill jag också framföra ett tack till både släkt och vänner för stöd och tålmod.

Reykjavík 1.6.2007

Sigurður Jónsson

Bókina tileinka ég

Bryndísi,

sem alltaf trúði að þetta hefðist.

INNEHÅLL

FORMÁLI	3
FÖRORD	4
FIGURER, TABELLER OCH TABLÅER	7
ABSTRACT	8
1 INLEDNING	9
1.1 Syfte.....	9
1.2 Motiveringar till studien.....	10
1.3 Material och metod.....	13
1.4 Liknande studier	15
2 ISMER BAKOM SPRÅKPLANERING PÅ ISLAND	21
2.1 Bakgrund och historia.....	21
2.2 Nationalism.....	26
2.3 Filologismen som drivkraft inom den isländska språkplaneringen.....	37
2.4 Demokratism	45
2.5 Internationalism och nationalism i samspel	46
3 SPRÅKVÅRD, FACKSPRÅK OCH TERMARBETE	52
3.1 Praktiken i går.....	52
3.2 Massmedia.....	66
3.3 Akademía Íslands	66
3.4 Exkurs: Isländsk språknämnd.....	68
3.5 En strategisk konflikt.....	70
3.5.1 Finnbogason i ordnämndsarbete.....	70
3.5.2 Egilson attackerar Finnbogason och ordnämndsarbetet	71
3.5.3 Polemiken mellan Egilson och Finnbogason	74
3.5.4 Debattörerna får understöd	77
3.5.5 Diskussion	79
3.6 Praktiken i dag.....	82
3.6.1 Språkvårdsfonden	90
3.6.2 Isländsk termbank.....	92
3.7 Exempel på en fackspråklig textgenre.....	93
4 TRE ISLÄNDSKA SPRÅKPLANERARE OCH DERAS PROFILER	104
4.1 Guðmundur Finnbogason	105
4.1.1 En kort presentation.....	105
4.1.2 Finnbogason och det isländska undervisningsväsendet	106
4.1.3 Lagstiftning om allmän läroplikt.....	109
4.1.4 Ny förordning om gymnasiet.....	110
4.1.5 Språkvårdaren.....	111

4.1.6 Förslag om språkplanering: det wüsterska begreppet före Wüster.....	112
4.1.7 Filosofen Finnbogason och begreppen	117
4.1.8 Finnbogason och nyordsarbetet	120
4.1.9 Översättaren Finnbogason	121
4.1.10 Slutsats.....	123
4.2 Ágúst H. Bjarnason	124
4.2.1 En kort presentation.....	124
4.2.2 Bjarnasons föregångare i logik på isländska	124
4.2.3 Bjarnasons lärobok i filosofi	128
4.2.4 De första introduktionerna i filosofi och deras termförslag	130
4.2.5 Bjarnasons termer i relation till nyare terminologi.....	137
4.2.6 Den första psykologiboken på isländska och den nyaste	142
4.2.7 Slutsats.....	145
4.3 Sigurður Nordal	146
4.3.1 En presentation	146
4.3.2 Om det obrutna arvet	150
4.3.3 Slutsats.....	154
4.4 Slutsats om de tre språkplanerarna	155
5 SLUTDISKUSSION	158
5.1 Spår in i framtiden	160
NÍÐURSTÖÐUR	162
LITTERATUR.....	166
BILAGOR	183

FIGURER, TABELLER OCH TABLÅER**FIGURER**

1	Ett urval ismer som kan ha påverkat isländskt terminologiarbete.	36
2	Den dynamiska tyngdpunktsfördelningen mellan de fyra ismerna som variabler bakom språkvårdande åtgärder gällande fackspråk.	159

TABELLER

1	Fruktnamn.	42
2	Två musikinstrument.	42
3	Några matvanor.	43
4	Vin och sprit.	43
5	Tyg och kläder.	44
6	Lagar som härstammar från Islands medlemskap i EES antagna på Althingi 1992–2006, fördelade utgående ifrån lagstiftande församlingar (Ævarsdóttir & Ólafsdóttir 2007).	101

TABLÅER

1	Gemensamma isländska termer hos Arnljótur Ólafsson och Ágúst H. Bjarnason med utländska ekvivalenter.	131
2	Gemensamma utländska termer hos Arnljótur Ólafsson och Ágúst H. Bjarnason men olika isländska ekvivalenter.	131
3	Jämförelse av termförrådet i ett kapitel om begrepp i fyra läroböcker om logik.	139– 140
4	Ytterligare termer i kapitlet om begrepp i två läroböcker i logik från 1948 och 1963.	141
5	Lista över 22 begrepp som förekommer både i Bjarnasons Psyklogi från 1916 och i Guðmundsdóttirs och Pinds Psykologi från 2003.	145

ABSTRACT

Jónsson, Sigurður (2007). Det vilda tänkandet och det kultiverade. Isländsk fackspråklig språkvård med tyngdpunkt på första hälften av 1900-talet. (The Savage Mind and the Cultivated. Icelandic special language cultivation with an emphasis on the first half of the 20th century). *Acta Wasaensia* No 184, 190 p.

The dissertation is a study of Icelandic language planning during the first half of the 20th century, with particular attention given to the work done on technical language or terminology. Some historical background is provided, in order to explain the status of these issues today, and some material from the latter half of the previous century is also discussed in order to illustrate the strategies employed.

One difference between Icelandic and Swedish is that terminology planning for the Swedish language is done by a specialized organisation in that country, the Terminology Centre (TNC). In Iceland, however, no distinction is made between technical and ordinary language. The Icelandic Language Committee is responsible for practice in both fields, and specialized terms are not handled separately.

The Icelandic language planning or language cultivation strategy, called *málrækt*, is examined against the background of several doctrines or *isms*: nationalism, internationalism, philologism, and democratism (see figure p. 156), which are regarded as determining variables behind the measures that have been taken.

As used in this text, philologism is innovation in the sense of using established word elements to create new words, and no contradiction is seen between the terms internationalism and nationalism.

Modern Iceland is shown as maintaining quite successful language cultivation, also in the field of terminology. Philosopher Guðmundur Finnbogason exercised a major influence on the development of language policy in Iceland. A pioneer in the theory of terminology, he engaged in advanced discussion of the concept of concept several decades before the Austrian engineer Eugen Wüster.

The empirical research demonstrates that Icelandic language planners did not forget the important roles that language and terminology play in society. In Iceland, there has been and still is a very firm, some might even say aggressive commitment to preserving the Icelandic language, which extends far beyond limited academic circles.

*Sigurður Jónsson, University of Vaasa, Department of Scandinavian Languages,
P.O.Box. 700, FI-65101 Vaasa, Finland, e-mail sigurdur@althingi.is*

Key words: Icelandic language, language planning, isms, LSP, terms

1 INLEDNING

1.1 Syfte

I början av 1900-talet var mycket på gång i det isländska samhället. Det började en ny era i nationens historia i olika avseenden. Man kan t.ex. nämna att islänningarna år 1904 fick en inhemsk verkställande makt och ett statsråd med säte i Reykjavík, år 1906 fick Reykjavík telegrafförbindelser med utlandet, år 1907 stadgades om allmän läroplikt för 10–14-åriga barn, Islands Universitet grundades år 1911 och den egentliga självständighetskampen slutade med att Island fick sin suveränitet år 1918. Näringslivet förändrades med den industriella revolutionens intåg i det isländska samhället. Islands förbindelser med utlandet förbättrades och därav följde ökad handel, industrialisering och teknologisering och den offentliga servicen växte påtagligt. Man kan säga att nationen under dessa år tog steget från dåtiden till nutiden, flyttade in från landsorten till städerna. Med alla dessa förändringar följde nya ord som måste översättas till isländska på något sätt.

I början av 1900-talet debatterades mycket om olika språkliga ämnen på Island, om gott språk och dåligt, om rätt språk och fel, och om utländskt inflytande på isländskan, speciellt inom olika industrigrenar, i sjömannspråket etc. Många lärare och intellektuella anammade detta tema i självständighetskampens slutskede och ungdomsförbunden (vilkas förebild var Norges Ungdomslag) hade också bland sina målsättningar vården av det isländska språket.

Med detta som bakgrund har jag som syfte med min avhandling att utifrån försöka se på islänningarnas arbete med språket. Mitt arbete inom språkvården i flera år, min tidigare anställning som ordboksredaktör på ett förlag och min funktion som ansvarig för utgivningen av Althingis protokoll, har givit mig nyttiga insikter som jag försöker utnyttja så objektivt jag kan. Det är viktigt att få en överblick över myndigheternas åtgärder och enskildas insatser och tankar när det handlar om språkvård och språkplanering. Då kan man bättre förstå händelseförloppet.

Inom språkvården på Island har man alltid talat om isländskan som ett enhetligt språk, utan dialekter, och fackspråk talas det inte om. Visserligen finns det fackspecifika ord men allt hör på Island hemma under allmänspråket. Man gör ingen skillnad på fackspråk och allmänspråk. Man kan fråga sig varför islänningarna inte gör någon skillnad. Finns det ändå inte en gräns mellan allmänspråk och fackspråk, och om det inte gör det, varför är det då så? (Jfr Kalverkämper 1996:10.)

Min undersökning av orsaker bakom utvecklingen inom det som kan kallas fackspråk på Island begränsas till att gälla utvecklingen under förra hälften av 1900-talet för att omfånget av studien inte skall bli svårhanterligt men det är självklart att man inte helt kan bortse från det som skedde under 1700- och 1800-talen för att förklara händelser under 1900-talet.

Jag har alltså låtit förra hälften av 1900-talet stå som ett centralt tidsskede för min undersökning men gör ändå utblickar bakåt och också framåt, för att se bakgrunden till det som hände och sedan följderna av händelserna. Slutligen vill jag se på resultatet av insatserna inom språkvården och språkplaneringen och fundera över orsakssambanden när det gäller det isländska fackspråket och termförrådet.

Mitt primära syfte är alltså att utreda vilka krafter som har påverkat den medvetna språkutvecklingen inom fackspråk på Island.

1.2 Motiveringar till studien

Mitt forskningsobjekt behandlar det isländska fackspråket speciellt under en del av det gångna århundradet, d v s från ungefär början till mitten av 1900-talet. Det är särskilt två aspekter som jag vill undersöka: Vad drev enskilda individer till att bry sig om terminologi och varför var det hellre humanister (som t.ex. Ágúst H. Bjarnason, Guðmundur Finnbogason och Sigurður Nordal) än hantverkare och naturvetare som gick i spetsen i denna fråga? Dessutom är det intressant att få veta var man drog

gränserna mellan fackspråk och allmänspråk eller snarare varför man inte drog några gränser alls vilket verkar ha varit fallet. En grundläggande fråga är alltså: Hur ser den isländska språkplaneringsmodellen ut, eller finns det kanske inte något sådan modell?

Enligt min mening är svaret på frågan ganska kort: nej, det finns ingen explicit modell. På Island har man aldrig tänkt i dylika termer. Uttrycket *språkplanering* (en. *language planning*) är något man inte vill diskutera eller skriva om. Ordet *språkplanering* låter som om man ville styra språket och dess utveckling. Det får man inte göra. Om vi alltid talar ett gott språk och använder isländska ord för utländska termer behöver vi ingen språkplanering. Folket i landet utvecklar språket för sitt behov. Men vi som har utbildning i språk måste hjälpa till när det behövs och avgöra vad som är rätt eller fel i folkets språkbruk.

Språkvården på Island har haft som sitt mål, medvetet eller omedvetet, att sätta stopp för språkförändringar. Hur har man då lyckats i strävandena? Om jag försöker beskriva det som jag hittills har kommit fram till (det handlar om första hälften av 1900-talet) så ser det ut som om man var ganska upptagen av att förhindra påverkan av utländska ord på språkförrådet.

Men samtidigt, år 1929, stod myndigheterna för två ändringar i rättskrivningen. Man gick från fonetisk skrivning till etymologisk skrivning. Klustret /je/, skrivet je, skiftades ut mot é på grund av dess ursprung i fornspråket /e:/: *jeg*, *brjef*, *ljett* skriver vi nu *ég*, *bréf*, *létt*. Den andra ändringen var att konsonanten /s/ när den var en sammansmältning av klustren /ds/, /*s/ eller /ts/ skulle skrivas z: *islenzk* 'isländsk' (jfr Island), *bezt* 'best' (*bet-st, jfr. betri), *herzla* 'härdning' (her*-sla, jfr. fem. hör* 'hård').

Det visade sig lätt att genomföra skrivsättet med é medan skrivningen med z alltid ställde till svårigheter och avskaffades 1973 genom undervisningsministeriets beslut (Vikør 1993: 209–210). Denna åtgärd hör hemma under punkt 2 i Haugens modell för språkplanering (korpusplanering: standardisering av skrift) och punkt 4.2 i Haarmanns modell (korpusplanering: officiella åtgärder) (Kaplan & Baldauf 1997: 29, 50). Man

kan också se rättskrivningsändringen som en bekräftelse på den tendens som präglade diskussionen om språk, kultur och identitet under självständighetskampen och som en följd av suveräniteten 1918 (Jónsson 1998). Förebilder för rättskrivningen sökte man i kulturarvet.

Under perioden ca 1930 till 1950 hände inte så mycket inom fackspråks- och nyordsarbetet på Island (Jónsson 1997a–b). Men det var ett och annat på gång inom allmänspråket. År 1930 började den isländska riksradien sina sändningar. Man hade stora drömmar om hur radion kunde föra ut kunskap till folket och hur man kunde lära folk t.ex. språk via radion. Och det gjorde man. Folk kunde lära sig t.ex. tyska, engelska och franska men dessutom sändes också program om isländska språket. Allmänheten kunde sända in skriftliga frågor om språket till radion och fick svar på dem i programmet. Liknande program har varit en fast punkt i radions verksamhet sedan dess.

Radion bidrog också till att Björn Guðfinnsson, som bland andra tog hand om språkprogrammet, skrev en ny *Íslensk málfræði* 1935. Den gavs i början ut av radion och troligen har ingen isländsk lärobok blivit omtryckt lika ofta som den, den är fortfarande i bruk.

Och radion bidrog till att man började undersöka isländskt uttal. På den tiden sändes allt ut direkt i radion och man var ganska noga med att de som skulle framträda i radion kunde tala en god isländska och inte hade några uttalsfel. År 1939 beviljade radion av sin budget pengar för att undersöka och kartlägga uttal hos folket i landet. Björn Guðfinnsson reste runt och tog tal- och läsprov på drygt 10 000 islänningar, mest skolbarn i 10–12 års åldern (Guðfinnsson 1946). På grund av sina undersökningar lade Björn Guðfinnsson fram *Breytingar á framburði og stafsetningu* (Förslag till ändringar av uttal och rättskrivning) (1947), ett förslag om ett standarduttal, som aldrig har förverkligats, men som har använts som rättesnöre i skolundervisning, skådespelarutbildning och i radio och TV.

I sina undersökningar kartlade Björn Guðfinnsson sådana uttalsfel på östlandet men också i den sydvästra delen av landet, som man inte tyckte om. Det handlar om sammanfall av vokalerna /e/ och /i/, och /ø/ och /u/, och kallas för *hljóðvilla* eller *flámæli*, en. *slack-jawed speech*, ett s.k. slapt uttal. En intensiv kampanj sattes i gång mot denna uttalsändring och den lyckades bra. Ändringen gick tillbaka i slutet av 1940-talet och i början av 1950-talet men liknande uttalsändringar har upptäckts hos ungdomar i Reykjavík under de senaste åren (Vikør 1993: 209).

Under perioden 1928–1951 har vi exempel på medveten och omedveten språkplaneringsaktivitet inom radion och direkt inblandning i språkutvecklingen från skolmyndigheternas sida under 1940- och 1950-talet. Radion har varit normgivande inom språket och där får inte vem som helst uppträda.

Det finns alltså språkplaneringsaktiviteter på Island fastän islänningarna inte anser att det är så. Islänningarna har ingen nedskrivna språkpolitik, de skall bara vårda språket och blanda sig i saken när det behövs. Alltså finns det en implicit form av språkplanering. Det visar de exempel som jag har nämnt ovan.

1.3 Material och metod

Mitt forskningsmaterial härstammar från många håll och jag har undersökt olika slags material i tryckt och otryckt form. Eftersom jag arbetade många år inom den isländska språkvården blev jag bekant med det mesta som hade skrivits där. Jag har undersökt det som aktörer inom isländskt språk- och kultursamhälle i början av 1900-talet har skrivit och det som har skrivits om dem. Isländska tidskrifter om kultur och politik från den tiden ger en god bild av den samhällssyn som enskilda personer, grupper och folkrörelser har. Där kan nämnas tidskrifter som lärda män gav ut, *Skírnir*, *Eimreiðin*, *Iðunn* och *Vaka*, och Islands ungdomsrörelsens tidskrift *Skinfaxi*, samt tidningarna *Morgunblaðið*, *Tíminn* och *Vísir*. Tidskrifterna ansågs vara opolitiska men *Vaka* som Ágúst H. Bjarnason, Guðmundur Finnbogason och Sigurður Nordal gav ut med andra

hade ett klart ideologiskt mål: att understödja isländsk kultur och självständighet och se till att gamla värden inte trängdes undan av nya utländska (Guðmundsson 1987: 51–52). En god inspiration fick jag av att läsa artiklar av Ragnheiður Kristjánsdóttir (1996) ”Rætur íslenskrar þjóðernisstefnu” och Sigríður Matthíasdóttir (1995) ”Réttlætning þjóðernis. Samanburður á alþýðufyrirlestrum Jóns Aðils og hugmyndum Johanns Gottlieb Fichte” samt hennes doktorsavhandling (2004) *Hinn sanni Íslendingur. Þjóðerni, kyngervi og vald á Íslandi 1900–1930*. Dessutom har Ottóssons bok *Íslensk málhreinsun. Sögulegt yfirlit* (1990) varit till nytta. Av otryckta källor bör nämnas mötesprotokoll från isländska ingenjörsförbundet och dess ordnämnd som verkade från 1919 till 1933.

Med ett så mångsidigt och mångfasetterat material som bakgrund gällde det för mig att finna ett metodiskt grepp som på ett flerdimensionellt sätt hanterar de frågor som jag vill söka svar på.

I artikeln ”Societal ideology and language cultivation: the case of Swedish” presenterar Karl-Hampus Dahlstedt några ismer som har influerat det svenska språkvårdsarbetet sedan mitten av 1800-talet (Dahlstedt 1976:5–6). De tankar som Dahlstedt framför där kunde vara till nytta för mitt sätt att närma mig mitt undersökningsmaterial. Dahlstedt diskuterar i artikeln ismer i det svenska språkvårdsarbetet, men mycket i hans synsätt kan dock tolkas som en utopi, en beskrivning av det högst stående idealsamhället. Dahlstedt nämner nationalism och därunder purism, Nordic regionalism (Scandinavianism), internationalism, traditionalism, rationalism och därunder radikalism, och slutligen demokratism. Dessutom citerar han Johannes Aavik (1948: 111) om fenomenet *furor philologicus*, egentligen filologiskt raseri. Oberoende av detta *furor* hade jag redan myntat termen *filologism* som i sig inte har någonting med raseri att göra. (Se avsnitt 2.3.)

Dahlstedt diskuterar närmare varje ism för sig med hänsyn till svenskt språksamfund och svensk språkvård. Avslutningsvis påpekar han att balansen mellan social integrering och individuell integritet är ett av de demokratiska dilemmana. Det andra är

mångfalden av sociala ideologier som förverkligas i de ismer han räknar upp. Det tredje dilemmat, detta gäller speciellt språkvården, är språkets mångfald som redskap i samhället. Som följd av detta säger Dahlstedt (1976: 29–30) att ”the basic evolution of a *democratic language cultivation* is clear. Its characteristics are tolerance and desire for an open language, which is neither a barrier between different social groups within a nation, nor a factor which isolates one nation from all others.” En annan impuls till mina resonemang fick jag hos Sven-Erik Hansén som i sin doktorsavhandling i svenska språket visserligen inte ser på ismer men som diskuterar olika krafter som påverkar modersmålsämnets läroplan (Hansén 1991: 71). Hansén räknar upp de fyra aspekterna: pedagogisk-teoretisk, sociokulturell, språkvetenskaplig och utbildningspolitisk.

Utgående från Dahlstedts impuls och från Hansén har jag induktivt byggt upp en modell med ett antal ismer som jag antar påverkat isländska åtgärder beträffande språket. Valet av ismer bygger på min egen bakgrund inom den isländska språkvården och delvis på ett implicit vetande efter långvarigt arbete med isländska språket.

I fortsättningen använder jag modellen deduktivt på min empiri som presenteras i kapitlen 3 och 4 med stöd i min erfarenhetssfär. För att förstå modellen och åtgärderna behövs det en viss historisk bakgrundsteckning vilket jag också ger. En hypotetisk modell diskuteras först fram mot den historiska bakgrunden och presenteras i Figur 1 (avsnitt 2.2). Modellen revideras i diskussionen i avsnitt 2.3 och får slutligen med hela min undersökning och mina resonemang som bakgrund den utformning som jag ger den i Figur 2 i kapitel 5.

1.4 Liknande studier

Språket är en väsentlig del av tillvaron för varje människa för att hon skall kunna kommunicera med andra människor och fungera i samhället. Språkplanering är ett förhållandevis nytt begrepp som vanliga människor inte tänker på när de använder sitt språk. Som fallet ofta är i Skandinavien har man också på Island brytt sig om sitt språk

utan att man därmed har utvecklat sitt arbete med språket på en teoretisk nivå. Den enda skandinaviska miljö där man har utvecklat teorier om arbete med sitt språk är Norge. Därför är det ur skandinavistisk synvinkel naturligt att börja en studie i språkplanering med att se på förhållandena i Norge, som varit ett slags språkligt laboratorium i fråga om skriftspråk och förhållningssätt till talat språk (jfr t.ex. Vinje 1976, Sandøy 1991 och Vikør 1994).

Det var Einar Haugen, en norsk-amerikansk språkforskare, som först lanserade termen *språkplanering* i facklitteraturen (1959) och sedan skrev han en bok om språksituationen i Norge och om norsk språkpolitik under 1900-talet där språkplanering är ett centralt begrepp (Haugen 1966). Einar Ingvald Haugen (1906–1994) var professor vid University of Wisconsin och Harvard University. Han var son till norska immigranter i Amerika och som barn flyttade han med familjen tillbaka till Norge för några år men sedan återvände familjen till Amerika. Haugen studerade nordisk filologi och litteratur vid University of Illinois och fick där sin Ph.D.-examen år 1931 på ett tema om landsmåletns tidigare utveckling. Samma år blev han anställd vid University of Wisconsin där han arbetade i 33 år. Från 1964 var han professor i nordisk och allmän lingvistik vid Harvard University tills han gick i pension 1975.

Einar Haugen var ordförande för The Linguistic Society of America, The American Dialect Society, och the Society for The Advancement of Scandinavian Study. Dessutom var han ledande forskare i norsk och skandinavisk kultur i Amerika, i norsk-amerikanska studier, samt i studier i fornisländska (den första isländska grammatiken). Han var en banbrytare inom lingvistikens med sina studier i språk och samhälle, sociolingvistik, och språkplanering i allmänhet och med språksituationen i Norge som utgångspunkt.

Haugens viktigaste publikationer är troligen *The First Grammatical Treatise: The earliest Germanic Phonology* (1950), *The Norwegian language in America; A study in bilingual behavior* (I–II, 1953), ett grundläggande verk om tvåspråkighet hos folk med norsk bakgrund i Amerika, *Language Conflict and Language Planning. The Case of*

Modern Norwegian (1966). Men han skrev också om dialekten i sin gamla hemtrakt Oppdal i Norge och gav sig in på nya spår inom lingvistikerna med boken *The Ecology of Language*, ett område man nu kallar för ekolingvistik (Haugen 1969:[iv]; Einar Haugen 2006; Harris, Simon, Watkins & Mitchell 2002).

Det framgår av presentationen ovan att Einar Haugen var en helt amerikaniserad norrman som var grundligt lärd när det gällde det norska språket.

Einar Haugen var dock inte den första som skrivit en översikt över en period i norsk språkhistoria. Under 1800-talet fanns det en fransman Achille Burgun (1884–1915) som beskrev norska språket i sitt verk *Le développement linguistique en Norvège depuis 1814* (2 b., Kra., 1919-21). Hans arbete kan klassificeras som en sociolingvistisk idéhistoria, där språkliga data studeras mot en social- och idéhistorisk bakgrund. Det har också sagts att Burguns avhandling kännetecknas av objektivitet och kritisk analys. Enligt Burgun är den norska språkutvecklingen inte så unik som norrmännen själva brukar se den. För Burgun är det som sker i Norge ett sentida exempel på en allmän europeisk utveckling. Det är t.o.m. regel att enskilda personer ofta kan ha ett tydligt inflytande på utvecklingen av skriftspråket. Märkligt nog har Burgun nästan inget inflytande på norsk språkforskning även om han har sagts vara grundligt bevandrad i norsk lingvistik, vilket är en paradox. (Hovdhaugen 1994: 7–9.)

En modernare sociolingvistisk undersökning som denna gång rör isländskan är Hallfríður Þórarinsdóttirs Ph.D.-avhandling med temat *Purity and Power. The policy of Purism in Icelandic Nationalism and National Identity* vid New School for Social Research i New York (1999). Avhandlingen består av två delar, Part I: Purity and nationalism som delas in i Introduction och kapitlen 2–6, s. 1–320, och Part II: Globalization, Economic and International Marketing of Purity som delas in i 7 kapitel, plus Conclusions, s. 321–373.

Þórarinsdóttir börjar sin 373 sidor långa avhandling (A4 format, radavstånd 1,5) om Purity and Power med två citat som karakteriserar den isländska språkgruppen kulturellt och språkligt. Citaten härstammar från två olika källor: en dagstidning och en faktabok.

The two things that make Icelanders an independent nation are: the Icelandic language, the cultural heritage and the exclusive rights over its rich fishing banks (Morgunblaðið 6/17 1994: 36).

A nation is not only a political entity but, something which produces meaning – *a system of cultural representations*. People are not only legal citizens of a nation; they participate in the *idea* of the nation as represented in its national culture. A nation is a symbolic community and it is this which accounts for its "power to generate sense of identity and allegiance" (Hall 1996: 612).

Þórarinsdóttir motiverar sitt val av forskningsobjekt med att hon på personlig nivå ville komma närmare sin egen identitet som hade ändrats radikalt under hennes långa studietid i New York. På teoretisk nivå var hon intresserad av att studera innehållet i den ideologi som hade åstadkommit den nationella identiteten på Island. Med andra ord ville hon på fundamental basis utforska vad som grundlade den isländska nationalismen och hur den hade vuxit fram genom tiderna. Av speciellt intresse för henne är frågan om makt, vem det var som hade eller hade haft makt att definiera vad som behövs för och vad som räknas som autentisk "Icelandicness" och hur deras makt har bibehållits genom tiderna. Hon frågar sig vilka personer som hjälpte mest till att definiera och dra gränsen om och för nationen och sedan hur "nation-staten" hade accepterat och faktiskt institutionaliserat dessa idéer.

Dessutom hade hon ganska länge varit intresserad av det komplexa sambandet mellan språk och makt och hur olika "språk talar" till olika grupper i samhället. Ursprungligen skulle hon analysera historiseringen av den nationella medvetenheten (*nationhood*) på Island och fokusera speciellt på det isländska språket – starkast uttryckt i offentliga utlåtanden och genom allmänt stöd för språklig purism – och den position det har fått som primärt kriterium för nationell medvetenhet i landet. För en klarare bild av inflytandet av den språkliga purismen är det självklart att man fokuserar på den

dominerande ställning som språket har i det isländska samhället i dag och de mest framträdande representanterna inom språkvårdsdiskussionen.

Slutligen säger Þórarinsdóttir att hennes teoretiska intresse för språk, makt och identitetspolitik på Island härstammar bl.a. från hennes erfarenheter av att bo i andra länder – Sverige och Frankrike – utanför Island innan hon åkte till New York city med dess kulturella heterogenitet för att studera i mitten av 1980-talet. Det var på den tiden som frågor som identitetspolitik och makt kom fram med oerhört stor kraft i den allmänna diskussionen. Efter att ha hört kraven om ”celebration of diversity” och allt högre rop på erkännande av multikultur var hon tvungen att revidera sina gamla åsikter som utgjorde grundpelarna i hennes egen kultur och nationella medvetenhet, där bevarandet av enhet (*homogeneity*), icke-mångfald, var grunden hos nationen.

Det är två centrala frågor som Þórarinsdóttirs undersökning tar upp. Det första gällde varför och hur idén om renhet (*purity*), mest uppenbar som språklig renhet, kom att bli så central i skapandet av en nation (*nation making*) på Island. Svaret på denna fråga kräver en historisk förklaring om tillkomsten av isländsk nationalism och dess relationer till politiska och socioekonomiska förändringar som var på gång i Europa vid samma tid, säger Þórarinsdóttir. Den andra frågan som undersökningen tar upp är om intensifieringen av globalisering på senare tid kräver ökad tonvikt på språklig purism på Island. Svaret på denna fråga är ja, säger Þórarinsdóttir. Det finns ett direkt samband mellan ökad globalisering och ”the cultural production of linguistic purity”.

Þórarinsdóttirs avhandling baseras på fältarbete som gjordes i Reykjavík från juni 1994 till augusti 1995 och senare under ett enmånadsbesök i januari 1998. Olika slags data används eftersom undersökningen är både diakronisk och synkronisk. För den historiska analysen används dagstidningar, tidskrifter, alltingets dokument, biografier, äldre och yngre skrifter och analyser av filologer, lingvister, historiker, statsvetare, sociologer och antropologer. För den synkroniska delen gjordes privata undersökningar samt formella och informella intervjuer bl.a. med ca 20 ledande personer inom kultur, politik och skolsystemet. Dessutom ingår material från turistbranschen och exportindustrin.

Liksom Þórarinsdóttir har jag valt att skapa mig en neutral plattform för min isländska studie genom att vid universitetet i Vasa i Finland skriva min avhandling om fackspråklig språkplanering på Island. Som bakgrund till min forskning har jag en BA-examen i isländska och historia samt en cand. mag.-examen i isländska språket. Jag arbetade 7 år hos isländska språknämnden som språkvårdare och terminolog och deltog aktivt i nordiskt samarbete på området. I 5 år arbetade jag som lexikolog på ett bokförlag och har varit språkvårdare för isländska riksrådet. Från år 1993 har jag arbetat för Althingi, bl. a. som språkvårdare och som ansvarig för publiceringen av Althingis protokoll.

Det som vi fyra forskare (Haugen, Burgun, Þórarinsdóttir och jag) har gemensamt är att vi står utanför det språksamfund som vi beskriver och därför kan vi bättre ur ett utifrånperspektiv se det som händer inom det språksamfund som intresserar oss.

Achille Burgun beskrev språkutvecklingen i Norge under 1800-talet och Einar Haugen fortsätter där Burgun stannade och redogör först och främst för de så kallade rättskrivningsreformerna under 1900-talet och debatten kring dem (Haugen 1966: 2). Hallfríður Þórarinsdóttir söker förklaringar i sin avhandling till vad som lade grunden till språkpurism och nationalism på Island och hur de hade vuxit fram genom tiderna. Mitt arbete studerar samma period som Þórarinsdóttir men är en fördjupad studie i orsaker speciellt bakom det isländska termförrådet.

2 ISMER BAKOM SPRÅKPLANERING PÅ ISLAND

2.1 Bakgrund och historia

Mitt forskningsobjekt är det isländska fackspråket primärt under årtiondena från ungefär 1900 fram till mitten av 1900-talet. Där är det särskilt två faktorer som jag tänker undersöka:

- (1) vad drev enskilda individer till att bry sig om terminologi och
- (2) varför var det snarare humanister än hantverkare och vetenskapsmän som gick i spetsen i denna fråga. (Se närmare om mina primära syften i avsnitt 1.1)

Dessutom är det intressant att få veta var man drog gränserna mellan fackspråk och allmänspråk eller snarare varför man inte drog några gränser alls vilket verkar ha varit fallet på Island. Enligt Kalverkämper (1996: 8) kan man betvivla att det över huvud taget finns något icke-fackspråkligt, men också Kalverkämper erkänner att det finns skillnader i kommunikationssituationer som leder till att man kan tänka sig en löpande skala över fackspråklighetsgrad. En renodlad ytterlighet på denna skala finner vi i den situation där en expert talar med en annan expert om det gemensamma fackområdet. Svaret på denna fråga om gränsdragning är mycket aktuellt i dag eftersom ganska få islänningar gör någon skillnad alls mellan fackspråk och allmänspråk vilket kan leda till problem inom vardera området. Det är dessutom intressant att kartlägga myndigheternas insats i terminologiarbetet och undersöka vilka krafter som utövade sitt inflytande på samhället på detta område och varför. Varför blev utvecklingen som den blev och inte som till exempel i Sverige, Norge eller Finland där speciella institutioner arbetar med terminologi? Hur kom det sig att isländska språknämnden blev enväldig på detta område men inte representanter för fackområdena?

En orsak till att jag begränsar undersökningen i huvudsak till utvecklingen under förra hälften av 1900-talet är att jag ser det som en spännande och givande period för min undersökning. Under denna period genomfördes en modernisering av Island och som en

följd därav utvecklades fackspråken och termförråden. Det är självklart att man ändå inte helt kan bortse från det som skedde under 1700- och 1800-talen för att förklara händelser under 1900-talet. Min egen aktiva period som språkvårdare under den senare delen av 1900-talet föredrar jag att behandla mer sparsamt och med större försiktighet, bl.a. därför att den ännu ligger så nära i tidsperspektiv.

Om vi ser på terminologiarbetet på Island under 1900-talet förefaller det naturligt att dela in det i tre perioder, d.v.s.

- ca 1907–1927
- 1952–1965
- 1980–

Låt oss nu se på varje period skilt för sig.

Början på första perioden sätter jag vid år 1907. Då firades 100-årsminnet av Jónas Hallgrímsson, skald och naturvetare. Han är fortfarande en av nationens mest omtyckta skalders men hade också stort inflytande på det isländska språkets utveckling med sin skriftliga verksamhet liksom också hans kamrater och tillsammans gav de ut tidskriften *Fjölnir* i Köpenhamn 1835–1847. Detta inflytande gör sig fortfarande märkbart i all språkdebatt på Island. Som en följd av 100-årsjubiléet 16 november 1907 uppstod en stor språklig väckelse på Island som varade fram till mitten av 1920-talet.

Men det hände också annat. Under denna period började på många olika sätt en ny era i nationens historia. Det kan nämnas att år 1904 fick islänningarna en verkställande makt i det egna landet och ett statsråd med säte i Reykjavík, år 1906 fick Reykjavík sina telegrafförbindelser till utlandet, år 1907 lagstodgades om allmän läroplikt för 10–14-åriga barn, Islands Universitet grundades år 1911 när Prästaskolan (grundad 1847), Läkarskolan (grundad 1876), Lagskolan (grundad 1908) och en nyinrättad filosofisk fakultet fördes samman till en enda institution. Den egentliga självständighetskampen slutade med att Island blev självständigt år 1918. Näringslivet förändrades i och med att den industriella revolutionen kom i gång i det isländska samhället. Islands kontakter

med utlandet ökade och detta gav upphov till ekonomiska förändringar. Handeln ökade liksom också industrialiseringen och teknologiseringen. Den offentliga servicen växte påtagligt. Man kan säga att under dessa år övergick nationen från dåtiden till nutiden. Viktiga aktiviteter flyttade från landsorten till städerna. Alla dessa förändringar förde med sig nya ord och de måste översättas till isländska på något sätt.

Under denna period debatterades mycket om olika språkliga teman på Island. Man diskuterade vad som är gott språk och dåligt språk, vad som är rätt språk och fel språk. Det utländska inflytandet på isländskan, speciellt inom olika industrigrenar t.ex. i sjömansspråket, diskuterades. Många lärare och intellektuella intresserade sig för detta tema i slutskedet av självständighetskampen och ungdomsförbunden (med förebilden i Norges Ungdomslag) hade också som sina målsättningar att vårda det isländska språket.

Det isländska ingenjörsförbundets ordnämnd upprättades 1919 och arbetade flitigt ända fram till 1927, bl.a. hölls 153 möten. I nämnden satt en filolog, en filosof och en ingenjör. Många organisationer stödde nämnden ekonomiskt och den behandlade därför ord från olika fackområden. Resultatet av nämndens arbete publicerades efterhand i ingenjörernas tidskrift men det utgavs också i Morgunblaðiðs söndagsbilaga år 1926 en ordlista (se bilaga 1) *Orð úr viðskiftamáli* (1927) (*Ord från affärslivet*) som språknämnden hade sammanställt på initiativ av affärsmän. Dessutom utgav nämnden *Terminologisk ordbok* 1928. Den var indelad i tre avsnitt: 1. *Maskiner*. Isländska – engelska, tyska, danska. 2. *Skepp*. Isländska – engelska, tyska, danska. 3. *Register*. Engelska, tyska, danska – isländska.

Vi kan säga att det isländska samhällets modernisering ägde rum under den första perioden, d.v.s. mellan åren 1907 och 1927, förutom att nationalismen var ett utmärkande drag i självständighetskampen och under åren efter suveränitetsavtalet med Danmark år 1918.

Under åren 1927 till 1950 verkar det inte hända mycket inom terminologin på Island. Dock är det tydligt att en enorm jäsning pågår i hela samhället. Politiska partier, så som

vi känner dem i dag, höll på att ta form, det var starka politiska motsättningar mellan höger och vänster och mellan staden och landsorten. Riksradien startades år 1930, det andra världskriget bröt ut år 1939 och britterna ockuperade Island 1940. En nordamerikansk försvarsarmé tog över britternas plats och har varit på Island sedan dess. Islänningarna har haft olika åsikter om arméns närvaro men det är klart att den har haft ett märkbart inflytande på hela samhällslivet. När den amerikanska armén enligt amerikanskt beslut år 2006 kommer att helt dra sig tillbaka från Island är protesterna bland islänningarna starka.

Man kan säga att under åren 1927 till 1950 påbörjades ett officiellt språkvårdsarbete eftersom den nya riksradien snart drog igång med undervisning i isländska i radion och sände ut program med frågor och svar om det isländska språket. Dessutom återupptog elingenjörerna sitt arbete.

Nästa period i terminologiarbetet kan man säga börjar 1951. I början av året lade den dåvarande utbildningsministern fram en proposition om Islands Akademi som skulle ”vara i ledningen för allt det som har att göra med vården av det isländska språket, kan bidra till att bevara dess stämma levande och oförstörd och berika det i harmoni med dess väsen och arv” (Alþingistíðindi A. 1950: 871). Propositionen blev inte slutbehandlad och lämnades därför igen till Alþingi under följande session. Slutligen blev den dragen tillbaka enligt utbildningsministerns önskan eftersom det inte fanns majoritet i utbildningsutskottet för att slutbehandla propositionen.

Även om utbildningsministern inte lyckades upprätta Islands Akademi lyckades han dock åstadkomma att det i budgetpropositionen för år 1952 blev beviljat pengar till neologiskt arbete för första gången. Universitetets ordboksnämnd fick i uppdrag att övervaka det neologiska arbetet. Nämnden publicerade fyra neologiska häften under åren 1953 till 1956. Det första behandlade många näringsgrenar (1953), andra häftet behandlade sjöfart och lantbruk (1954), det tredje lantbruk (1955) och det fjärde behandlade luftfart (1956). Dessutom gav nämnden ut en teknisk ordbok 1959.

År 1964 bildades den isländska språknämnden. Bakgrunden till dess grundande var att nyordsnämndens verksamhetsområde hade utökats enormt med tiden och både individer och institutioner sökte nämndens hjälp då det gällde att lösa språkliga problem. Nämnden insåg därvid behovet av en särskild institution som kunde fungera som språkligt konsulterande organ för offentliga verk och inrättningar och för allmänheten. En dylik institution borde ha liknande verksamhetsområden som motsvarande institutioner i de andra nordiska länderna och borde stå i förbindelse med dem.

Nämnden fick en ny ordförande år 1966 som också var föreståndare för Universitetets ordbok. Med dessa förändringar kan man säga att nästan allt terminologiarbete upphörde i landet. Det terminologiska arbetet låg inte inom föreståndarens intresseområde förutom att han dessutom var föreståndare för en annan inrättning. Nämndens rådgivande arbete tvinnades ihop med Universitetets ordbok och man utgick ifrån ordbokens nyordslista men språknämndens existens föll i glömska hos allmänheten.

Den tredje perioden, som jag kallar den, började omkring 1980 och pågår fortfarande i vissa avseenden. I början av år 1978 fick nämnden en ny ordförande som var mycket intresserad av språkvård och neologiskt arbete och som satte fart på arbetet med dessa frågor. Antalet medlemmar i nämnden ökade från tre till fem 1980 och i budgeten mångfaldigades penningbidragen till nämnden mellan åren 1979 och 1980 och ökade i realvärde åren därpå. Med anledning av detta kunde nämnden nu anställa en assistent och fick en permanent adress sommaren 1983. Lagar om språknämnden trädde i kraft i början av år 1985 där ramarna för dess organisation och verksamhet föreskrevs och likaså inrättades det isländska språksekretariatet som är nämndens kontor och centrum för den verksamhet som bedrivs av nämnden.

Alla dessa förändringar gav nytt liv åt det terminologiska arbetet i landet. Omkring 1980 fanns det åtta ordnämnder men år 2005 hade språknämnden registrerat 50 ordnämnder. Hela 18 av dessa har utgivit ordböcker, 30 bedriver fortfarande någon verksamhet även om verksamhetens omfattning varierar och 20 har avslutat sitt arbete eller har lagts ner. De senaste åren har terminologiarbetet på Island varit obetydligt. Det beror till största delen på att det fattats pengar till att finansiera verksamheten, och varken myndigheter eller företag har visat saken något intresse de senaste åren.

Ovan har jag gett en historisk överblick över det som har hänt i terminologiskt arbete på Island under 1900-talet. Jag är speciellt intresserad av att veta vad som hände under den första perioden, som jag kallar den, 1907–1927, d.v.s. vilka krafter som låg bakom det att elingenjörerna bildade en ordnämnd och bakom det att i den valdes in de människor som arbetade energiskt i den i några år och sedan tog allt slut.

2.2 Nationalism

Karl-Hampus Dahlstedt (1976: 5–6) presenterar i sin artikel ”Societal ideology and language cultivation: the case of Swedish”, några ismer som har påverkat det svenska språkvårdsarbetet sedan mitten av 1800-talet. Han nämner nationalism och därunder purism, Nordic regionalism (Scandinavianism), internationalism, traditionalism, rationalism och därunder radikalism, och till sist demokratisism. Han citerar också Johannes Aavik om fenomenet *furor philologicus*, vilket jag i mitt arbete kallar för filologism. Sedan diskuterar han mer ingående varje ism för sig med beaktande av det svenska språksamfundet och svensk språkvård. Till slut påpekar han att ett av de demokratiska dilemman är balansen mellan social integrering och individuell integritet. Det andra dilemma är den mångfald av sociala ideologier som förverkligas i de ismer som han presenterat. Det tredje dilemma, som gäller speciellt språkvården, är den mångfald som språket har som redskap i samhället. En följd av detta är enligt Dahlstedt (1976: 29–30) att ”the basic evaluation of a *democratic language cultivation* is clear”. Dess karakteristika är tolerans och en strävan till ett öppet språk som varken

fungerar som en barriär mellan olika sociala grupper inom en nation eller isolerar en nation från andra.

Nu är varken det isländska samhället eller språksamfundet jämförbart med det svenska samhället eller språksamfundet så att man knappast kan vänta sig att alla dessa ismer kan överföras på isländska förhållanden. Vid ett första ögonkast förefaller det mig fruktbart att se på fyra ismer med hänsyn till isländska förhållanden och då i denna följd, d.v.s. nationalism, filologism, purism och demokratism. (Se Figur 1 längre fram.)

Begreppet 'nationalism' är förhållandevis nytt i historiskt avseende. Akademiker är för det mesta överens om att nationalism i modern mening dök upp i slutet av 1700-talet. De drar en skiljelinje mellan nationalism och patriotism som har existerat lika länge som mänskliga samhällen har funnits. Människor har haft starkare känslor till jorden som har fostrat dem, samhällets seder och traditioner och makthavande överhet än till annat. På ett liknande sätt har nationalmedvetenhet (*national consciousness*) följt nationerna genom årtusenden.

Nutidens nationalism är ett mer komplext fenomen än nationalmedvetenhet. Anthony D. Smith räknar upp sju påståenden om det som nationalismen stöder sig på:

1. Humanity is naturally divided into nations.
2. Each nation has its peculiar character.
3. The source of all political power is the nation, the whole collectivity.
4. For freedom and self-realisation, men must identify with a nation.
5. Nations can only be fulfilled in the own states.
6. Loyalty to the nation-state overrides other loyalties.
7. The primary condition of global freedom and harmony is the strengthening of the nation-state (Smith 1971: 21).

Utifrån dylika påståenden har man sedan försökt definiera nationalism. Däribland kan nämnas Anthony D. Smiths analys (1971: 171) där han definierar nationalism som:

an ideological movement, for the attainment and maintenance of self-government and independence on behalf of a group, some of whose members conceive it to constitute an actual or potential 'nation' like others.

Den definition som är mest citerad, kommer från Ernest Gellers (1983: 1) och lyder så:

Nationalism is primarily a political principle, which holds that the political and the national unit should be congruent.

Men det är flera faktorer som inverkar på nationalism. Akademikerna Hans Kohn och John Plamenatz har lagt fram en teori om det som kan kallas de svagas nationalism eller nationalismen hos dem som anser sig vara de svagare. Plamenatz teori går ut på att en dylik nationalism uppkommer bland folk som av någon anledning anser sig vara i underläge gentemot andra nationer men som ändå har kulturella förutsättningar för framgång, även överlägsenhet. Den nationalism som utvecklades i upplysningens tecken och enligt John Lockes filosofi hade som mål att skapa liberala, borgerliga samhällen som tjänade medelklassens intressen. När denna ideologi spreds över Mellaneuropa efter Napoleonkrigen var det i samhällen där de politiska ideologierna och det sociala systemet inte var fullt så utvecklade som i ursprungsländerna. Nationerna var till största delen uppdelade i aristokrati och proletariat men den fåtaliga borgarklassen var svag. Dessa länders nationalism var till en början en kulturrörelse, och gav utlopp för skaldernas och de intellektuellas drömmar. Dessa samhällens sociala och ideologiska osjälvständighet sårade de intellektuellas stolthet allt eftersom deras egen nationalism växte och fick dem till att revoltera mot den "utländska" förebilden. Kohn och Plamenatz anser att dessa teorier mycket väl kan tillämpas på den tyska nationalismen, som utvecklades i kölvattnet på den franska revolutionen och Napoleons segermarsch. Den tyska nationalismen sökte rättfärdigande i det förflutnas arv och kompenserade för mindervärdeskomplexet genom att framhäva de tyska karaktärsdrag som de ansåg skilde dem från engelsmän och fransmän. Deras svar på de stora västmakternas sociala och ideologiska överlägsenhet var överlägsenhet på ett andligt och historiskt plan (Plamenatz 1976: 33; Kohn 1982: 29–30).

Den tyska nationalismens rötter härstammar från den tyska filosofen Gottfried Herder (1744–1803). Herder ansåg att mångfalden var ett av världens huvudkaraktistika. Enligt honom var nationerna mångfaldens biodynamiska partiklar och som sådana äldre än rikena. Varje nation hade sin speciella egenart eller folkanda, *Volksgeist*. Folkandans rötter fanns i nationens historia och urgamla seder och var i verkligheten ett förverkligande av gudomen. Under de senaste århundradena har företrädare för åtskilliga europeiska språkgrupper försökt bevisa att deras språk går tillbaka till Bibelns. På det sättet har de försökt ge sitt språk en gudomlig status. För svenskans del kan man här hänvisa till Johannes Magniis fabelhistoria som fortplantats hos Messenius, Laurentius Paulinus och Baazius (Schück & Warburg 1926: 109).

Enligt Herders åsikt kom nationens egenart först och främst till uttryck i språket. Människan kunde endast vara sitt ursprung trogen om hon tänkte och skapade på sitt eget modersmål. I detta sammanhang presenterade Herder först idén om och kravet på att en ”nation” var den grupp människor som talade samma språk.

Herder var inte nationalist i ordets nutida mening. Han ansåg inte att nationalitet var ett politiskt begrepp och påstod inte att den tyska nationen var överlägsen andra nationer (Hughes 1988: 24–25; Kohn 1982: 31). Däremot lades grunden för tysk nationalism med hans teori. Akademikerna anser att det största bidraget till den var den förödmjukelse tyskarna fick tåla av fransmännen under Napoleon Bonapartes tid och som kulminerade i nederlaget vid Jena år 1806 när Napoleon erövrade hela Preussen. Det var först i försvaret mot det som historiker kallar ”den aggressiva franska nationalismen” som Herders idé om att nationerna hade sin speciella natur eftersom de använde ett eget språk, började spridas. Den utvecklingen kan särskilt anknytas till den tyska filosofen Johann Gottlieb Fichte men han klädde sina och Herders idéer i ny form i början av 1800-talet i en rad föreläsningar som hette *Reden an die deutsche Nation*. De hölls för intellektuella och studenter i Berlin vintern 1807–1808 och blev 14 till antalet.

Jag går inte närmare in på Fichtes teorier så som de förekom i hans föreläsningar men nämner endast det som han sade om språkets roll. Som redan nämnts definierade Herder en nation först och främst utifrån språket och hävdade att den människa som talade ”främmande språk” levde ett onaturligt liv, avskuren från sina naturliga rötter (Elie Kedourie 1966: 64). Fichte byggde sina idéer om tyskarnas överlägsenhet på denna teori. Han definierar en nation som en grupp människor som utsätts för samma yttre inflytande på sina talorgan (*sprachwerkzeug*), bor tillsammans och utvecklar sitt språk under kontinuerliga inre kontakter (Fichte 1846: 315). Han ser språket som en slags biodynamisk kraft som ”als unmittelbare Naturkraft aus dem verständigen Leben ausbricht, so hat eine ohne Abbruch nach diesem Gesetze fortentwickelte Sprache auch die Kraft, unmittelbar einzugreifen in das Leben, und dasselbe anzuregen” (Fichte 1846: 318–319). Det är med andra ord språket som definierar nationen och formar den.

Vad gäller det tyska språket ligger det dock mera än så bakom:

Der zu allererst und unmittelbar der Betrachtung sich darbietende Unterschied zwischen den Schicksalen der Deutshen und der übrigen aus derselben Wurzel erzeugten Stämme ist der, dass die ersten in den ursprünglichen Wohnsitzen des Stammvolkes blieben, die letzten in andere Sitze auswanderten, die ersten die ursprünglichen Sprache des Stammvolkes behielten und fortbildeten, die letzten eine fremde Sprache annahmen, und dieselbe allmählig (sic) nach ihrer Weise umgestalteten (Fichte 1846: 313).

Huvudsaken är att språket ”ohne Unterbrechung fortgesprochen werde, indem weit mehr die Menschen von der Sprache gebildet werden, denn die Sprache von den Menschen” (Fichte 1846: 314). Den formation som Fichte talar om här sker på det viset att först lär sig människan namnet på konkreta fenomen och sedan subjektiva ord eller begrepp utifrån de ord som har sitt ursprung i naturen. På det viset formar de konkreta begreppen människan, de abstrakta idéerna utvecklas utifrån dessa men därav följer att naturens, språkets och människans relation består i de abstrakta begreppens värld. En nation som använder dylikt språk, står i direkt relation till sina rötter, och till det som dess syskon i nationsorganismen har tänkt och gjort under tidernas lopp.

Detta paradistillstånd där naturens, språkets och människans relation är direkt kan däremot blomstra endast så länge det inte störs av inflytande utifrån. Denna organiska relation bygger på ett ständigt flöde mellan erfarenheter och språk. Om en främmande erfarenhet tränger sig på i utländska ords skepnad är fara å färde. En nation som försummar sitt språk emottar en främmande idévärld som inte har utvecklats utifrån de konkreta begreppen. På det sättet bryts livets och språkets relation. Nationen får för sin del "die flache und todte Geschichte einer fremden Bildung, keinesweges aber eigene Bildung erhalten" (Fichte 1846: 321).

De ideologier som här har omnämnts nådde Island liksom också andra länder. Däremot kan den nationella väckelse bland Islands intellektuella som lade grunden för islänningarnas självständighetskamp på 1800- och 1900-talen spåras till Eggert Ólafsson som levde 1726 till 1768. Han levde under upplysningens era och hans idéer var influerade av den. Man kan säga att han var inspirerad av den patriotism och det nationalmedvetande, som bland annat stärktes i Danmark på 1700-talet i upplysningens kölvatten. Där upphörde lojaliteten mot kungen så småningom att vara det enda som förenade rikets invånare och den känslan banade sig väg att ett gemensamt språk, en gemensam historia och ett gemensamt fädernesland utmärkte invånarna i jämförelse med invånare i andra riken (Feldbæk 1982: 247).

Eggert Ólafssons patriotism var stor och han skapade en ny idé om själva landet. I en dikt som han skrev om landet och nationen berättar kvinnan Island om sitt livs händelser. Fjällkvinnan, symbolen för land och nation i nationens sinne, kommer ursprungligen från Eggert Ólafsson. Ett annat exempel på Eggert Ólafssons nationalkänsla är hur stor vikt han fäste vid att språket bevaras och att han satte dess betydelse i förhållande till nationens existens. Nationens framtid beror på språkets bevarande. I dikten om isländskans sjukdom och död kallar den dödssjuka isländskan på sina barn och manar dem till att rädda sitt liv därför att franskan, tyskan och danskan håller på att ta livet av den. Faran som lurar vid språkets hotande död är uppenbar så som det visat sig. Grekerna och romarna förlorade sina språk och deras kultur föll sönder (Ólafsson 1832: 124–132).

Åren mellan 1830 och 1850 växte det fram en nationalrörelse bland isländska studenter och intellektuella i Köpenhamn. Denna rörelse kämpade för islänningarnas intressen och särställning inom det danska riket. Rörelsens medlemmar försökte väcka sitt folk ur århundradenas sömn och leda det in på vägen till frihet och framsteg (Hálfdanarson 1993: 9). De agiterade för nationens suveränitet och återupprättandet av Althingi, och när den danska monarkin bröt samman år 1848 fick dessa idéer en politisk betydelse: den isländska nationen, definierad utifrån sitt språk och sin kultur, skulle få sitt eget styre (Hálfdanarson 1991: 72–73). På den nationella församlingen år 1851 fastslogs målet att islänningarna skulle vara en självständig nation och vägra att ingå i det danska riket (Hálfdanarson 1993: 31).

Under de närmaste årtiondena handlade all politik på Island om självständighetskampen mot Danmark. Under den kampen fick islänningarna sin egen Fichte, historikern Jón Jónsson Aðils, fanbärare för den isländska nationalismen. Han höll föreläsningar i Reykjavík i början av 1900-talet på samma sätt som Fichte i Berlin i början av 1800-talet. Dessa publicerades senare i två böcker som heter *Isländsk nationalitet (Íslenskt þjóðerni)* och *Gryning (Dagrenning)*. Basen för Jón Aðils ideologi var precis som hos Fichte, den särställning som nationens kultur och språk hade. I båda fallen gällde det samhällen som var i underläge gentemot tidens krav på ekonomiska framsteg och individualism.

I sina föreläsningar gick Jón Aðils igenom Islands historia och förklarade islänningarnas ursprung och försökte ge bevis för deras överlägsenhet på de flesta områden. Den mest ödesdigra händelsen i den historien var korsningen av nordmännens ras, (nordmännen hade flytt från Norge för att komma undan Harald den hårfagre till Västöarna), med kelternas. Gräddan av den nordiska rasen från detta område bosatte sig på Island. På Island utvecklades en enastående nation som förenade kelternas andliga kraft, intelligens och snille med nordmännens djupsinnighet, fasthet och viljestyrka. Denna blandning lade grunden för ett samhälle som knappast har sin like i historien, säger Jón Aðils. De båda nationernas utmärkta arv kommer tydligast till uttryck på två

plan i nationslivet, d.v.s. i de isländska sagorna och i det urgamla styrelseskicket (Jónsson Aðils 1903: 49–50).

Herders och Fichtes teorier kommer till uttryck i den ena efter den andra av Jóns publikationer. Nationen är en levande varelse, som växte fram för flera århundraden sedan, berikad med sin speciella natur. Språket formar varelsen. ”Språket är nationernas utmärkande egenskap” och Jón säger att därför kan islänningarna vara ”mycket stolta över att de talar ett av de äldsta språken i västra delen på norra halvklotet” (Jónsson Aðils 1910: 110).

Språkets avgörande roll vid skapandet och bevarandet av islänningarnas nationalkaraktär förklarar Jón med hänvisning till den urgamla isländska litteraturen: språket och litteraturen är sammanfogade element. Om denna relation säger Jón: ”Om en nation håller vakt om sin forna litteratur och kultiverar den, utsätts språket inte för någon fara. Deras öden sammanfogas och kan inte slitas isär” (Jónsson Aðils 1903: 255–256). Orsaken till den litterära mognad som islänningarna uppnådde i forntiden var kelternas och nordmännens rasblandning. De generationer som först flyttade till Island och de följande generationerna var fortfarande antingen nordmän eller kelter och därför inte förmögna att skapa ett kraftfullt litterärt liv. ”Det var först när rasblandningen var genomförd och ur blodet hade fötts en *särskild isländsk nationalitet* som det särartade och färgrika litterära livet uppstod här i landet” (Jónsson Aðils 1903: 54).

Det isländska språket är på det sättet symbolen för den särartade överlägsenheten. Det är ett överlägset språk, nära besläktat med den forna isländska litteraturen men den var en annan symbol för det samhällsliv ”som knappt har ägt sin like i historien” (Jónsson Aðils 1903: 49; jfr också Schück & Warburg 1926: 109). Därmed är det isländska språket ett ursprungligt språk, sammanflätat med nationens ursprungliga natur.

I Fichtes resonemang skilde ”det ursprungliga” språket och nationens natur mellan god moral och degeneration, liv och död. I Jón Aðils världsbild spelar idéer om korrumpad eller ren nationsegenart en stor roll och han anser att självständigheten inte

har något värde om korruptionen får övertaget. ”Hela den framtida välgången bygger slutligen på det enda välfärdsvillkoret *att nationen lyckas bevara sin innersta kärna ung och okorrumperad*” (Jónsson Aðils 1903: 251). Och bevarande av nationens egenart betyder bevarande av den nationella kulturen säger Jón: ”*Islänningar måste bygga sitt framtida liv, sin framtida kultur på en nationell basis, – på historien, litteraturen och nationens språk. Det är de hörnstenar som samhället vilar på*” (Jónsson Aðils 1903: 252). Det viktigaste för den nationella kulturens bevarande är att behålla språket rent, försvara det mot utländskt inflytande.

Här kommer jag inte att citera mera ur Jóns föreläsningar men det är uppenbart att de hade ett stort inflytande och hans idéer och framställning var ett behövligt inlägg i självständighetskampen under dess slutskede. Föreläsningarna blev för många ”de politiska drömmarnas lykta” (Jónsson 1948: XXI). De visade vägen in i framtiden och försåg islänningarna med den självbild som lämpade sig för den strid de kämpade.

Självständighetskampen slutade med avtalet med Danmark om Islands suveränitet 1918 men den isländska nationalismens eld brann fortfarande i nationens sinne. Reykjavík hade blivit centrum för isländsk kultur, de flesta andans män hade flyttat hem från Köpenhamn och all publikationsverksamhet pågick inom det egna landet. De som satt kvar i Köpenhamn hade plötsligt blivit överflödiga i kulturdebatten men nya intellektuella hade kommit hem med ett nytt självförtroende. Dessa unga intellektuella ansåg sig vara en slags front för den isländska kulturen och tänkte arbeta allt de kunde för nationens nytta, uppfostra den, lära den allt det bästa ur europeisk kultur och hålla skadligt inflytande borta. Nu borde man egentligen inte uttala sig alltför positivt om dessa intellektuellas hållning utan kalla den för förmyndarskap och ha rätt i det på sätt och vis. Men de ansåg inte sitt förmyndarskap som ett tvång utan mera som en styrning likasom den tyska sociologen Ferdinand Tönnies beskrev samhällsmodellen i sin bok från 1887, *Gemeinschaft und Gesellschaft*, i ”Gemeinschaft” som var den mänskliga samlevnaden som mest liknar ett släktsamhälle. Denna styrning baseras på det att de styrande har en slags faderlig makt, i kraft av deras kunskap och visdom, som används för det allmännas bästa och är motsatsen till ett egoistiskt styre. Ett dylikt styre skulle ha

varit önskedrömmen för de isländska intellektuella (Guðmundsson 1987: 48). Denna dröm är ingenting nytt, eftersom Platon i sitt verk *Staten* formulerar exakt samma mål, ett rike styrt av filosofer.

I kulturdebatten på 1920-talet kom nationalismen till uttryck som konservatism och förkärlek för den forntida isländska kulturen. Men den kom inte enbart till uttryck som en bestämd syn på kulturen utan också som konservativ politik och eugenism (Árni Sigurjónsson 1986: 35). Detta gjorde att de intellektuella simmade motströms mot den politiska utvecklingen i landet därför att denna kännetecknades i stigande grad av klasskamp. Därför kämpade de emot grundandet av klassgrupper och ansåg att det var ett hinder i vägen för deras mål: att skapa en gemensam kulturtradition och ideologi för alla landsmän (Guðmundsson 1987: 49).

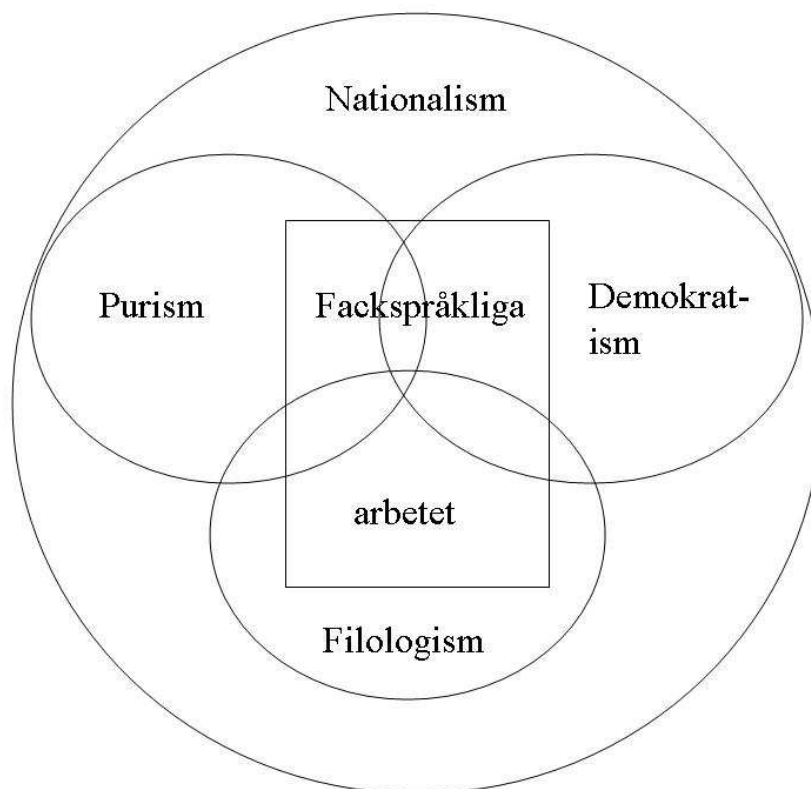
Intelligentians dröm om att påverka och styra utvecklingen i det isländska samhället efter år 1918 ledde ingenstans. Deras mission att skapa ett homogent samhälle på Island med en gemensam kulturell bas och utan klasskillnader mislyckades. Samhället blev inte någon enhetlig helhet och påverkan av samhällsförändringar utomlands blev så stark att deras önskedröm inte kunde förverkligas. Detta insåg de i slutet av 1920-talet när politiska partier på Island fick fastare form och klasskampen blev mera synlig.

Men vad har alla dessa resonemang att göra med terminologisk språkplanering på Island? Jo, i den första ordnämnden på Island, som civilingenjörerna grundade år 1919, satt dr. Guðmundur Finnbogason, professor i psykologi, och dr. Sigurður Nordal, professor i isländskt språk och isländsk litteratur. De två stod bland andra i spetsen för den grupp intellektuella som deltog i samhälls- och kulturdiskussionen på Island i början av 1900-talet och som drömde om ett nytt samhälle som de ville skapa och styra.

Som jag ovan på många olika sätt har velat visa spelar språket en viktig roll i nationalismens ideologi. Därför måste det ha varit självklart för den isländska intelligentian att utnyttja tillfället som ordnämnden utgjorde för att försöka påverka språkutvecklingen i landet.

De två grundarna arbetade intensivt mellan 1919 och 1927 och förenade nationalismen, purismen och filologismen i sitt arbete. När de insåg att det inte blev någonting av deras idealsamhälle drog de sig tillbaka från den intellektuella fronten och samtidigt slutade nyordsarbetet i civilingenjörernas ordnämnd.

Figur 1 visar ett urval ismer som med resonemangen ovan som utgångspunkt hypotetiskt kan ha påverkat isländskt terminologiarbete.

Figur 1. Ett urval ismer som kan ha påverkat isländskt terminologiarbete. I figuren representerar den stora cirkeln nationalismen. De tre mindre cirklarna står för purism, filologism och demokratism som alla har med det fackspråkliga arbetet att göra.

Det som jag har beskrivit här i grova drag är att nationellt medvetande, patriotism, nationalism och förhållandet till språket går tillbaka till 1700-talet i Islands historia. Samma tendenser har funnits och finns i andra samhällen runtom i världen. De intellektuellas inblandning i terminologisk språkplanering på Island var inte bara för språkets skull, den var snarare en del av en ideologi som de drömde om att genomföra i

det isländska samhället. Det misslyckades men deras språkpolitik överlevde, på gott och ont för islänningarna i dag. Islänningarna har en starkare språkmedvetenhet än de annars skulle ha haft men de har också en puristisk syn på sitt språk som ofta är svårhanterad i det moderna informationssamhället.

2.3 Filologismen som drivkraft inom den isländska språkplaneringen

Begreppet 'filologism' som jag har använt i Figur 1 verkar på olika sätt ha spelat en roll inom isländsk språkplanering. Min term *filologism* tycks inte förekomma i ordböcker i den betydelse som jag ger termen men den används här eftersom den uttrycksmässigt och funktionellt passar in bland de andra ismerna i Figur 1. Begreppet 'filologi' är välkänt och har fått sin definition justerad på olika sätt under tidens lopp men kan här definieras som den språkvetenskap som sysslar med textkritik (produkter: textkritiska utgåvor), grammatiska och stilistiska undersökningar av i synnerhet gamla texter och dessas samband med andra kulturella företeelser.

När man definierar begreppet 'filologism' med begreppet 'filologi' som utgångspunkt och använder det i mitt sammanhang kunde definitionen vara: språkplanering som fokuserar på nedärvda språkresurser för att utveckla det moderna språkbruket och som ser en kulturell och vid behov politisk styrka i detta (jfr med reformer i modern hebreiska, finska, estniska, kinesiska; jfr också med generella drag i gemensamma nordiska språkvårdande ansatser sedan senare hälften av 1800-talet). För begreppet 'språkplanering' hänvisas till Rubins och Jernudds (1971: xvi) definition som säger att språkplanering är en aktivitet som i organiserad form utövas för att avsiktligt förändra det skrivna eller talade språket (efter Laurén et al. 1997: 230).

En språkplanering som innebar planmässigt terminologiarbete på Island tycks ha börjat när Isländska ingenjörförbundet grundade sin ordnämnd 1919 på initiativ av Isländska telegrafistföreningen. Tidigare försök i denna riktning hade inte lyckats (Finnbogason 1908, 1912a). Men nu tog man saken på allvar och nämnden arbetade flitigt ända fram

till 1927. Hela 153 möten hölls inom nämnden. I nämnden ingick som jag nämnt tidigare dr Guðmundur Finnbogason, professor i tillämpad psykologi, dr Sigurður Nordal, professor i isländskt språk och isländsk litteratur och en ingenjör. Eftersom Finnbogason och Nordal spelade huvudrollen i isländskt språkplaneringsarbete på den tiden kommer jag i det följande att diskutera deras bakgrund och insats utförligare här speciellt med hänsyn till filologismens synvinkel. Dessutom kommer jag att ägna varsitt separat avsnitt åt dem (avsnitten 4.1 och 4.3) där jag ser på dem och på deras insatser ur en vidare helhetssynvinkel.

Guðmundur Finnbogason intresserade sig särskilt för isländskt språk och kulturarv hela sitt liv. Han skrev artiklar om isländskan och varnade för faran av utländskt inflytande på språket (Finnbogason 1908, 1928), han skrev böcker om det politiska systemet på Island, om islänningar och deras innersta natur samt artiklar om andra varierande ämnen. För att pröva sin språkförmåga och samtidigt berika isländska språket med nya ord inom olika vetenskapsgrenar arbetade han som skicklig översättare och översatte bl.a. böcker om matematik, antropologi, musik och historia.

Många av Finnbogasons artiklar visar hans konservatism, nationalism och även eugenism. Han talar bl.a. för att bevara hemslöjd, traditionell matlagning, klädedräkt och frisyr. Han erkände att utländskt inflytande kunde vara bra för kulturen men var i stort sett emot det och tyckte att det var hans plikt att hålla vakt om det nationella, erfarenheten och det inhemska.

Nationalismen framträder ganska tydligt i hans skrifter om islänningarnas natur, eugenism och släktforskning. I sin bok *Land og þjóð* 1921 beskriver han hur den svåra naturen på Island har förbättrat nationen med hjälp av det naturliga urvalet enligt Darwins lagar. Han tyckte att landnamsmännens genetiska arv hade varit särskilt gott och det arvet måste man skydda mot utländsk påverkan. Han ville ha en statlig institution för att övervaka den isländska rasens renhet (Finnbogason 1922: 202).

Med sina översättningar ville Finnbogason visa att man kunde skriva på isländska om vad som helst. I förordet till hans översättning av *Mannfræði* (Antropologi efter R. R. Marett) skrev Sigurður Nordal:

Professor Guðmundur Finnbogason har gjort Þjóðvinafélagið den tjänsten att åta sig översättningen. Det är en ganska svår uppgift eftersom nästan ingenting har skrivits förr på isländska om ämnet. Här finns många nya ord och gamla ord med ny betydelse, men det är min tro att man knappast lägger märke till det och orden förklarar sig själva. Men det är så med de bästa nya orden, att språket för länge sedan har tänkt dem, även om det inte har haft tillfälle att säga ut dem (Nordal 1924a: vi).

I förordet till sin översättning av *Stærðfræðin* (An Introduction to Mathematics efter A. N. Whitehead) motiverar Finnbogason sin inställning och skriver:

Jag har bl.a. översatt boken för att jag har länge velat visa att man kan skriva på isländska om matematik som om vilket annat ämne som helst, och för alla begrepp har jag valt isländska ord utom för *sinus* och *cosinus*, som fick stå, eftersom förkortningarna *sin* och *cos* ingår i tabeller och kalkyler jorden runt. Ordet *rati* kommer av samma rot som *radius* och passar bättre i isländskan när man blir van vid det. De som vill bedöma nyorden ber jag undersöka om de inte passar bättre för isländskan än utländska ord, som vanligvis står inom parentes där de först förekommer, och i registret (Finnbogason 1931: viii).

Med sin forskning i islänningarnas/nationens natur ville Finnbogason visa att det isländska folket hade enastående egenskaper som härstammade ända från landnamstiden och som därför borde bevaras. Betoningen av dessa egenskaper samt av språkets överlägsenhet skulle bidra till en ny identitet för den isländska nationen och stärka dess självförtroende.

Finnbogason var kanske tidstypisk i sin inställning till islänningarna och deras språk. Därför skiljer han sig inte så mycket från Sigurður Nordal.

Sigurður Nordal (1886–1974) blev dr. phil. från Köpenhamns universitet 1914 med sin avhandling om Olav den heliges saga. Han studerade filosofi i Berlin och Oxford 1915–1918 när han blev professor i isländskt språk och isländsk litteratur vid Islands

universitet i Reykjavík. Nordal var en av de stora filologerna inom nordisk filologi på sin tid och upphovsman till forskning i klassisk isländsk litteratur på Island tillsammans med Björn M. Olsen.

Nordal skrev mycket hela sitt liv, både artiklar, essäer, vetenskapliga texter och prosa samt textkritiska utgåvor av isländska sagor. Han skrev en bok om Snorri Sturluson 1920 där han presenterade sin teori om de isländska sagornas utveckling. I inledningen till *Íslensk lestrarbók* 1924 kom han med sin teori om sammanhanget i den klassiska isländska litteraturen. Teorin betonar att den isländska litteraturen är enastående eftersom språket har ändrats ganska litet genom århundradena och sagorna därför är förhållandevis lättlästa för folk i dag. Litteraturen är den röda tråden i nationens historia och i självständighetstanken och den tråden får man icke slita sönder, säger Nordal (1924b: xxix–xxx).

Nordal beundrade särskilt den isländska bondekulturen. Han hävdade att isländska bönder hade bevarat och odlat sagatidens kulturarv vilket resulterade i att allmänbildningen i landet var hög och borde spela en huvudroll. Nordal påpekar att bondekulturen hade kunnat utvecklas trots att det knappast fanns någon skola ute på landet. Därav drar han den slutsatsen att det var oklart med skolans nytta. Nordal menar:

Och de har ett stort ansvar som vill stå emot ödet och de lokala förhållandena och grunda folkskola i varje kommun efter utländsk förebild i stället för att understödja hemundervisningen och fortsätta bygga på den grund som nedärvda förhållanden har skapat (Nordal 1919: 45–46).

I stället vill Nordal att regeringen uppmanar allmänheten till självstudier dvs. utbildning bl.a. genom att grunda ett statsförlag som skulle ge ut klassisk litteratur i isländsk översättning i stället för att slösa bort pengar på skolorna. Det skulle vara lämpligt att ge ut ca 1600 till 2400 sidor om året, lika mycket diktverk som vetenskapliga verk. Om översättningarna var tillräckligt bra var det ingen fara för att de skulle fördärva språket. Tvärtom skulle de så småningom berika språket när man i översättningarna klädde många utländska tankar och fakta i isländsk dräkt (Nordal 1919: 52–55).

Men Nordal var också tillsammans med Björn M. Olsen upphovsmannen till den så kallade isländska skolan inom ättesagaforskningen och en talesman för den. Tanken bakom den isländska skolan var att man skulle se ättesagorna som isländska verk, inte som samnordiska verk, och de var verk av en författare, en hövding, snarare än muntlig litteratur som vandrat genom generationerna och skrivits på skinn. Denna teori kommer till uttryck i Nordals inledning till sin publikation av Egils saga 1933 där han försöker visa att Snorri Sturluson är sagans författare, och i boken om Hrafnkatla som han anser vara en roman i modern stil.

Sigurður Nordal var en ivrig förespråkare för att det skulle vara balans mellan utländska och inhemska faktorer inom kulturen (Nordal 1928: 88). Han säger att fullkomlig isolering kommer att ta död på litteraturen, utländska strömningar är nödvändiga för att kulturen skall fortsätta att vara fruktbar. Men villkoren är att man smälter det utländska materialet och anpassar det till inhemska förhållanden.

Det råder inget tvivel om att Nordal var nationalist fastän han erkände att isländsk kultur behövde utländskt inflytande. På 1920-talet talade han om att han samlade material för en isländsk kulturhistoria som skulle visa nationens särprägel och hur seder och bruk i landet hade präglat den (Nordal 1929: 245). När det första (och enda) bandet av *Íslensk menning* (Isländsk kultur) kom ut 1942 skrev Nordal att boken skall vara ett försvar för islänningarna, en ny *Crymogaea* (från grekiska, betyder Ísland) liksom den försvarsbok som Arngrímur Jónsson, rektor på Hólar, skrev för Island och islänningar 1610 (Nordal 1942: 39).

Finnbogason och Nordal förenade sina intressen för språkets bästa i sitt arbete inom ingenjörernas ordnämnd. Deras filologism kommer till uttryck i översättning av direktiv om säkerhetsregler och inspektion av sjöfartyg som lagfästes 1922 samt i två ordlistor med ca 1000 termer som ordnämnden publicerade 1926 och 1928.

Nedan ges några exempel ur ordnämndens lista, *Orð úr viðskiftamáli* 1926:

Tabell 1. Fruktnamn.

Ordnämndens

förslag	sv.	is.
bjúgaldin:	banan	banani
eiraldin:	aprikos	apríkósa
glóaldin:	apelsin	appelsína
granaldin:	ananas	ananas
gulaldin:	citron	sítróna
gullaldin:	mandarin	mandarína
rauðaldin:	tomat	tómatur
tröllepli:	melon	melóna

Här kan vi se att termen är bildad enligt ett bestämt system: förleden hänvisar bl.a. till form, *bjúg-*, färg, *eir-*, *gul-*, *gull-*, *rauð-* eller storlek, *tröll-*. *Granaldin* är en felaktig översättning av engelskans *pineapple*, men *pine* är på isländska *fura*, sv. *tall*. Förleden *gran-* hänvisar till isl. *greni*, *grön*, jfr sv. *gran*. Senare delen *-aldin* hänvisar till frukt i allmänhet. Ordet *epli* kan ha betydelsen 'frukt' eller 'grönsak' jfr *jarðepli* 'potatis'. Inga av ordnämndens förslag till nyskapade fruktnamn används i dag. I stället används orden i den sista spalten i Tabell 1. Ordnämndens termförslag misslyckades troligen på grund av att ordlederna verkade gammalmodiga och obekanta för brukarna fastän de alla är inhemska material.

Tabell 2. Två musikinstrument.

Främmande ord	Ordnämndens förslag
harmonium	organ, stofuorgan
pianó	yman

I orden i Tabell 2 har man bildat nomina actionis med suffixet *-an* av verben *orga* 'stråla' och *ymja* 'klinga'. Inte heller här används de nyskapade termerna i dagens isländska.

Tabell 3. Några matvaror.

Främmande ord	Ordnämndens förslag
chokolade	milska
gúllax	bitlingur (gulasch)
lakkris	svertingi
limonade	aldinvatn
maís	mæs
makkaroni	stenglur
marsipan	möndlungur
núðlur	stirnur
paalæg	viðmeti, áskurður
paalægsgaffall	viðmetiskvísl
saffran	safur

Termerna i Tabell 3 är bildade med olika metoder. Gamla ord får ny betydelse, *milska*, någonslags blandning av mjöd och öl, *svertingi*, den som är svart, neger; några är bildade genom sammansättning som *aldinvatn*, *viðmeti*, *áskurður*, *viðmetiskvísl*; genom avledning som *bitlingur*, *stenglur*, *möndlungur*, *stirnur*; genom anpassning som *mæs*, *safur*. Ingen av de nyskapade termerna används i dag.

Tabell 4. Vin och sprit.

Främmande ord	Ordnämndens förslag
bitter	árveig
genever	ginfari
vermouth	vermóður
whisky	bretaveig

Tabell 4 visar hur man har försökt bilda termer med förklarande översättning: *árveig* (*ár*- 'tidigt', *veig* 'vin') egentligen 'morgonbitter'; *ginfari* (*gin*- 'mun', *fari* 'den som reser') egentligen 'det/den som kommer i munnen'; *vermóður* (*ver* 'mand', *móður* 'mod') kanske 'det som ger en man mod'; *bretaveig* 'briterernas vin'. Ingen av de nyskapade termerna används i dag.

Tabell 5. Tyg och kläder.

Främmande ord	Ordnämndens förslag
blúnda	laufaborði, laufborði (garnering)
bómull	baðmull
brokade	rósasilki
brúnel	svartalín
búkskinn	hamvoð
búi	loðkragi (boa)
calico	léreft
cambric	kjörlín
dragt	gagnföt, úti föt
dömuklæði	kvenvoð
flael	pell
gaberdin	vaðmæli
gardína	gluggatjald
gaze	sallalín, grisjungur,
gobelin	glitsaumur, glitvefnaður
golftreyja	prjónatreyja
hedebosaumur	heiðasaumur
lasting	gljálín
löber	refill
maroquin	serkjaskinn
molskinn	hamvoð
moracain	serkjavoð
musselin	tyrkjatraf
möblutau	sessvoð
nordisk uldgarn	loðband
pluss	flos (plysch)
sirts	rifti
satin	silkingur
taft	silkiléreft
tau	voð
trikot	prjónavoð (trikå)

Jag kommer inte att förklara alla termer som tas upp i Tabell 5 men vill påpeka filologismen som visar sig i termbildningen. Orden *serkjaskinn*, (maroquin) och *serkjavoð* (moracain) betyder 'skinnet och tyget från särkerna', det vill säga folk i Algeriet eller Marocko. Det samma gäller om ordet *tyrkjatraf* (muslin). Det betyder 'tyget från staden Mosul' (Al Mawsil i Irak). Och man har varit mån om att använda gamla isländska benämningar för tyg i termbildningen, t.ex. *flos*, *lín*, *pell*, *refill*, *rifti*,

traf, voð. Ingen av de nyskapade termerna används nu förutom *gluggatjald* som är synonymt med *gardína*.

Av de exempel som jag har visat ur *Orð úr viðskiftafræði* kan man gott se hur ordnämndens medlemmar har använt sin kunskap i och om isländska för att bilda nya termer i stället för dåligt anpassade eller helt främmande ord. Det var så uppenbart att sådana inte passade in i isländskt ordförråd att man till varje pris måste hitta ersättande ord av inhemskt ursprung. Arbetet med att nyskapa isländska termer misslyckades ändå i dessa fall.

Men detta var också en kamp mot utländsk påverkan på isländskt språk och isländsk kultur, en kamp mot internationalism där man använde sin filologism för att försvara isländskan och kulturarvet. Därför borde man kanske justera figuren om ismerna som har påverkat den isländska språkplaneringen (se slutdiskussionen).

Purismen som finns i figur 1 kan nu strykas. En motivering för filologism i stället för purism i den justerade figuren är att filologismen har ett intressantare innehåll eftersom den innebär en direkt anknytning till det kulturella och litterära arvet. Filologin i egentlig mening arbetar ju med sin kulturella sfärs äldsta texter. Purism däremot har inte så specifika tolkningar. I och med detta utesluter jag alltså purism ur mina resonemang om faktorer som påverkat den fackspråkliga språkplaneringen på Island.

2.4 Demokratism

Demokratismen inom språkvården innebär enligt Dahlstedt (1976: 29–30) tolerans och en strävan till ett öppet språk som inte skapar skrankor mellan sociala grupper.

De grekiska stadsstaterna hade en demokrati som gav de fria männen rätt att medverka i beslut. Enligt den tidens syn utvecklade Platon sina tankar om ett demokratiskt styrelseskick där filosoferna fungerade som de upplysta styresmännen. På ett liknande

sätt föreställde sig de isländska intellektuella att de själva kunde ha den centrala rollen. Sigurður Nordal är kanske den som klarast har formulerat sådana tankar men hans syn på den upplysta demokratin blev snabbt föråldrad. Demokratismen betydde för honom i synnerhet att språkarbetet och språkvården styrdes av en för ändamålet utbildad elit. För Nordal var ättesagorna i enlighet med hans tänkande främst verk av en hövding snarare än muntligt traderad litteratur. (Se mera om Nordal avsnitt 4.3.)

De ingenjörsledda ordnämnderna med deras arbete med översättning och ordlistor kan anses som uttryck för vars och ens skyldighet inom den isländska demokratin att bidra med sin specialisering.

2.5 Internationalism och nationalism i samspel

Vad avser jag då med begreppet 'internationalism'? Hur definierar jag det? Om vi går till *Websters ordbok* (1989) får vi t.ex. förklaringen "the principle of cooperation among nations, for the promotion of their common good" eller i *Nationalencyklopedins ordbok* (1996) "(politisk) strävan att öka kontakter och samarbete över nationsgränserna". Dessa definitioner kan fungera i andra sammanhang men de är alltför generella för mig här och nu. I detta sammanhang definierar jag internationalism som *all den utländska påverkan som isländskt samhälle och språk blev utsatta för*. Definitionen gäller nu också språk och passar därför för mig som utgångspunkt här.

Hur kommer då den internationalism som jag har nämnt till uttryck i isländskt samhälle? Den internationalism som jag talar om här verkar ha varit ett krav på eller hot om ändringar i ett samhälle som hade varit i stort sett oförändrat i ca 1000 år. Det hade hänt ganska litet på Island på 1000 år. Islänningarna levde av lantbruk och fiske, mest av lantbruk. Nästan alla var bönder eller tjänstefolk hos bönder och nästan alla fiskare som hade sin egen båt var också bönder fram till sekelskiftet 1900. Islänningarna levde i ett ganska konservativt och statiskt samhälle.

Men så började mycket hända som ändrade den världsbild man hade på Island. Jag vill nämna några exempel från början av 1900-talet.

1. 1902 Första motorbåten

Motorbåten avlöste roddbåten och kuttern. Man kunde nu segla längre ut och fiska mer. Det ledde till att småstäder längs kusten stabiliserades, folk flyttade dit, där fanns arbete, folk flyttade från fåren till fisken där pengarna fanns. Men bönderna förlorade billig arbetskraft som de hade haft genom århundraden. Detta var ett allvarligt hot mot det gamla bondesamhället.

2. 1904 En isländsk minister

Med en isländsk minister bosatt i Reykjavík började den offentliga förvaltningen på Island. Den hade förut funnits i Köpenhamn och islänningarna hade inte vetat så mycket av den. Den var danskarnas sak och därför kunde islänningarna skylla på dem för allt. Men att få offentlig förvaltning hemma i Reykjavík betydde ganska mycket i fortsättningen för isländskt samhälle, både språkligt och i andra hänseenden.

3. 1905 Första trålaren

Med trålarna tog man det första steget till en fiskeriindustri på Island och industrialisering i landet. Detta krävde ökad service för fiskerinäringen, utbyggnad av hamnen i Reykjavík och på flera ställen runt om i landet, det krävdes mera folk i arbete i städerna, bönderna förlorade arbetskraft.

4. 1906 Telegrafförbindelse med utlandet

Genom telegrafförbindelsen med utlandet kan man säga att Island hade fått direkt förbindelse med omvärlden. Kurvan för telegramsändningar går ganska brant upp de följande åren, så duktiga var islänningarna att använda den nya tekniken. Den hade stor betydelse för ökad handel de kommande åren.

5. 1907 Allmän läroplikt lagstadgad för 10–14-åriga barn

Med lagen om allmän läroplikt slutade en ganska lång politisk debatt som hade pågått under hela senare hälften av 1800-talet om vilket slags skola islänningarna skulle ha. Skulle man fortsätta med hemundervisningen, skulle kyrkan och prästerna ta hand om undervisningen eller skulle man grunda en statlig allmänbildande skola? Denna debatt pågick i samband med de stora samhällsförändringarna som var på gång där bondesamhället förlorade för ökad bebyggelse längs kusten och för kustbesättningens behov (Jóhann Hauksson 1997:15).

6. 1911 Islands universitet grundades

Då Islands universitet grundades 1911 förenades prästskolan (1847), läkar skolan (1876), lagskolan (1908) och en nybildad filosofisk fakultet i det nya isländska universitetet. Där skapades så småningom en akademisk miljö som hade stor betydelse för isländskt samhälle. Professorerna blandade sig i politik, samhällsdiskussion och annat som var aktuellt och de tog för en tid ledningen inom språkvård och språkplanering.

7. 1918 Islands suveränitet

Självständighetskampen slutade och Island fick sin suveränitet. Men självständighetsyran fortsatte i islänningarnas sinne, åtminstone hos några av dem. Professor Sigurður Nordal skrev att eftersom Vår Herre (?) hade låtit islänningarna slippa ifrån krig och annat elände som hade pågått i världen i århundraden så måste han ha tänkt ut ett speciellt uppdrag för dem. Och professorn visste vilken mission islänningarna hade. Islänningarna skulle vara en förebild för andra nationer och länder i alla hänseenden, samhällsmässigt, kulturellt och språkligt, den skulle bygga på islänningarnas historia, deras enastående kulturarv och språk (Nordal 1919: 40–63). Därför måste man passa på att inte med utländskt inflytande förstöra den förebild som islänningarna skulle vara. Islänningarna borde kämpa mot allt som ändrade den bilden.

Om vi ser på de punkter som jag har räknat upp, så märker vi att dessa förändringar handlar om mera pengar i cirkulation, ökad handel, ökad makt till tätorterna på landsbygdens bekostnad. De flesta islänningar på den tiden hade sina rötter ute på landet, det fanns t.ex. knappast någon infödd person i Reykjavík. Den isländska intelligentian reagerade hårt mot dessa samhällsförändringar. Den slog vakt om kulturarvet och språket och skulle odla dem, föra dem vidare till kommande generationer.

Som en följd av alla dessa förändringar kom det in en stor mängd nya begrepp och ord som inte hade varit i användning förut i isländskan. Många blev rädda för att utländska språk skulle få övertaget över isländskan. I detta sammanhang kan man nämna nya yrken som maskinister och telegrafister som i början fick sitt fackspråk på engelska, danska eller norska. Deras behov av att ha sitt fackspråk på isländska var stort, eftersom deras kunskap i språk och deras allmänna utbildning var begränsad. Telegrafisterna tog initiativet (Elektron 1917; Gjørðabók 1917) som ledde till att den första isländska ordnämnden bildades 1919, civilingenjörernas ordnämnd (Fundabók 1919).

De som från början arbetade inom ingenjörernas ordnämnd, bl.a. de två professorerna från universitetet (Finnbogason och Nordal), använde sin filologism, d.v.s. de nedärvda språkresurser som de hade tillgång till för att utrota utländska ord ur språket och skapa goda ersättningar av inhemskt material.

Men kämpade man mot samhällsförändringar eller mot orden som förändringarna förde med sig? Vad kom först, rädslan för samhällsförändringar som var direkta hot mot det gamla bondesamhället som hade fostrat fram kulturarvet genom århundraden eller var man rädd för att utländska ord skulle förstöra isländskan så mycket att islänningarna inte kunde läsa sina gamla sagor?

Jag har en känsla av att rädslan för samhällsförändringar har varit en större drivkraft i språkplanering och språkrensningsarbete i början av 1900-talet än man har trott och språkvården har använts som redskap i kampen mot de förändringarna. Liknande saker

hände på 1950-talet, under den andra perioden som jag nämnde i början. Då var det kalla kriget i full gång, Island hade blivit medlem av NATO och USA hade börjat bygga upp militärbasen i Keflavík. Där fanns gott om arbete och dit flyttade folk i stor skala från landet så att avlägsna bygder tömdes (Västfjordarna och nordöstra Island). Kulturministern beviljade pengar för ett nyordsarbete 1952 som pågick några år framöver och som resulterade i fyra nyordshäften under åren 1953 till 1956 och i en teknisk ordbok 1959. Rädslan för amerikanisering eller skall vi hellre säga internationalism åstadkom en reaktion som använde språkvård och språkplanering med filologismen som redskap i kampen mot förändringar.

På 1980-talet, under den tredje perioden, som fortfarande pågår, satte man på nytt i gång med ett planmässigt terminologiarbete. Nu visade internationalismen sig mest som ett hot från engelskan genom bl.a. ett allt mer datoriserat samhälle som använde engelska, genom ökad konsumtion av video och filmer på engelska, ökad konsumtion av popmusik som spelades dygnet runt i allt flera nya radiostationer. Under 1990-talet var det fortfarande de små språkgrupperna i Norden som kände sig hotade av engelskan. Under 2000-talet känner sig samtliga nordiska språkgrupper hotade och drabbade av domämförluster. (Jfr t.ex. Svenska språknämndens handlingsprogram *Mål i mun* 2002.) För islänningarna har det varit klart att nationalismen skall vara starkare än internationalismen. På det sättet har man en viss kontroll över språkplaneringens situation. (Se ovan Figur 1 och Figur 2 i avsnitt 5 där internationalismen är underordnad nationalismen.)

Det är uppenbart att de senaste fem årtiondena har inneburit en stor ökning av Islands internationella kontakter både inom näringsliv och inom kultur. Har det blivit farligt för språket och kulturarvet? Det är svårt att säga, men man kan överväga hur isländskt kulturliv kunde se ut om ingen internationalism hade kommit till och islänningarna bara hade suttit inestängda med sina gamla sagor.

Nobelpristagaren Laxness hade knappast blivit den han blev om han inte hade haft kontakt med internationella kulturströmningar under sitt liv. Han har betytt oerhört

mycket för isländska författare som skriver nu som aldrig förr och som också ges ut utomlands. Ingen betvivlar dock Laxness suveräna behärskning av isländskan.

Teaterlivet i Reykjavík och runt om i landet är imponerande livligt och man spelar nya och klassiska isländska och utländska pjäser. Inom filmindustrin har Island regissörer som är internationellt kända. (T.ex. Ágúst Guðmundsson, Baltasar Kormákur, Dagur Kári Pétursson, Friðrik Þór Friðriksson, Hrafn Gunnlaugsson, Sigurjón Sighvatsson.) De har lärt sig sin konst utomlands eller av utländska filmer.

Inom målarkonsten sökte islänningarna utbildning i Danmark och Central-Europas ganska länge. Inom musiken spelade tyska och österrikiska musiker en stor roll i isländskt musikliv på 1930- och 1940-talet och fortfarande spelar många utlänningar i den isländska symfoniorkestern.

Inom pop-branschen har vi ett klart samband mellan den amerikanska basen i Keflavík, dess radio- och tv-sändningar på sydvästra Island, och uppkomsten av isländska popmusiker. Den isländska pop-böljan började i Keflavík på 1960-talet och resulterar nu i Björk Guðmundsdóttir som troligen är den bäst kända islänningen någonsin. Även Pavarotti ville få henne att sjunga med sig (Pavarotti vill syngja með Björk 1998). Björk själv säger att det som hon är i dag bygger på att hon är islänning och har sina rötter i isländsk kultur och natur. Och hon kommer aldrig att vara annat än islänning (Her Icelandic roots 2002).

Kanske resulterar moderniseringen av det isländska samhället med hjälp av nationalismen i det att islänningarna öppnar ögonen för att det lönar sig att bevara islänningen i sig själv och det som är speciellt isländskt. Nationalismen och internationalismen samspelar till islänningarnas nytta. Man har sagt att när sagorna skrevs på 1200- och 1300-talet hade kulturlivet blomstrat på Island på grund av livliga kontakter med Europa. Isländskt kulturliv har kanske aldrig blomstrat mer än nu och islänningarna har aldrig haft bättre kontakt med omvärlden. Skulle det vara en tillfällighet?

3 SPRÅKVÅRD, FACKSPRÅK OCH TERMARBETE

3.1 Praktiken i går

Då man studerar det isländska språkets historia (se för en översikt Kristinsson 2004), kan det framhållas att språkvård och termarbete i någon form har pågått på Island från den tid då de första nybyggarna kom dit. De tvingades bl.a. ge namn åt en mängd fenomen som de inte kände till från sina tidigare boplatser, t.ex. heta källor, lava och vulkanutbrott (Halldórsson 1964: 112–116).

Med kristendomen kom många lånord in i isländskan, liksom i övriga nordiska språk. Men när islänningarna började skriva själva försökte de översätta utländska termer till isländskan, t.ex. på grammatikens område. I den så kallade första grammatikuppsatsen, som är från mitten av 1100-talet, användes enbart isländska termer i stället för de latinska, t.ex. *raddarstafr* för latinets *vocalis* och *samhljóðandi* för *consonans* (Benediktsson 1972: xx). Vanligtvis används nu orden *sérhljóð (i)* och *samhljóð(i)*.

I en handskrift från mitten av 1300-talet finns ett kapitel om skulpturkonsten. Där beskrivs hur man skulpterar, förgyller och målar. Dessutom beskrivs hur färgerna tillagas. I kapitlet förekommer många ovanliga och okända isländska ord, både av nordiskt ursprung och lånade (Halldórsson 1972).

Både grammatikuppsatsen och handskriften om skulpturkonst visar att människor, allt från det att det började skrivas på isländska, strävat efter att använda isländska termer hellre än inlånade, även om det gått olika bra att fullfölja arbetet och resultatet blivit därefter. Under reformationens tid pågick ganska mycket nyords- och termarbete med bibelöversättningen som kom ut 1584. Utgivningen av bibeln hade stor betydelse för det isländska språkets framtid och nu kunde man också trycka och ge ut andra texter. Men för det mesta var det religiösa texter av danskt eller tyskt ursprung som gavs ut fram till 1770. Det var ju kyrkan som ägde tryckeriet. Och översättningarna var under starkt inflytande av danska och tyska (Ottósson 1990: 14–20).

De första tecknen på språkvård eller språkrensning återfinns i texter författade av en lärd man från omkring 1600 (i försvarsboken *Crymogaea*). Där räknas det med att isländska språket i huvudsak är samma språk som det som förr i tiden talades i Norden. Argumenten för detta är dels de fornisländska handskrifterna, som bevarat språkets renhet och ståtliga stil, och dels den begränsade kontakten mellan invånare på Island och utlänningar. Författaren (Arngrímur Jónsson den lärde, rektor på Hólar) önskar tillföra ett tredje argument: nämligen det att islänningar inte härmade danskar och tyskar i sitt talspråk, utan i stället sökte sina ideal i sitt modersmåls genialitet och rikedomar och utnyttjade sin vishet och kunskap. Om detta lyckades skulle risken för att språket förändras i fortsättningen vara mindre, om inte så behövs inte utländska förbindelser för att fördärva det (Benediktsson 1953: 117).

Dessa ord förebådade för första gången isländsk språkvård eller språkrensning även om resultatet blev magert. Mer liv blåstes i språkvården under 1700-talet. Då blev många isländska studenter och intellektuella ämbetsmän i Köpenhamn hänförda av upplysningen som då hade banat sig väg in i Danmark efter tyskt inflytande och det uppstod en större medvetenhet om behovet av att föra ut vetande för praktiskt bruk på isländska. Detta förorsakade bl.a. en stor språkrenningsväckelse bland isländska akademiker (Halldórsson 1964: 137–141; Ottósson 1990: 29–50).

År 1779 bildade isländska studenter och ämbetsmän i Köpenhamn De lärda konsternas förening vars syfte var att ge ut en tidskrift på isländska med artiklar om allt som kunde vara Island och dess befolkning till nytta. För det mesta var det ämnen som det inte hade skrivits om förut på isländska så det fanns ett stort behov av nya ord i föreningens tidskrift. I föreningens stadgar som trycktes 1780 presenterade man för första gången de principer för isländsk ordbildning, språkvård och språkplanering som islänningarna använder ännu i dag (Halldórsson 1971a: 223). De paragrafer som det handlar om säger så här (min översättning; *Ens Islenska ... 1780*: 6, 8):

5. Dessutom skall föreningen bevaka och bevara det nordiska språket som ett vackert huvudspråk, som under lång tid försumrades i Norden, och sträva efter att rensa bort utländska ord och talesätt, som nu är på väg att fördärva det. Därför bör ej utländska ord användas om konstarter, redskap och annat, om det är möjligt att finna gamla eller medeltida nordiska termer.
6. Därför bör också i stället för sådana utländska ord skapas nya, sammansatta av andra nordiska som väl beskriver det fenomen som skall översättas. I samband med detta skall de regler noga begrundas som detta språk följer, och användas för att skapa gamla goda ord. Dessutom skall tydlig förklaring ges, och betydelsen beskrivas för sådana ord, så att de blir lättbegripliga för allmänheten.
7. Dock får sådana ord bevaras som använts i skrifter på 1200- och 1300-talet, även om de inte har sitt ursprung i det nordiska språket, utan ursprungligen kommer från andra nationer, när det inte förekommer andra, vanligare, eller bättre och vackrare på annat sätt.

Här har föreningen dragit upp ganska klara riktlinjer för hur man skall reagera mot utländskt inflytande på det isländska språket och i huvudsak är det samma språkpolitik som vi följer i dag. Å ena sidan är det fråga om respekt för språket och dess renhet. Å andra sidan är det fråga om tanken att folk skall förstå det som skrivs i tidskriften. Om den är full med utländska ord som folk inte kan förstå är den inte trovärdig (Halldórsson 1964: 139; Ottósson 1990: 42).

Från och med 1800-talet blev det ett påtagligt uppsving i språkrensningsarbetet på Island och det var en del av en allmän nationell väckelse. Den hade i sin tur anknytning till den frihetsvåg som gick över Europa efter julirevolutionen i Frankrike 1830 och romantiken. Under 1830- och 1840-talen blev det en vändpunkt i isländsk språkvårdshistoria och huvudaktörerna var isländska studenter i Köpenhamn som var inspirerade till språkrensning av sina lärare i Den lärda skolan på Bessastaðir och knöt samman detta med ökat nationalmedvetande i kampen för självständighet (Ottósson 1990: 51–52).

Den danske lingvisten Rasmus Rask bodde på Island 1813–1815 och noterade att det såg illa ut för isländskan. För att stärka isländska språkets renässans och framgång

grundade Rask tillsammans med islänningar i Köpenhamn och Reykjavík Det isländska litteratursällskapet vars syfte var att ”bibehålla det isländska språket och bokskrivning och därmed nationens utbildning och ära”. I föreningens tidskrift *Skírnir* och andra publikationer försökte man leva upp till dessa mål (Ottósson 1990: 53).

Under förra hälften av 1800-talet blev den lärda skolan på Bessastaðir språkvårdens och språkkrensningens huvudsäte (Ottósson 1990: 61–62). Två av lärarna på Bessastaðir var skickliga lingvister och duktiga översättare som starkt påverkade sina elever i språkliga frågor. Många av dem blev senare inflytelserika personer i det isländska samhället.

På den tiden spelade utgivning av tidskrifter en ganska stor roll då det gällde att påverka språkutvecklingen. Tidskriften *Ármann á Alþingi* publicerades 1829–1831 och skrevs för det mesta av samma person, Baldvin Einarsson. Han talade kraftigt för språkkrensning och utrotning av alla danska ord. I tidskriften använde han för att främja sin språkvård en dialog med inslag av små avhandlingar om praktiska och politiska ämnen mellan fyra personer. Tre av dem representerade var och en på sitt sätt isländsk kultur och en representerade det folk som hade växt upp med det danskblandade språket i Reykjavík (Guðfinnsson 1941: 64–78; Ottósson 1990: 65).

Man kan hävda att den mest inflytelserika tidskriften i isländsk språkvårds- och språkkrensningshistoria är *Fjölnir* som gavs ut årligen i Köpenhamn 1835–1839 och sedan igen 1843–1847. De som stod för utgivningen, Brynjólfur Pétursson, Jónas Hallgrímsson, Konráð Gíslason och Tómas Sæmundsson var alla före detta elever i Bessastadaskóli men studerade i Köpenhamn. I tidskriften skrevs om praktiska och kulturella isländska samtida händelser, något om naturvetenskap men lite om politik. Litteraturen var alltid mycket uppskattad i tidskriften (Ottósson 1990: 63–65).

I ett slags program eller riktlinjer för tidskriften som publicerades i den första årgångens häfte beskriver Tómas Sæmundsson de fyra punkter som skall vara till vägledning för tidskriften: nytta, skönhet, sanning och förnuft (Sæmundsson 1835: 8–13). Om skönheten säger han bl.a. (jfr Heinz Kloss 1978: 23–30; Abstand):

Om någon skrift skall vara vacker, måste språket först och främst vara så rent och oblandat som det kan vara, både angående ord och ordställning/syntax, och när det kommer fram nya begrepp/idéer, och nya ord behövs, är det av stor betydelse, att orden är lätta att förstå och passar in i språket på ett naturligt sätt [...] Ingen nation blir förr till än den talar ett språk för sig själv, och om språken dör, dör också nationerna; men det händer aldrig utan att det har varit svåra omständigheter på förhand. Ju stoltare islänningarna får vara över att tala ett av de äldsta språken i hela den västra delen av Europa, som tillsammans med islänningarnas litteratur och sagorna är basis för deras nationella ära, ju mer erfarenheten vittnar om att det går att försvara den mot ödeläggelse, ju bättre den är och förmögen att förnya sig av egna resurser desto mer skulle man sträva efter att bevara och göra denna dyrbara skatt fruktbarande, en gemensam egendom för alla dem som kan kalla sig islänningar. – Men det räcker inte att språket är rent och inte blandat med något utländskt. Orden i själva språket måste också vara lämpligt valda och passande för det innehåll de skall ha (Sæmundsson 1835: 11–12).

De två av de fyra *Fjölnir*-männen, som de ofta kallas, som hade den största betydelsen för språkutvecklingen var Hallgrímsson och Gíslason. Hallgrímsson skrev dikter, noveller och översatte tysk lyrik på ett renare och mera vårdat språk än någon annan på den tiden och de publicerades i tidskriften. Gíslason var filologen i gruppen och läste igenom och rättade till språket i allt som trycktes.

Av de artiklar som publicerades i *Fjölnir* hade recensionerna som Hallgrímsson skrev om litteratur och Gíslason om språkbruk det största inflytandet. Och därför blev *Fjölnir* inte särskilt populär. Gíslasons kritik av böcker och artiklar i andra tidskrifter var ganska utförlig och ibland pedantisk men baserad på mer kunnande än de flesta andra hade. Han kritiserade rättskrivning, ordval, syntax, stil, danismer och böjning. Bland annat föreslog Gíslason att man skulle återuppta den gamla ia-böjningen av ord som *vísir* och *hellir* som inte hade varit i bruk på flera hundra år. Men mest skrev han om danismerna i det isländska språket och han gav till och med ut en dansk-isländsk ordbok 1851 som skulle vara en slags vägledning för de islänningar som tänkte till största delen på danska för att överföra danska ord och danskt språkbruk till en ren isländska.

Många neologismer/nya ord publicerades i *Fjölnir* och där var det Hallgrímsson som var mästaren. Hans mest berömda nyordsarbete är översättningen av *Stjórnufraedi Ursins* 1842. Men Fjölnir-männen försökte också översätta namn på andra länder, byar och även personnamn. Det blev mindre lyckat.

Man kan säga att *Fjölnirs* språkliga inflytande var oerhört stort, inte minst för den isländska stilen eftersom den på ganska kort tid utmönstrade den utländska kanslistilen ur isländska böcker och satte en mer folklig stil på första plats (Ottósson 1990: 66–72).

Den språkvård/språkrensning som *Fjölnir* talade för blev inte godtagen på en gång. Men under 1830- och 1840-talen formades till största delen den språkvårdspolitik som islänningarna har bedrivit till dags dato. Man hade gått ifrån den arkaisering som hade präglat språkvården/språkrensningen i början och sökte nu förebilder till den klassiska sagotiden och i det språk som folket ute på landet talade (Ottósson 1990: 74–75).

Situationen kan jämföras med tendenser i språkplanering i Norge. I nynorskan har man den striktaste normen vilket t.ex. innebär att avledningar på vissa centrala affix (t.ex. förleden *be-* och suffixet *-else*) som kommer från lågtyskan helt och hållet undviks och ordförrådet också i övrigt har en arkaiserande tendens (jfr t.ex. diskussionen hos Vikør 1994: 208).

Med återupprättandet av Althingi 1845 började den egentliga självständighetskampen som slutade med Islands självständighet 1918. Under samma period implementerades den språkvårds/språkrensningspolitik som *Fjölnir* talade för, åtminstone i skriftspråket, och den skriftspråkstradition som vi har i dag utformades (Ottósson 1990: 76). Självständighetskampen som var i full gång påverkade folkets attityder till språket. Folket ansåg nu att språket spelade en viktig roll i denna kamp och därför måste man vårda språket. Det betonades att det var först och främst språket som gjorde islänningarna till en särskild nation med bestämda nationella rättigheter. Dessutom betonades också som en allmän princip att språkliga förhållanden återspeglade nationens situation. När språket blomstrade hade nationen det bra men om

nationalspråket mått dåligt hade det alltid varit i anknytning till tillbakagång för själva nationen i fråga om alla slags initiativ och frihet. Därför skulle det vara helt naturligt, i enlighet med detta, att en nation som höll på att vakna till ett medvetande ville sträva efter att vårda sitt språk och göra det som mest nationellt, och söka främst förebilder i den tiden när språket blomstrade mest (Ottósson 1990: 76).

Det var mycket som hjälpte till med implementeringen av *Fjölnirs* språkvårdspolitik under senare hälften av 1800-talet. För det första kan nämnas en ökad publicering av tidningar, tidskrifter och böcker. Som exempel på detta kan nämnas att 1839–1844 kom årligen ut i medeltal ca tio böcker och tre tidskrifter men kring 1890 var denna siffra några tiotals böcker och tidningarna och tidskrifterna var ca 20. Det fanns ganska stor enighet om språkvården och i det som publicerades försökte man följa de riktlinjer som *Fjölnir* talade för. Samtidigt skrevs det också om många slags ämnen som det inte hade skrivits om förr. Detta krävde nya ord och uttryck som nu kom i användning för första gången. Allt detta hjälpte till att harmonisera och utöka språkbruket med språkvårdens riktlinjer som rättesnöre och med starkt stöd från tidningsredaktörerna som var stora språkvårdare (Ottósson 1990: 77–79).

Som tidigare nämndes, var Den lärda skolan på Bessastaðir språkvårdens huvudsäte under förra hälften av 1800-talet. Och språkvårdsarbetet fortsatte efter att skolan flyttats till Reykjavík 1846, bl.a. med mycket mer undervisning i isländska än förut. Huvudvikten lades på att eleverna kunde skriva sitt modersmål oblandat och med smak enligt rätta regler, som det sägs i skolans stadgar från 1846. I litteratur läste man mest de isländska sagorna, men också yngre verk som *Fjölnir*, en översättning av Homeros epos gjord av Sveinbjörn Egilsson, samt dikter av Bjarni Thorarensen och Jónas Hallgrímsson. Men snart blev det för det mesta sagorna som lästes som litteratur i skolan, och det förblev oförändrat så fram till på 1900-talet (Ottósson 1990: 95).

En ganska viktig faktor för språkvårdens kontinuitet inom undervisningen på den tiden var att den lärda skolan hade samma lärare i isländska från 1848 till 1895, Halldór Kr. Friðriksson. Fram till 1880 hade han ensam undervisning i isländska i alla klasser.

Friðriksson medverkade i *Fjölnirs* publikation under dess senare år och var under starkt inflytande från Konráð Gíslason. Han har troligen haft större påverkan på språkvården under sin tid än någon annan person (Ottósson 1990: 95–98).

En annan viktig faktor som bidrog till språkvårdens implementering under senare hälften av 1800-talet var tillkomsten av allt flera läroböcker på isländska. I Bessastaðaskoli var alla läroböcker antingen på latin eller på danska. Med Prästskolans stiftelse 1847 blev den lärda skolans undervisning mer allmänt inriktad och fler läsämnen tillkom. Alla läroböcker var på danska och alla ordböcker, i latin, grekiska, engelska, tyska och franska, hade förklaringar på danska. Danskan dominerade helt och hållet språkbruket inom skolan (Ottósson 1990: 98).

Men under 1850-talet och tiden därefter började man översätta läroböcker till isländska eller skriva nya, bl. a. i fysik, grammatik för isländska, danska och tyska, latin, geografi och historia. Under 1860-talet försökte den lärda skolans rektor att få anslag av myndigheterna för att översätta läroböcker men med klint resultat. Islänningarna tyckte det var bra om man lärde sig danska i landet. Först under 1890-talet publicerades en dansk-isländsk ordbok och en engelsk-isländsk ordbok. Trots denna strävan att åstadkomma läroböcker på isländska var utländska läroböcker i överläge inom den lärda skolan en bra bit in på 1900-talet. Med de isländska läroböcker som fanns och andra böcker om vetenskapliga ämnen som publicerades under 1800-talet skapades dock en isländsk tradition för nyords- och termbildning inom respektive vetenskapsgrenar. Den traditionen kom att förstärkas under hela 1900-talet (Ottósson 1990: 98–103).

Som redan har nämnts nådde den isländska språkvården en höjdpunkt lite före och kring mitten av 1800-talet. Men under 1900-talet har ännu större arbete utförts inom språkvård och termarbete. Den tekniska revolutionen och de samhällsförändringar som präglar 1900-talet har krävt oerhört stort nyordsarbete som islänningarna försökte att ta i tu med.

Jag vill bara nämna några exempel på det som hände under de första årtiondena av 1900-talet: den första motorbåten, en isländsk minister bosatt i Reykjavík, den första trålaren, telegrafförbindelser med utlandet, allmän läroplikt lagstadgas för 10–14-åriga barn, Islands universitet grundades. Island blir självständigt. (Jfr närmare presentation och kommentar i kap. 2.)

Punkterna ovan visar tydligt att de förändringar som ägde rum betydde att mer pengar kom i cirkulation, handeln ökade, industrialiseringen och teknologiseringen tog fart och den offentliga servicen byggdes ut. Man kan säga att nationen under dessa år tog steget ut från dåtid till nutid och att tyngdpunkten försköts från landsorten till städerna.

För språkvården betydde detta att den allmänspråkliga språkvården nu ingick i skolundervisningen efter lagstiftning om allmän läroplikt för 10–14-åriga barn 1907. Den ändrade också lite karaktär eftersom man vände sig till andra åldersgrupper och nu talades det klart om rätt eller fel språkbruk (Ottósson 1990: 104–105). Isländska ungdomsföreningen som grundades 1907 hade bl.a. som syfte att putsa och rensa modersmålet. För att uppnå det målet hade man två alternativ. Det ena var att påpeka språkfel, både i tal och i skrift, och rätta dem. Det andra var att uppmuntra folk att läsa det bästa som hade skrivits på isländska, dikter av Jónas Hallgrímsson, Homeros epos i översättning av Sveinbjörn Egilsson, men först och främst sagorna (Jónasson 1938: 359–360).

En speciell språkfelsnämnd verkade från början inom ungdomsföreningen i Akureyri med syfte att kritisera språkbruket på föreningens möten och rätta till språket. I Reykjavíks ungdomsförening fanns en liknande nämnd som samlade ihop alla främmande ord i tal och skrift på föreningens möten och publicerade dem med översättning till isländska (Ottósson 1990: 106).

För termarbetet inom olika fackområden har teknikens utveckling och samhällsförändringarna under 1900-talet bidragit med oerhört starka influenser. Där kan nämnas att maskinisterna på den nya trålarflottan behövde nya ord för sitt yrke och det

samma gällde för telegrafisterna. Undervisning och forskning vid det nygrundade Islands universitet åstadkom mycket nyordsarbete. Man ansåg det nästan som en plikt för universitetslärarna att skriva läroböcker på isländska vilket ofta resulterade i att de måste skapa isländskt vetenskapsspråk för sitt ämne (Ottósson 1990: 107, 111–118).

Redan under 1890-talet kom det genom poeten och ideologen Einar Benediktsson fram en idé om planlagt termarbete eller nyordsarbete på Island. Han föreslog att en nämnd med äldre författare och lingvister/filologer som hade sysslat med isländska skulle samla och med isländska översättningar ge ut de mest frekventa utländska orden i de nordeuropeiska språken som inte hade varit översatta till isländskan. De ord som skulle användas var sådana som nu fanns i språket (Benediktsson 1891: 57). Men det blev ingenting av det.

Det första tecknet på något slags ordnämnd för nyordsarbete kommer från Björn Jónsson, redaktör och ägare till tidningen *Ísafold*. När han dog 1912 hade han planer på att ge ut en reviderad utgåva av *Dönsk-íslensk orðabók* av Jónas Jónasson från 1896. Han var särskilt intresserad av att översätta utländska ord till isländskan, speciellt danska ord, som användes inom olika fackområden, t.ex. hantverk, affärsverksamhet och handels- och fiskeriflottan. Han höll möte med de hantverkare som han i förväg visste var språkkunniga och duktiga i att bilda nya ord. Som en fortsättning på detta arbete hade Jónsson planer på att få ca tio män att bilda en förening för att främja det isländska språket, en språkrensningsförening. Men han dog innan han kunde förverkliga den idéen (Finnbogason 1912a; Björnsson 1957: 73).

Ett planerat termarbete började när det isländska ingenjörsförbundets ordnämnd upprättades 1919 men arbetet hade förberetts i några år. De nya yrken som tillkom i början av 1900-talet, maskinisters och telegrafisters, fick i början sitt fackspråk på engelska, danska eller norska. Yrkesmännens behov av att ha sitt fackspråk på isländska var stort, eftersom deras kunskap i språk och deras allmänna utbildning var begränsad. Därför tog telegrafisterna initiativet och beslöt att gå i spetsen för att skapa tekniska isländska ord. De skrev 1916 till maskinistföreningen och Det isländska

ingenjörförbundet med en begäran om samarbete. Det ansågs också vara sannolikt att hantverkarföreningen var positivt inställd till saken (Elektron 1917). Ingenjörförbundets styrelse diskuterade telegrafisternas ärende den 7 februari 1917. Styrelsen tyckte att denna uppgift var alltför stor och omfattande för deras begränsade medel men eftersom saken var ganska viktig för isländskt språk ansåg styrelsen att landsstyrelsen borde bevilja pengar för detta arbete, bl.a. i anknytning till den stora dansk-isländska ordboken som var under bearbetning och som bekostades av landet. Ingenjörförbundet lovade att stöda saken på alla sätt och skrev till studentföreningen, hantverkarföreningen och telegrafisternas förening om sitt beslut med begäran om att dessa föreningar skulle understöda anhållan till landsstyrelsen och Althingi om pengar för detta ändamål (Gjörðabók Verkfræðingafélags Íslands 1917: 24–25).

Ingenting finns sagt om att telegrafisternas initiativ ledde till något direkt resultat. Men på ett möte i ingenjörförbundet den 30 november 1918 höll dr Björn Bjarnason, en filolog, ett föredrag om *Nýyrði* (neologismer, nyord). Efter en diskussion om föredraget fick styrelsen i uppdrag att undersöka hur föreningen kunde åstadkomma en insamling av tekniska termer genom att sända ut ritningar till folk runt om i landet (Fundabók Verkfræðingafélags Íslands 1918: 61).

På styrelsemötet i ingenjörförbundet den 8 mars 1919 diskuterades på nytt vad föreningen skulle göra för att samla in isländska tekniska ord och man beslöt att söka samarbete med professorerna Guðmundur Finnbogason och Sigurður Nordal. Styrelsen höll ett möte med Finnbogason och Nordal den 16 mars 1919 där dessa lovade att hjälpa ingenjörförbundet med att samla in tekniska isländska ord och nyord. Under mötet ansåg man att det bästa arbetssättet var att ha en fast nämnd med tre personer som skulle bestå av de två professorerna och en ingenjör. Nämnden skulle sedan varje gång leta fram experter inom det område som den arbetade med just då (Gjörðabók Verkfræðingafélags Íslands 1919: 34–35).

Det isländska ingenjörförbundets ordnämnd upprättades på förbundets möte den 26 mars 1919 och där valdes också ingenjören Geir G. Zoëga att sitta med i nämnden

tillsammans med filosofen Finnbogason och filologen Nordal (Fundabók Verkfræðingafélags Íslands 1919: 70–71). Styrelsen fick i uppdrag att finansiera nämndens arbete och den kunde på ett möte den 18 september 1919 berätta om att nästan alla föreningar och organisationer som den hade kontaktat hade lovat att understöda nämndens arbete. Av dessa hade fem föreningar lovat penningbidrag på 1.400 kr. i tre år eller efter behov medan nämnden var i funktion. Kostnaderna per år hade beräknats till ca 1.500 till 2.000 kr. (Fundabók Verkfræðingafélags Íslands 1919: 74–75).

Nämnden höll sitt första möte den 14 oktober 1919 och arbetade flitigt ända fram till 1927. Under denna tid höll den 153 möten (Fundabók Orðanefndar verkfræðingafélagsins). Finnbogason redogjorde för nämndens arbete, arbets sätt och planer i ingenjörernas tidskrift och säger där bl.a.:

Som förr har skrivits i tidskriften skall där så småningom publiceras de ord som nämnden har godkänt. Nu är det så om vissa föremål att de har många benämningar men ingen av dem har fått fäste. Nämnden anser det vara dess uppgift att välja de ord som den tror kan vara till nytta i framtiden och ta med dem i sina ordlistor. Förvirringen i användningen av ord är språkets största fiende och det skulle vara önskvärt att alla välvilliga män hjälpte till med att använda de ord som nämnden anser passande. Planen är att det utgående från dessa ordlistor senare sammanställs en isländsk ordbok (teknisk ordbok) (Finnbogason 1919: 53).

Ordnämndens första ordlista följer med artikeln, bokstäverna a till m, och innehåller 118 dansk–isländska navigationsord. Här ges några exempel:

Danska	Isländska
Anticirkumpolar	ósær
Blændglas	sólgler
Cirmumpolar	æsær
Deklination	miðbaugsfirð; misvísun
Deviation	segulskekkja
Finskrue	stillir
Gradenet	bauganet
Horizont	sjónbaugur
Inklination	halli
Jordmeridian	lengdarbaugur

Koordinat	hnit
Log	skriðmælir
Meridian	hádegisbaugur, lengdarbaugur

Många organisationer stödde nämnden ekonomiskt och den behandlade därför ord från olika fackområden. Där kan nämnas sjömansspråk, eltermer, ord ur affärslivet, vardagsspråk i hemmet, lantbrukstermer och radiotermer. Resultatet av nämndens arbete publicerades, allt efter att arbetet framskred, i ingenjörernas tidskrift. Ordlistan *Orð úr viðskiftamáli* (Ord från affärslivet) som språknämnden hade sammanställt på initiativ av affärsmän trycktes i *Morgunblaðið*, söndagsbilagan år 1926. Dessutom samlade nämnden alla tidigare ordlistor från sitt arbete som redan hade publicerats och gav ut dem i en bok *Íðorðasafn* 1928 (Terminologisk ordbok). Den var indelad i tre avsnitt: 1. *Maskiner*. 2. *Skepp*. och 3. *Register*. (Halldórsson 1971: 170–188; Jónsson 1976: 41–58). (Dessa frågor diskuteras utförligare i avsnitt 3.5.)

Bland de uppgifter som nämnden påtog sig, utöver ordlistearbetet ingick att översätta danska lagar om inspektion av och säkerhet på fartyg samt förordningar om inspektion av och säkerhet på fartyg med ordlista på isländska, engelska och danska. Förordningens text är i språkhistoriskt och språkbrukshänseende en av de intressantaste isländska texterna under 1900-talet (Jónsson 1976: 54). Den är full med nya ord som många har blivit till vardagsspråk i dag och efter att den utkom bygger de flesta senare förordningarna om liknande frågor på denna text (Halldórsson 1971: 176). (Exemplen diskuteras utförligare i avsnitt 3.5.)

Efter att ingenjörernas språknämnd slutat sitt regelbundna arbete år 1927 tycktes det terminologiska arbetet på Island närmast ha upphört fram till 1952. Elingenjörerna upprättade dock en språknämnd år 1941, som fortfarande arbetar, och den fortsatte arbetet med den ordlista på 250 ord som hade sammanställts under åren mellan 1920 och 1924. Nämnden utökade ordlistan med 2000 ord under de närmaste åren och gav ut den som manuskript år 1952, *Orðasafn II. Rafmagnsfræði*, (Jónsson 1984: 15–23).

Exempel på några ord från ordlistan.

Danska	Isländska
Afbryder	rofi
Akkumulator (elektrisk)	(raf)geymir
Akkumulator batteri	rafhlaða, rafgeymisvirki
Alternator	riðstraumsrafali
Anker	snúður (í rafvél); segulbrú
Batteri (elektrisk)	rafhlaða, rafvirki
Booster	snerpivél, snerpir
Buffert	steytifjöður, steytir
Donkraft	tjakkur
Dynamo	rafali
Ejektor	útspýtir
Elasticitet	fjaður, skreppni, þan
Elektrisk felt	rafsvið
Elektrode	rafskaut
Felt	svið, aflsvið, kraftsvið
Generator (elrkr.)	rafali; rafvaki
Generator (damp)	ketill (gufu-). eimali
Hydraulik	rennslisfræð
Installation	lögn, lagning
Jordkabel	jarðstrengur; jarðsími
Katalysator	hvati
Kondensator	þéttir; eimsvali
Lux	lúx (ljóseining), lýsa
Montör	vélseti, vélvirki
Motor	hreyfill, hreifivél
Net	veitukerfi
Prop (sikring)	tappi, vartappi
Radar	radar, ratsjá
Regulator	stillir, gangráður
Relæ	liði
Sikring	var, öryggi
Tolerance	leyfilegt frávik, vikmál
Turbine	hverfill

De flesta isländska orden som presenteras här har fått något slags fäste i språket eller finns registrerade i universitetets ordboksdatabas utom *eimali*, *fjaður*, *lýsa*, *skreppni*, *snerpir*, *snerpivél*, *steytifjöður*, *steytir*, *útspýtir*, *vélseti*, *þan*.

3.2 Massmedia

Massmedias aktiva stöd i språkvården och nyordsarbetet har alltid varit viktigt. Dagstidningarna har understött språkrensningsspolitiken och varit stolta över att använda ett vårdat språk. De har bland annat ofta haft språkspalter under de senaste årtiondena, och i landets största tidning, *Morgunblaðið*, skrev samma person en språkspalt varje lördag i drygt 20 år. När den personen slutade 2001 hade publicerats 1138 spalter (*Morgunblaðið* 1.12.2001).

Man kan säga att under åren från 1930 fram till 1950 påbörjades ett officiellt språkvårdsarbete i landet på allvar. Islands riksradio började sina sändningar 1930 och drog snart igång med undervisning i isländska och andra språk i radion. Filologen Björn Guðfinnsson tog hand om undervisningen och han blev en av nationens mest inflytelserika språklärare. Han skrev läroböcker i grammatik som riksradien publicerade under 1930-talet och de blev använda i isländska skolor ända fram på 1970-talet (Stefánsson 1997: 113). Det första programmet med direkt rådgivning angående språkbruk sändes ut hösten 1939 och det var Guðfinnsson som ledde programmet de första månaderna. Programmet kallades ”Frågor och svar om det isländska språket”. Liknande program med olika namn och utformning har varit en del av riksradios verksamhet sedan dess och har bidragit till att språkvård och språkrensning har fått fäste i nationen. Isländsk tv startades 1966 och har hela tiden sänt ganska mycket utländskt material, mest på engelska. Det är textat till isländska eller man läser text med bild men programmen är inte dubbade utom några få barnprogram. Översättningarna tycks vara av hög kvalitet (Stefánsson 1997: 366–369; Ottósson 1990: 124–126).

3.3 Akademía Íslands

Redan år 1907 föreslog riksläkaren Guðmundur Björnsson i ett tal på ett möte i Studentföreningen i Reykjavík att föreningen skulle utnämna 12 till 18 personer till en förening vars syfte var att värna om det isländska språket och öka dess skönhet och

ordförråd i tal och skrift. Den nya föreningens medlemmar skulle sedan välja andra i stället för dem som dog (Björnsson 1908: 19–25). Studentföreningen utnämnde kända personer till en nämnd för att förbereda stiftandet av den nya språkvårdsföreningen. Förberedningsnämnden föreslog att en av föreningens uppgifter skulle vara att åstadkomma en ordbok över isländskt modernt språk, att göra allt som man kunde för att rensa talspråket och varna för att utländska ord och språkfel fick fäste i språket och att försöka få de flesta läroböcker i skolorna på modersmålet. Men studentföreningen följde inte nämndens förslag och det blev ingenting av detta (Alþingistíðindi 1951 C: 216–217). Jag har tidigare nämnt redaktör Björn Jónssons planer på en språkreningförening från 1912 som inte heller blev av. Sedan händer ingenting förrän 1939 då Kristján Albertsson skrev en artikel i *Skírnir* och talade för grundande av en institution som skulle ha en liknande funktion som franska akademien (Albertsson 1939: 35–45).

I januari 1951 lade den dåvarande utbildningsministern fram en proposition om Akademía Íslands som skulle ”vara i ledningen för allt det som har att göra med vården av det isländska språket, kan bidra till att bevara dess stämma levande och oförstörd och berika det i harmoni med dess väsen och art” (Alþingistíðindi A. 1950: 871). Propositionen blev inte slutbehandlad och lämnades därför igen till Althingi under följande session. Slutligen blev den dragen tillbaka enligt utbildningsministerns önskan eftersom det inte fanns majoritet i utbildningsutskottet för att slutbehandla propositionen (Alþingistíðindi C. 1951: 216–220).

Fastän utbildningsministern inte lyckades i sin avsikt att grunda Islands Akademi kunde han dock nå ett sådant resultat att det i budgetpropositionen för år 1952 för första gången beviljades medel för neologiskt arbete (Alþingistíðindi A. 1951: 909). Universitetets ordboksnämnd gavs i uppdrag att övervaka det neologiska arbetet som pengarna skulle användas för. Nämnden gav ut fyra neologiska häften under åren 1953 till 1956: ett om många olika näringsgrenar (1953), ett om sjöfart och lantbruk (1954), ett om lantbruk (1955) och ett om luftfart (1956). Nämnden gav ytterligare ut en teknisk ordbok 1959 (Halldórsson 1993: 15–23).

Nyordsarbetet fortsatte hösten 1960 med en ordlista över ekonomiska termer och varunamn samt med många andra uppgifter som gällde nyordsskapande. Det hade också blivit ändringar i nämndens sammansättning. Bara en av dess medlemmar kom nu från universitetets ordboksnämnd som i början hade övervakat detta arbete och nu kallades nämnden för Nyordsnämnden (Halldórsson 1993: 23–27).

3.4 Exkurs: Isländsk språknämnd

Den isländska språkvården bygger som vi har sett på en etablerad tradition och för att visa på kontinuiteten i språkvården tar jag ett steg in i tiden efter 1950 och redogör i avsnitt 3.4 i största korthet för utvecklingen fram till slutet av 1900-talet.

År 1964 bildades den isländska språknämnden genom ett ministeriebrev av den 30 juni. Språknämnden hade samma bemanning som nyordsnämnden hade och professor Halldór Halldórsson valdes till ordförande. Bakgrunden till att språknämnden grundades var att nyordsnämndens verksamhetsområde hade vuxit enormt med tiden och både enskilda personer och institutioner ville ha nämndens hjälp för att lösa de språkliga problem som de stötte på. Nämnden förstod då att det fanns ett stort behov av en särskild institution som skulle kunna ha uppgiften som ett språkligt konsulterande organ såväl för offentliga verk och inrättningar som för allmänheten. Institutionen borde ha samma typ av verksamhetsområden som motsvarande institutioner i de andra nordiska länderna hade och den borde också kontinuerligt ha kontakt med dessa. Isländska språknämnden tog över nyordsnämndens uppgifter men fick dessutom flera arbetsuppgifter (Halldórsson (1993: 28–37).

Ministeriet publicerade regler för språknämndens verksamhet den 10 mars 1965. Där står bland annat i paragraf 1:

Isländsk språknämnd är ett rådgivande organ. Nämnden är skyldig att ge offentliga institutioner och allmänheten vägledning i språkfrågor ur vetenskaplig synvinkel.

Av de speciella arbetsuppgifterna bör nämnas:

1. Nämnden skall sköta insamlande och utgivning av nya ord och ha hand om ordskapande. Dessutom skall nämnden sträva efter att följa med vilka nya ord som får fäste i språket.
2. Nämnden skall samarbeta med, och assistera, nyordsnämnder som enskilda föreningar eller institutioner satt i arbete.
3. Nämnden skall besvara de frågor som kommer till den och sträva efter att få ett gott samarbete med de parter som har inflytande på allmänhetens språk, som t.ex. tidningar, radio och skola.
4. Nämnden skall upprätthålla samarbete med nordiska språknämnder och delta i deras årliga möten, om möjligt.

Dessutom kan nämnden av ministeriet få i uppdrag att ta hand om andra språkliga ärenden, t.ex. angående rättskrivning, utgivning av handböcker, läroböcker m.m. (Halldórsson (1993: 38–43).

Men i reglerna står ingenting om att språknämnden skall vara den som tar hand om att utforma riktlinjer om språkbruk och språkvård (Jónsson 1984: 5).

I början av år 1966 tillträdde dr. Jakob Benediktsson som språknämndens ordförande i stället för Halldórsson som hade tillräckligt med andra uppgifter. Benediktsson var ordförande till slutet av år 1977 när han gick i pension. Han var också föreståndare för universitetets ordbok. Under hans tid blev nämndens rådgivningsarbete alltså ganska hopflätat med ordbokens aktiviteter och dess ordsedelarkiv utnyttjades för nyordsarbete. För det mesta handlade det om skapande av enskilda nya ord, granskning av ordlistor som individer eller föreningar skickade till nämnden, och ganska mycket om rätt eller fel språkbruk. Men på grund av ordförandens dubbelställning blev det så att språknämnden sällan nämndes i samband med språklig rådgivning och dess tillvaro föll i glömska hos allmänheten (Jónsson 1993: 54–55).

I början av år 1978 fick Isländsk språknämnd en ny ordförande som var klart intresserad av språkvård och arbete med neologismer. Han tog flitigt itu med dessa frågor. Medlemsantalet i nämnden steg från tre till fem 1980 och penningbidraget till nämnden

mångfaldigades i budgeten mellan åren 1979 och 1980 och ökade också i realvärde under de följande åren. Nämnden hade nu ekonomiska resurser att anställa en assistent och fick också en stadigvarande adress sommaren 1983. I början av år 1985 trädde lagar om språknämnden i kraft och där bestämdes om ramarna för nämndens organisation och verksamhet och likaså inrättades Isländska språkstationen som är nämndens kontor och centrum för den verksamhet som nämnden bedriver. Nämnden upprätthåller språksekretariatet i samarbete med Islands Universitet. Detta behandlas mer ingående i avsnitt 3.6.

3.5 En strategisk konflikt

För att illustrera hur känsligt och komplicerat det praktiska nyordsarbetet kunde vara presenterar jag här en polemik om sjömansspråk som utspann sig i början av 1900-talet.

3.5.1 Finnbogason i ordnämndsarbete

Under sin tid som universitetsprofessor var Guðmundur Finnbogason ganska aktiv inom språkvård och språkplanering (jfr Jónsson 2000b; 2001). Han satt ju med i den första isländska ordnämnden som bildades på initiativ av några fackgrupper och det isländska ingenjörsförbundet 1919 (Halldórsson 1971: 170–188). Denna det isländska ingenjörsförbundets ordnämnd arbetade fram till 1927 med ekonomiskt stöd av många organisationer och behandlade av den orsaken ord från olika fackområden.

Utöver ordlistan i *Morgunblaðiðs* söndagsbilaga år 1926 utgav nämnden under Finnbogasons tid *Íðorðasafn* (Terminologisk ordbok) 1928 med drygt 460 isländska termer, i tre avsnitt: 1. *Maskiner*. 2. *Skepp*. och 3. *Register*. Som exempel på sådana termer ur den ordlistan som fortfarande används i isländskan kan nämnas:

isl.	en.	ty.	da.
blöndungur	carburettor	Karburator	Tilsætter
bulluþétti	piston packning	Kolbenpackung	Stempelpakning
hemill	limiting device	Begrenzer	Begrænser
loki	valve	Ventil	Ventil
ró	nut	Mutter	Mötrik
sveifarás	crank shaft	Kurbelwelle	Krumtapaksel

Som exempel på ord som har blivit vardagsspråk kan nämnas:

isl.	da.	en.
dragsúgur	naturlig træk	natural draught
eimsvali	kondensator	kondenser
eldflaug	raket	rocket
rakstraumur	jævnström	continuous current
riðstraumur	vekselström	alternating current
sía	brusekasse	strum-box

I nämndens uppgifter ingick utöver ordlistearbetet att översätta danska lagar om inspektion av och säkerhet på fartyg samt förordningar om inspektion av och säkerhet på fartyg med en ordlista på isländska, engelska och danska (Tilskipun ... 1922). Texten i förordningen är språkhistoriskt och i språkbrukshänseende en av de intressantaste isländska 1900-talstexterna (Jónsson 1976: 54). Den innehåller rikligt med nya ord och många av dem finns i vardagsspråket i dag och de flesta arbeten som tillkommit senare om liknande frågor bygger på denna text (Halldórsson 1971: 176).

3.5.2 Egilson attackerar Finnbogason och ordnämndsarbetet

Det är ändå ett faktum att alla inte var av samma åsikt om ordnämndens nyordsarbete, särskilt inte när det gäller sjömannspråket, vilket ledde till en häftig debatt. Orsaken till den gick långt tillbaka i tiden.

När ordnämnden arbetade med översättningen av lagar om inspektion av och säkerhet på fartyg och av förordningar om inspektion av och säkerhet på fartyg, hade den i början fått hjälp av en sakkunnig man, kontorschefen i Den isländska fiskeriföreningen,

Sveinbjörn Egilson. Han var före detta sjöman och hade seglat på isländska och utländska handelsfartyg.

Av ordnämndens protokoll (Fundabók Orðanefndar verkfræðinga) kan man se att Egilson deltar i de första 9 mötena under drygt tre månaders tid men de följande 10 månaderna bara 4 gånger, sist i december 1920. Efter det hölls många möten om sjömansspråket där man arbetade med språket i lagen och förordningen som nämnden översatte men Egilson medverkade inte. Enligt Halldórsson (1971: 177) vet man inte varför han slutade arbeta med nämnden och det framgår inte att han undanträngts på något sätt ur nämnden. Troligen har hans åsikter varit helt andra än den språkrensningsanda som kännetecknade nämndens arbete, och han ville inte vara med om det.

Lagen om säkerhet på fartyg publicerades i juni 1922 (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1922 A, 56–62). I juli månad samma år skrev Egilson artikeln ”Sjómamnamálfæri” (Sjömansspråket) i Den isländska fiskeriföreningens tidskrift *Ægir* och artikeln blev också tryckt i *Morgunblaðið* (den 9 augusti 1922). I artikeln argumenterar Egilson för att sjömän använder de ord och fraser som de är vana vid i sitt arbete och varnar för faran av att ta upp nya ord, eftersom det kunde vara farligt i en nödsituation om sjömännen inte förstod de ord som de fick (Egilson 1922: 95; jfr däremot t.ex. seaspeak där man från en annan utgångspunkt strävar efter att förenhetliga språket till sjöss internationellt, se närmare Nordman 1993). Hans åsikt är att bildade grammatiker inte skall syssla med att mynta nya ord för skepp och sjömansarbete, det lämpade sig bara för dem som gör det praktiska arbetet. Egilson nämner inte ingenjörernas ordnämnd och dess arbete men uppenbarligen är detta anledningen till hans artikel.

Egilson hade givit ut en liten bok 1906, *Leiðarvísir í sjómennsku* (Vägledning i sjömansspråket), där han i text i form av frågor och svar samt tabeller sammanställer de ord som behövs för arbete på en 70 tons kutter. Och orden tar han rakt ur det dagliga sjömansspråket på den tiden, många icke isländska ord utan någon bearbetning, med argumentet att det är ansvarslöst att ändra namn på saker som ständigt är i bruk och

redan har fått namn. Det leder till missförstånd som i sin tur kan åstadkomma stor skada. Men syftet med boken här som i andra länder är att påpeka det som sjömännen behöver kunna för sitt arbete (Egilson 1906: 4). Islänningen Valtýr Guðmundsson, docent i isländsk historia och litteratur vid Köpenhamns universitet, skrev kritik om boken och sade bl. a. att ”... vi har aldrig sett lika äckligt språk i någon isländsk bok” (Guðmundsson 1907: 147–148).

Här ges några exempel på termer från en inventarielista för en ca 80 tons fiskebåt (kutter) ur Egilsons bok från 1906.

Egilsons termer	Dagens termer	Dansk/engelsk
Klývur	klýfir,	klyver,
Bugspjót eða	brandaukasegl	jib
Klývurbóma	bugspjót,	bowsprit
Fokkumastur	brandauki	jib boom
Stórmastur	framsigla	fore mast
Mesanmastur	stórsigla	mainmast
Mesanbóma	aftursigla	mizzen mast
	?	mesanbom,
		mizzen-boom
Mesangaffall	?	mesangaffel,
		mizzen gaff,
Gaffal toppseglsfalur	?	gaffeltopsejlsfald
Klývurfalur	?	klyverfald

År 1925 kom det ut en ny bok av Sveinbjörn Egilson, *Handbók fyrir íslenska sjómenn* (Handbok för isländska sjömän). I förordet säger han att många inte kan tåla sjömannspråket som används här (Egilson 1925a: VI) och därför hade han konsulterat kända isländska kaptener. Han tackar Den isländska fiskeriföreningens styrelse för bidrag till detta arbete utan att granska det rysliga uttryckssätt som boken innehåller. Det kommer han själv att försvara och vara redo att göra (ibid. VII). När man jämför termerna här ovan från *Leiðarvísir í sjómennsku* 1906 med en liknande termlista i *Handbók fyrir íslenska sjómenn* 1925 visar det sig att termlistorna är nästan identiska. Det är samma termer i båda listorna men listan från 1925 är mer detaljerad. Egilson har inte ändrat på sina termer trots kritiken han fick. Man skall då också komma ihåg att segelfartygen var på väg att komma ur användning och ångfartyg och motorfartyg tog

så småningom över. Därför fanns det inte bruk för allt i Egilssons terminologi och jag hittar inte motsvarigheter till hans ord i nutida källor (se Jónasson & Thorlacius 1952: 229–239).

Enligt Konráðsson (2005: 49) finns det flera orsaker till att isländska sjömän var ovilliga att använda isländska ord i sitt fackspråk när det isländska samhället började industrialiseras med modernisering av fiskeriindustrin som följd: det saknades isländska ekvivalenter för den nya terminologin; sjömännen anammade den existerande terminologin på de brittiska trålarna i stället för att skapa en isländsk terminologi på området; det fanns konsensus bland sjömännen om att använda utländsk terminologi eftersom det inte fanns några isländska nautiska ekvivalenter nära till hands; felaktiga referenser eller missförstånd i en nödsituation kunde leda till olycksfall; sjömännen var ovilliga att svälja en föreskriven terminologi skapad av lingvister; och sist och slutligen var ett felfritt bruk av trålarjargong ett tecken på att sjömännen kunde klara av olika slags arbeten på trålaren, de var godkända i gruppen.

3.5.3 Polemiken mellan Egilson och Finnbogason

Guðmundur Finnbogason skrev kritik om Egilsons bok i *Morgunblaðið* (1925, 12 maj, 2) under rubriken ”Sjómanna-mál” och säger bl. a. att så vitt han visste hade ingen gjort språket större skada varken förr eller senare än Egilson och det som gör saken ännu värre är att han är en god man och barnbarn till Sveinbjörn Egilsson som var en av våra nyttigaste män för språket på senare tid (översatte bl.a. Homeros epos till isländska under 1830-talet). I boken kan vi se den isländska som talas på våra fartyg, säger Finnbogason. Men han tänker inte alls döma våra sjömän hårt för det språk som de hittills har talat i sitt arbete. De har annat att syssla med än att skapa nya ord för redskap och handgrepp. Men frågan är om vi skall för all evighet acceptera sjömansspråket så äckligt som det nu är eller om vi skall rycka upp oss och rensa och putsa språket tills det klingar rent och dugligt som förr i tiden?

Isländska regeringen hade för sin del besvarat denna fråga med att ge ut ”Förordning om inspektion av fartyg och båtar och deras säkerhet” 1922 (Tilskipun ... 1922) samt blanketter för inspektion, där allt som skulle inspekteras hade fått isländska namn och därmed lagfäste i språket. ”Detta är den rätta metoden. Allt som skrivs om dessa saker bör vara på en ren isländska, då lärs det så småningom in och ordskräpet viker undan för bättre ord, fast de är nya”, säger Finnbogason.

Han påpekar att författaren till *Handbók fyrir íslenska sjómenn* borde ha fått likadan hjälp som ordnämnden fick med översättningen av ”Tilskipun”. Man skulle ha hittat goda isländska benämningar för varje redskap och varje handgrepp som beskrivs i boken, och ha skräporden, som nu används, inom parantes som förklaring. Men så inrotad är författarens förakt för det språkrensningsarbete inom sjömansspråket som ingenjörernas ordnämnd har gjort, en nämnd som han har suttit med i, att han undviker att använda ord som nämnden har beslutat om och som finns i tryck, skriver Finnbogason. Som exempel ger han Egilsons *fokkumastur*, *stórmastur* och *mezanmastur* (en. foremast, mainmast, mizzen mast) mot ordnämndens *framsigla*, *stórsigla* och *skutsigla*.

Finnbogason avslutar sin kritik med att på alla deras vägnar som har kärlek till det isländska språket be författaren och Den isländska fiskeriföreningens styrelse att känna skam för sin insats i denna sak och kräver att styrelsen stoppar försäljningen av boken och ser till att den blir översatt till isländska innan den kommer ut till allmänheten igen.

Egilson gav i *Morgunblaðið* Finnbogason svar på tal tre gånger de närmaste dagarna (den 13, 16 och 19 maj 1925). Han beklagar att han måste gå så hårt till försvar men eftersom Finnbogason uppenbarligen ville slå ut honom i första attacken måste han försvara sig kraftigt (Egilson 1925b–d).

Han skisserar i början upp en bild av Finnbogason genom sin bekantskap med honom i hans undersökningar av arbetssätt i fiskerinäringen och deras samarbete med översättningen av lagar och förordningar om säkerhet och inspektion av fartyg inom

ingenjörernas ordnämnd. Han beskriver Finnbogason som en fräck och häftig person som han till och med trodde skulle angripa honom tre år tidigare när de träffades på en gata och Finnbogason började diskutera sjömansspråket.

När Finnbogason började sina undersökningar av arbetssätten inom olika grenar med medel från Althingi och senare som professor i tillämpad psykologi trodde man att den forskningen skulle tjäna alla, skriver Egilson. Men så hade det inte blivit. Finnbogason hade varit här och där ute på landet och arrangerat slåttertävlingar med bönderna men gjorde ingenting för sjömännen som dock stod för 85 % av nationens inkomster. Egilson påpekar att den språkliga situationen inte alls var bättre inom andra yrken och varför då peka ut just sjömännen. Finnbogason titulerades både *prófessor* och *doktor* men på vilket sätt är det bättre än orden *klófalur* (da. klofald) och *pikkfalur* (da. pikfald), frågar Egilson.

Egilson betonar att handbokens ordförråd beskriver just de vanliga orden som isländska sjömän behöver för sitt arbete. De är inte hans ord, han hade bara sammanställt dem i en bok. Sjömännens vardagsspråk är för övrigt lika bra som Finnbogasons, hävdar han, men är enig med honom i att orden i boken, sjömännens fackord, är dåliga. De har bara olika åsikter om hur man skall gå till väga för att förbättra dem.

Och Egilson förklarar sin syn på saken. Han drar en parallell mellan esperanto och sjömansspråket som används på isländska och europeiska fartyg. Det är någonslags lingua franca som alla förstår som arbetar i branschen varifrån de än kommer. I engelska, tyska och skandinaviska handböcker för sjömän hittar man samma ord, skriver Egilson. I de länderna har man förstått att det inte lönar sig att översätta orden till nationalspråken och att det också kunde vara farligt av säkerhetsskäl. Om man skulle översätta sjömännens fackord till nationalspråken måste man gå till väga som en skeppsbyggare, börja vid kölen och ge varje föremål sitt namn i det sammanhanget där det finns och sluta sitt arbete högst uppe i masten. Egilson uttrycker sig mycket träffande sett ur den moderna terminologins synvinkel.

Enligt Egilson kunde han inte anlita Finnbogasons och ordnämndens assistans eftersom de inte var sakkunniga, inte gick rätt till väga i sitt arbete och inte hade en positiv attityd till sjömansspråket. Man kan inte ge sjömännen vilket påhittat ord som helst. De vet nämligen att ingenstans i världen är det universitetsprofessorer och grammatiker som utarbetar fackord för sjömän. Och det är bäst för alla att universitetslärare låter bli att blanda sig i saken. Därför kunde Egilson inte ha Finnbogason med på sitt möte när han konsulterade erfarna kaptener om orden i sin handbok eftersom Finnbogason skulle ha skrattat åt dem och nedvärderat deras arbete. Han har varken kunskap eller kapacitet för att mynta de ord som behövs för sjömansspråket, det visade sig i förordningen om säkerhet och inspektion av fartyg och i tillhörande ordlista.

Finnbogason svarade Egilson två gånger i *Morgunblaðið* (den 14 och 17 maj 1925) och höll fast vid sin linje att Egilson skulle ha väntat ett halvt år med sin bok och fått hjälp av ordnämnden med nya och bättre ord (Finnbogason 1925b–c).

3.5.4 Debattörerna får understöd

Två andra personer blandade sig i saken. Chefen för Den isländska fiskeriföreningen, Kristján Bergsson, gick kraftigt fram till försvar för fiskeriföreningen i ”Orðsending til Dr. Guðm. Finnbogasonar” i *Morgunblaðið* den 15 maj 1925. Han säger att Finnbogason går fram med ”storhedsvanvid” när han kritiserar fiskeriets termer. Han är också kritisk mot Finnbogasons stolthet över förordningen om säkerhet och inspektion av fartyg och hävdar att största delen av de ord som finns där aldrig kommer att ha fäste i språket. ”Eller när har Ni i tal eller skrift hört talas om *smálestir vergar* (bruttoton) och vilket årtal tror Ni att det skrivs på Island när det blir vanligt språk?” (Bergsson 1925: 3) Där hade han rätt, det året har inte kommit ännu. Bergsson bekräftar att föreningen inte äger bokens upplaga och därför kunde den inte stoppa försäljningen.

Finnbogason ville inte svara Bergsson i *Morgunblaðið*.

Alexander Jóhannesson, professor i isländsk litteratur, blandade sig i diskussionen om sjömannspråket i *Morgunblaðið* under rubriken "Ósæmileg deila" (1925: 2). Han var helt på Finnbogasons sida och betonade att alla verkliga islänningar kunde vara eniga om behovet av att rensa vårt språk, sjömannspråket, hantverkarnas språk och handelsspråket så fort som möjligt, att utrota ordskräpet. Han säger att Finnbogasons och Nordals förslag till nya ord som trycktes i Förordningen för säkerhet och inspektion av fartyg till största delen är bra och deras arbetssätt är det som vår språkvård kommer att använda i framtiden. Han påpekar sjömannsskolans roll i att lära ut nya ord och säger att på liknande sätt kunde man gå till väga med andra yrkesspråk.

Professor Sigurður Nordal skrev en artikel i *Morgunblaðið* den 5 september 1926 med rubriken "Málfrelsi" (Yttrandefrihet) där han diskuterar isländsk språkrensning mot bakgrunden av debatten om sjömannspråket och med en blick på språksituationen i Norge och Finland. Enligt Nordal (1926: 1) talade majoriteten i diskussionen om sjömannspråket till förmån för de utländska orden och för att isländskan inte var så ren att den inte kunde ta emot lite smuts till från den moderna kulturens stora automobil. Nordal beskriver det som sagts så: De som stod emot detta var bara bildade människor, särskilt grammatiker, som ville göra sig praktfulla och sticka oanvändbara nya ord och gammal torv i munnen på allmänheten. För de flesta är yttrandefriheten ganska viktig och nu fann många att det inte var någon frihet att inte få säga det man ville på det språk man ville (ibid.).

Sedan berättar Nordal om nynorskans framgång i Norge och finskans i Finland under 1800- och 1900-talen. De flesta kunde tro att den grundade sig på nationalism och kärlek till modersmålet. Men det var inte så. Med ökad demokrati fick allmänhetens förespråkare upp ögonen för att enda möjligheten till jämställdhet var att lyfta fram det språk den talade. Därför blev språkkampen en politisk klasskamp, skriver Nordal (ibid. 3).

Isländskan har inte bara varit grunden för den isländska kulturen men också för islänningarnas självständighet gentemot omvärlden och demokratin i landet. Därför är

det nyttigt för islänningarna att se hur det går i andra länder där nationen delas mellan två språk och de kan vara tacksamma mot de generationer som har värnat om allmogespråket under svåra århundraden. Det är liten fara att isländska språket delas i dialekter men störst är faran från utländska ord, skriver Nordal. Där står det mycket på spel för allmogen. Man har värnat om språket för att hålla kontakten med forntiden, för att bevara nationaliteten och för självständighetskampen. Men när den kampen är slut och politiken har fått ett annat innehåll är det anledning att påpeka språkvårdens sociala sida, att social jämlikhet och enighet i vårt land beror mest på att alla samhällsklasser har samma språkkultur. Den språkkulturen är otänkbar om vi inte håller vårt språk rent (ibid. 5).

3.5.5 Diskussion

Denna polemik om sjömansspråket var den enda debatten som förekom om ordnämndens arbete men den är ganska intressant eftersom den avslöjar mycket olika synpunkter. Man kan säga att där kämpade språkrensningstendensen (språkvården) mot fackspråkets förutsättningar (jfr diskussionen om norsk oljeterminologi i dag, se Sæbøe 1999). Enligt Halldórsson (1971: 181) led ordnämndens språkrensningsprogram ingen skada av denna debatt. Språkrensningen hade så fast förankring bland dem som var i position att påverka samhällets språkliga opinioner att det behövdes starkare argument emot den än de som kom fram i debatten för att driva den tillbaka, skriver han.

Ur terminologins synvinkel är det intressant att se fackspråkets representant, Sveinbjörn Egilson, betona kravet på terminologiska arbetsmetoder. Man skall gå grundligt till väga som en skeppsbyggare och börja med kölen, arbeta sig från grunden och ge namn på varje del av fartyget i rätt sammanhang hela vägen upp till masten, inte börja högst uppe och strö nya ord här och där så som man har en känsla av att han tycker att ordnämnden gör. Och han vill också beakta den kommunikativa faktorn och säkerhetsfaktorn i termarbetet. Motivationen för det nya ordet måste anpassa sig till fackspråkets behov. Det gick inte att komma med ord som *froðusnakkur* 'skumsläckare'

för en. fire extinguisher, ty. Schaumlöscher, da. Skumslukker (Tímarit Verkfræðinga... 1925: 28) som ordnämnden föreslog när ordet i allmänspråket betyder 'vindflöjel, struntkarl'.

Ordnämndens åsikt, och det är den som Finnbogason står för, var att rensa ut ur språket utländska ord så fort som möjligt och visa att det gick att mynta nya isländska ersättande ord för de utländska orden. Men varför var de så kritiska mot sjömansspråket? Därtill kan finnas flera orsaker men troligen har sjömansspråket blivit någonslags symbol för de samhällsförändringar som var på gång och den konservativa intelligentsian på Island var emot dem. Och ordnämndens medlemmar, Guðmundur Finnbogason och Sigurður Nordal, hörde till den gruppen. De talade för allt som grundade sig på isländskt språk, isländsk kultur och isländsk tradition men var emot utländskt inflytande i de flesta hänseenden. (Se dock om Nordal ovan i avsnitt 3.5.4.)

Den isländska självständighetskampen slutade 1918 med avtalet med Danmark om Islands suveränitet men den isländska nationalismens låga brann ännu stark hos nationen. Reykjavík var centrum för isländsk kultur, de flesta intellektuella hade flyttat hem till Island från Köpenhamn och all publikationsverksamhet ägde rum på Island, inom det egna landet (jfr Guðmundsson 1987: 36). De som fanns kvar i Köpenhamn kände sig plötsligt överflödiga i kulturdebatten. I stället hade nya intellektuella kommit hem till Island med ett nytt självförtroende i bagaget. Dessa unga intellektuella upplevde sig som en slags front för isländsk kultur och ville göra allt som stod i deras makt för att gagna nationen, uppfostra den, lära den allt det bästa ur den europeiska kulturen och se till att allt skadligt hölls fjärran (ibid. 46). Man kunde naturligtvis kalla hållningen hos dessa intellektuella för förmyndarskap och man kunde också ha rätt i den synen på sätt och vis. Men själva såg de inte sitt förmyndarskap som ett tvång utan upplevde det mera som en styrning (jfr Ferdinand Tönnies beskrivning av samhällsmodellen i *Gemeinschaft und Gesellschaft* (1987), där "Gemeinschaft" var den mänskliga samlevnaden som mest liknar ett släktsamhälle). Styrningen grundar sig på det att de styrande upplever sig ha en slags faderlig makt därför att de äger kunskap och visdom och denna brukas för det allmännas bästa och är därför motsatsen till ett

egoistiskt styre. Ett sådant styre hade varit önskedrömmen för de intellektuella på Island (Guðmundsson 1987: 48).

I den kulturdebatt som fördes på 1920-talet tog sig nationalismen uttryck i konservatism och förkärlek för forntida isländsk kultur. Men den kom inte till uttryck enbart som en bestämd syn på kulturen utan yppades också i konservativ politik och eugenism (Sigurjónsson 1986: 35). De intellektuella rörde sig alltså motströms gentemot den politiska utvecklingen i landet därför att denna karakteriserades allt mer av klasskamp. Därför kämpade de intellektuella emot att klassgrupper uppstod och ansåg att sådant var ett hinder i vägen för deras mål: som gick ut på att skapa en gemensam kulturtradition och ideologi för alla landsmän (Guðmundsson 1987: 49).

Intelligentian drömde om att kunna påverka och styra utvecklingen i det isländska samhället efter år 1918 men denna strävan ledde ingenvart. De intellektuella misslyckades i sin mission att skapa ett homogent samhälle på Island med en gemensam kulturell bas och utan klasskillnader. Det isländska samhället blev inte en enhetlig helhet och samhällsförändringar utomlands påverkade detta samhälle så starkt att de intellektuellas önskedröm inte kunde förverkligas. Detta insåg de i slutet av 1920-talet då politiska partier fick en fastare form på Island och då klasskampen där blev mera synlig.

Guðmundur Finnbogason, professor i tillämpad psykologi, och Sigurður Nordal, professor i isländskt språk och isländsk litteratur, stod bland andra i spetsen för den grupp intellektuella som deltog i samhälls- och kulturdiskussionen på Island i början av 1900-talet och drömde om ett nytt samhälle som de ville skapa och styra.

I nationalismens ideologi spelar språket en viktig roll och därför måste det ha varit självklart för den isländska intelligentian att utnyttja tillfället så som ordnämnden gjorde för att försöka påverka språkutvecklingen i landet. Finnbogason och Nordal arbetade intensivt mellan 1919 och 1927 och förenade nationalismen, elitistisk demokrati (ett samlat folk, lett av upplysta människor) och filologismen i sitt arbete. Egilsons kritik

mot ordnämndens arbete kan man se som en kollision mellan de påverkningsfaktorer som fanns i isländskt samhälle i början av 1900-talet där största hotet ansågs vara internationalism. Med internationalism i detta sammanhang menar jag ett krav eller hot om ändringar i ett samhälle som socialt sett hade varit i stort sett oförändrat i ca 1000 år. Internationalismen innebar modernisering och industrialisering i samhället och som en följd av detta kom många utländska ord som man såg som en fara för isländskan. I kampen mot internationalism, den utländska påtryckningen på språk och samhälle, använde man nationalism, elitistisk demokratisering och filologism som redskap (jfr Jónsson 1999).

De intellektuellas inblandning i terminologisk språkplanering på Island skedde alltså inte bara för språkets skull, den var snarare en del av en ideologi som de drömde om att förverkliga i det isländska samhället. Det misslyckades men deras språkpolitik överlevde, på gott och ont för islänningarna i dag. Islänningarna har en starkare språkmedvetenhet än de annars skulle ha haft men de har också en puristisk syn på sitt språk som ofta är svårhanterad i det moderna informationssamhället.

3.6 Praktiken i dag

Under 1980-talet blåstes mera liv i termarbetet på Island. Språknämnden fick ökad kraft och mera medel för att ta i tu med nyordsarbete och allt flera ordnämnder uppstod. De samlade in material och bearbetade detta, till en del efter terminologiska principer, för publikation i större eller mindre ordlistor. Det isländska termarbetets renässans i praktiken och dess principer beskrivs i detta avsnitt. (Se också Kristinsson 2004.)

Isländska språknämnden fick i början av år 1978 en ny ordförande, Baldur Jónsson, som var djupt intresserad av språkvård och neologismarbete, och han satte fart på arbetet med sådana frågor. Medlemsantalet i nämnden ökade och ordföranden fick 1981 fyra års tjänstledighet från undervisning bl. a. för att arbeta för språknämnden. I budgeten utökades penningbidragen till nämnden kraftigt mellan åren 1979 och 1980 och

resurserna växte i realvärde åren därpå så att nämnden t.o.m. kunde anställa en assistent och få en egen lokal sommaren 1983 (Ottósson 1990: 130).

Språknämnden stiftades genom ett ministeriebrev 1964. Under 1980-talet hade nämndens verksamhet ökat mycket och man tyckte det var på tiden att lagfästa den. Lagar om språknämnden trädde i kraft den 1 januari 1985. De regler som gällde för nämndens verksamhet blev kärnan i dessa lagar. Den viktigaste nyheten var bestämmelsen om instiftandet av isländska språkbyrån som skulle drivas gemensamt av språknämnden och Islands universitet. Språkbyråns direktör skulle samtidigt vara professor i isländskt språk vid humanistiska fakulteten med begränsad undervisningsplikt. På det sättet försäkrade man sig om fortsatt kontakt mellan universitetet och språknämnden (Jónsson 1993: 119). Språknämndens ordförande, Baldur Jónsson, blev språkbyråns förste direktör och var samtidigt ordförande hela år 1988 då han undanbad sig omval för en ny period som medlem i språknämnden. Professor Kristján Árnason blev ordförande från 1989 till 2002 och professor Guðrún Kvaran har varit ordförande sedan 2002 (Jónsson 1993: 125, 158).

Kulturministeriet publicerade 1987 en förordning om Isländsk språknämnd och om Isländska språkbyråns aktiviteter. Förutom det som sägs i lagen beskrivs språkbyråns roll närmare i stadgarna. Byrån är språknämndens kansli och centrum för dess arbete och aktiviteter, och samarbetsforum för nämnden och universitetet. Utöver många andra uppgifter skall språkbyrån följa med utvecklingen av termbanker i andra länder, förbereda upprättande av en sådan på Island och ta hand om verksamheten i den (Jónsson 1993: 123).

År 1989 ändrade Althingi den paragraf i lagen om språknämnden som beskriver medlemskapet i nämnden. Förr var det fem personer som satt i nämnden men nu utökades antalet till 15 personer tillsatta av kulturministern. Tre av dessa föreslås av universitetets styrelse, humanistiska fakulteten och universitetets ordbok och ur den gruppen tillsätter ministern ordförande och vice ordförande för nämnden. Ministern tillsätter nio medlemmar efter förslag av Ortnamnsnämnden, Islands läraruniversitet,

Riksrådion, Nationalteatern, Islands standardiseringsråd, Modersmåslärarnas förening, Islands författarförening, Islands journalistförening och Vetenskaps- och läroboksförfattarnas förening. Slutligen tillsätter ministern tre personer från andra institutioner, föreningar eller samfund som sysslar med språkvård eller har stort inflytande på allmänhetens språkbruk och åtminstone en av dem skall representera terminologiarbete (Lög nr. 2/1990).

Till de uppgifter som språknämnden har haft från början hörde att samarbeta med och understöda de nyordsnämnder som enskilda föreningar eller institutioner hade åstadkommit (Halldórsson 1993: 41). Denna plikt hade språknämnden aldrig kunnat fullfölja (Jónsson 1993: 77). Kring 1970 fanns det bara en fungerande ordnämnd, elingenjörernas ordnämnd, som startade 1941. Den fick då och då språklig rådgivning av språknämndens ordförande Jakob Benediktsson eller lektor Baldur Jónsson som efterträdde honom som ordförande 1978. Behovet av språklig rådgivning från språknämndens sida, inte minst inför nyordsarbetet, var ganska stort men medlen var begränsade (Jónsson 1993: 53).

Språknämndens nye ordförande Baldur Jónsson tog itu med att öka samarbetet mellan nämnden och ordnämnderna och höll ett introduktions- och diskussionsmöte om nyordsarbetet på Island i november 1979 med deltagare från ordnämnder och med nyordsintresserat folk. Mötet lyckades mycket bra och blev en vändpunkt. Aldrig förr hade språknämnden och ordnämnderna träffats för att diskutera gemensamma intressen och sina projekt. Man visste gott hur mycket man hade gemensamt men förut hade det knappast funnits någon kontakt mellan ordnämnderna. I januari 1980 kom ett pressmeddelande om mötet och *Morgunblaðið*, landets största dagstidning, publicerade hela protokollet från mötet. Största intresset väckte idén om en gemensam termbank för isländskt nyordsarbete. Som en följd av mötet bildades ganska många nya ordnämnder inom olika områden som satte i gång arbete med ordlistor med publicering som mål (Jónsson 1993: 76–79). Men det dröjde 18 år innan termbanken blev verklighet.

I början av 1980-talet ändrades attityden till nyordsarbetet på Island. Fram till dess hade termen *nýyrði* (nyord) haft en ganska varierande betydelse. Det arbete som pågick inom ordnämnderna innebar till största delen att bilda nya ord inom ett specialområde och orden skulle sedan publiceras i en ordlista. Detta arbete räknades som nyordsarbete men i det sammanhanget hade ordet *nýyrði* egentligen fått betydelsen *term*. Där hade uppstått ett problem som måste lösas. I andra nordiska språk skilde man mellan t.ex. sv. *nyord* och *term*, jfr med en. *neologism* och *term*. På grund av språknämndens ökade utländska kontakter blev det oundvikligt att göra en liknande skillnad i isländskan. Men då behövdes ett isländskt ord för *term*. Eftersom man hade bråttom grep man till det som var nära till hands och det vara ordet *íðorð* som Guðmundur Finnbogason hade myntat (Jónsson 1976: 48). Elingenjörernas ordnämnd använde det när den publicerade sin fackordlista 1928 och kallade den *Íðorðasafn*. Sedan dess hade ordet knappast varit i bruk. Ordet *íð* betyder 'arbete', jfr *handíð(ir)* 'olika slags handarbete', så '*íðorð*' passar (till en stor del) ganska bra för den betydelse det skall ha. Men det tycktes vara så främmande i början att man inte vågade ta med det i lagen om språknämnden 1984. Där talas fortfarande om *nýyrði* och *nýyrðastarf* fastän man nu har blivit van vid *íðorð* och *íðorðastarf* (*term* och *termarbete*). Det är helt klart att efter 1980 måste man på Island räkna med *termarbete* som ett speciellt område fastän det knöts ganska mycket samman med allmänspråkets nyordsarbete (Jónsson 1993: 92–93). Detta var de första tecknen på att man insåg skillnaden mellan fackspråk och allmänspråk.

Rådet for teknisk terminologi i Norge bjöd in till symposium om terminologi-undervisning i Oslo i juni 1981 Där deltog bl.a. ordföranden för isländska datagruppens ordnämnd Sigrún Helgadóttir. Hon besökte också Norsk termbank i Bergen och fick bekanta sig med det arbete som var på gång där, samt med dokumentation om arbetsmetoder och programvaror som användes där. På det sättet började islänningarnas bekantskap med *termarbete* i Norden (Jónsson 1993: 97).

Det *termpost*format som språknämnden fick från Norsk termbank blev anpassat till isländska förhållanden. På den tiden hade språknämnden igen påbörjat arbetet med en *ekonomiordlista* som var nästan tryckfärdig 1966 (Halldórsson 1993: 38) och

datagruppens ordnämnd arbetade med en dataordlista. Båda två var lagrade i detta nya system för bearbetning och publicering. Första utgåvan av dataordlistan blev verklighet 1983 och den var då den första skriften i språknämndens publikationsserie (Jónsson 1993: 98). Ekonomiordlistan kom ut år 2000.

Som redan har nämnts fanns det endast en fungerande ordnämnd på Island i början av 1970-talet. Men vid årsskiftet 1981–1982 var de åtta: elingenjörernas ordnämnd (1941), isländska datagruppens ordnämnd (1968), redaktionen för de isländska matematikernas ordlista (1974), lärarhögskolans ordnämnd (1975), isländska läkarföreningarnas ordnämnd (1977), Islands fysikförenings ordnämnd (1979), geografiföreningens ordnämnd (1979) och civilingenjörernas ordnämnd (1980). Efter 1982 ökade antalet ordnämnder drastiskt så under år 1987 var de 22 (Ottósson 1990: 131), vid utgången av år 1989 var de 29 (Jónsson 1993: 129) men år 2007 hade isländska språkbyrån i sitt register drygt 40 ordnämnder (Orðanefndir á skrá í Íslenskri málstöð 2007). Dessa ordnämnder är inte alla aktiva just nu. Några har redan avslutat sitt arbete, andra är mera eller mindre aktiva. Ganska många av dem har publicerat en ordlista eller en ordbok.

Isländska språknämnden och isländska språkbyrån har understött ordnämndernas arbete på många sätt. Några av dem har fått hjälp med att ge ut ordlistor och språknämnden har kunnat skaffa redaktör eller språkkonsulent för projekten samtidigt som språknämnden i vissa fall har skaffat lokaler och utrustning för arbetet samt givit tillgång till språknämndens ordbokssystem (Jónsson 1993: 98–99; 129–132).

Språknämnden har också försökt hålla god kontakt med ordnämnderna och enskilda personer som sysslar med termarbete. Det har skett genom möten och konferenser där man har förmedlat information om termarbete, teori och praktik. Aktiviteten omfattade också utgivning av nyhetsbrevet *Fréttabréf Íslenskrar málnefndar* 1982–1984 och tidskriften *Málfregnir* från 1987 där det skrevs om språkvård, termarbete, språkrådgivning och annat i den stilen (Jónsson 1993: 99–100; 111; 145–147).

Baldur Jónsson, språknämndens ordförande 1978–1988, hade kommit i kontakt med Nordterm 1978 och den kontakten har upprätthållits sedan dess till stor nytta för termarbetet på Island. När Nordterm höll en forskarkurs i terminologi i Vasa 1982 var två deltagare med från Island (Jónsson 1993: 101). På forskarkursen i Danmark 1985 var tre deltagare från Island med och på Åland 1990 fanns det fem islänningar med på en forskarkurs. Dessa deltagare har varit aktiva i isländskt termarbete. Nordterm höll sitt årsmöte på Island 1985 och i anknäytning till detta hade Christer Laurén och Heribert Picht en en dags kurs i terminologi för intresserade islänningar (Jónsson 1993: 133).

Genom de nordiska kontakterna, forskarkurser och deltagande i Nordterms arbetsgrupper har isländskt termarbete ändrats drastiskt och moderniserats. Förr i tiden hade man gått till väga som inom det allmänspråkliga ordboksarbete man kände till. Ordmaterial samlades genom excerpering av isländska texter och bearbetades i alfabetisk ordning. Sedan försökte man hitta utländska motsvarigheter till de isländska orden eller översätta dem till andra språk (Bergsveinsson 1953: 3; Halldórsson 1955: 3–4). För de utländska orden som ännu inte hade fått isländsk motsvarighet bildade man nya ord. Under 1980- och 1990-talen har man vid många termprojekt försökt basera sitt arbete på terminologiska principer, d.v.s. begreppet står i centrum. Ofta kan arbetet basera sig på en internationell standard, en redan publicerad ordlista eller en ordbok, och mycket tid och arbete sparas vid insamling av material när man inte behöver excerpera stora mängder av text.

Elingenjörens ordnämnd har baserat sitt arbete nästan enbart på IEC-standarder. Ordnamnden har givit ut nio böcker från 1965 med isländska översättningar av IEC-ordlistor. I de första två böckerna *Raftækni- og ljósorðasafn* (1965) *Raftækni- og ljósorðasafn 2* (1973) finns det isländska ord med ekvivalenter på engelska, tyska och svenska utan definition. Men i *Raftækni- og ljósorðasafn 1–12* (1988–2004) publicerar nämnden IEC-listan med definition på engelska och franska samt ekvivalenter på åtta språk plus isländska (Jónsson 1984: 15–23).

Datagruppens ordnämnd har publicerat sin dataordbok tre gånger, 1983, 1986 och 1998. Den är baserad på ISO-standarden 2382 *Information Processing Vocabulary*. Första utgåvan *Tölvuorðasafn* 1983 var ganska liten och innehöll ca 700 begrepp och ca 1000 isländska och engelska termer utan definitioner. Inför andra utgåvan beslöt datagruppen att ordboken skulle vara större och ha definitioner med. Den kom ut 1986 och har ca 2600 begrepp med ca 3100 isländska och 3400 engelska termer. År 1995 började arbetet med den tredje utgåvan. Den baserades som förr på en standard som nu hette Information Technology – Vocabulary ISO/IEC 2382 och som utarbetats av en kommitté som är stiftad av ISO och IEC i samarbete. Ordboken kom ut 1998 och omfattar 5000 begrepp och har ca 5800 isländska samt 6500 engelska termer. Den är också inkorporerad i språkbyråns termbank på Internet (Helgadóttir 2000: 54–55). Den fjärde utgåvan av ordboken kom ut 2005 och omfattar ca 7700 isländska samt 8500 engelska termer för drygt 6500 begrepp.

I sitt arbete har dataordnämnden försökt, så långt det har varit möjligt, att följa terminologiska principer och ha begreppet som kärnan i termarbetet (Se om terminologiska principer i Wüster 1985; Laurén et al. 1997). Definitionerna som skrivs skall tjäna två ändamål. För det första skall de avgränsa begreppet från andra begrepp och placera det i det relevanta begreppssystemet. För det andra skall de formuleringar som används i definitionerna kunna fungera som modell för språkbruket inom dataområdet. Detta är mycket väsentligt i isländskt sammanhang. Det är också nödvändigt att ha isländska termer för all slags kommunikation om den nya teknologin, men det är inte mindre väsentligt att brukarna har tillgång till exempel på hur dessa termer kan användas i en kontext. Eftersom arbetet baserades på en internationell standard fanns där redan ett begreppssystem vilket gjorde det lättare. Ordnämndens uppgift var därför primärt att hitta isländska ekvivalenter till de engelska termerna vid de tillfällen där det inte fanns sådana i förväg. Redaktörens uppgift var att formulera definitionerna på isländska. Man konsulterade också andra källor när en del nya begrepp som man trodde borde komma med inte fanns i standarden (Helgadóttir 2000: 55–56).

Den drivande kraften bakom allt termarbetet på Island är behovet att kunna kommunicera om olika ämnen på god isländska. De metoder man använder för termbildningen fokuseras därför först och främst på att bilda termer på modersmålet. För att utöka ordförrådet har man fyra metoder (Kristinsson 1991: 45–60):

- sammansättning, t.ex. *amapóstur* e. junk e-mail, *línurit* sv. diagram, *sjónvarp* tv
- avledning, t.ex. *fylgni* korrelation, *sigling* e. sailing, *blöndungur* e. carburettor, *auðkenni* e. identification
- gammalt ord får ny betydelse, t.ex. *skjár* skärm, *sími* telefon
- fonologisk, morfologisk, och ortografisk anpassning av utländskt ord till isländskan, t.ex. *bæti* e. byte, *jeppi* e. jeep, *sápa* e. soap, *nunna* e. nunn.

De första tre metoderna rekommenderas starkt och man skall använda inhemskt material, stammar, så mycket som möjligt. Den fjärde metoden bör användas endast som en sista utväg.

Nya isländska termer måste uppfylla många krav om de skall godkännas. De kan beskrivas på följande sätt (Árnason et. al. 1993: 7–21):

- Termerna skall vara fonologiskt acceptabla och skall hålla det ursprungliga sambandet mellan ortografi och uttal.
- Termerna skall vara morfologiskt acceptabla.
- Termerna skall vara transparenta och ha relationer till språkets andra ordformer, som använder modersmålets stammar.

Alla dessa krav gör det nästan omöjligt att acceptera utländska termer i språket. För att vara morfologiskt acceptabelt måste ett ord passa in i en av de många böjningskategorier som finns i isländskan. Därför är det svårare att tillfredsställa de morfologiska kraven i isländskan än i andra nordiska språk. Alla böjningsformer skall vara fonologiskt acceptabla. Och brukarna sätter stort värde på transparens men det är en egenskap med termer som det kan vara svårt att värdera.

De idealiska kraven på termer upprepas regelbundet och ofta i texter som gäller terminologi. Det gäller många gånger utopiska krav av typ entydigheter och genomskinlighet. (Se t.ex. Myking 2006: 137–152.)

Det termarbete som datagruppens ordnämnd har bedrivit de senaste 20 åren är ganska representativt för isländsk språkvård och terminologiska aktiviteter. Andra ordnämnder och privata personer arbetar mera eller mindre på liknande sätt för sitt ändamål men resultatet kan vara lite olika, bl.a. på grund av brist på språklig rådgivning och pengar.

Lag nr. 40 12 juni 2006 om Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum (The Árni Magnússon Institute for Icelandic Studies) trädde i kraft den första september 2006. Då förenades under ett paraply 5 olika institutioner: Íslensk málstöð, Orðabók Háskólans, Stofnun Árna Magnússonar, Stofnun Sigurðar Nordal og Örnefnastofnun Íslands (the Icelandic Language Institute, the University of Iceland Institute of Lexicography, the Árni Magnússon Institute, the Sigurður Nordal Institute, and the Place-Name Institute of Iceland). Med denna lagstiftning ändrades den isländska språknämndens ställning och lag nr. 2 1990 om språknämnden blev avskaffad. I den nya lagen har språknämnden nästan enbart en rådgivande funktion för myndigheterna och den skall komma med förslag till kulturministern om isländsk språkplanering, samt årligen besluta om isländska språkets ställning. Språkvårds- och terminologiarbete och rådgivning hör nu hemma under den nya institutionens språkvårdsavdelning och framtiden får utvisa hur det lyckas.

3.6.1 Språkvårdsfonden

Idén om en språkvårdsfond diskuterades först inom Isländsk språknämnd 1983 som en möjlighet för att finansiera språkvårds- och termarbete i landet. Intresse för saken fanns också utanför nämnden, inte minst bland de många ordnämnder som sysslade med termarbete. De flesta ordnämnder arbetade utan någon som helst avlöning och hade svårt med pengar för att publicera sina ordlistor. Med en stark språkvårdsfond såg man

möjligheten att kunna stödja ordnämndernas arbete och andra språkvårdsaktiviteter i landet. Man bekantade kulturministeriet och tre kulturministrar med saken och i ett brev av dåvarande kulturministern, Svavar Gestsson, i april 1989 ombads språknämnden att undersöka möjligheten för att upprätta en språkvårdsfond i samarbete med Islands universitet och andra instanser. Språknämnden tillsatte en arbetsgrupp som undersökte saken och under slutet av 1989 kunde språknämnden överlämna till kulturministern ett förslag till förordning för språkvårdsfonden.

När det omtalades under sommaren 1989 att stiftandet av en språkvårdsfond var på gång fick språknämnden strax löften om bidrag till fonden. Det första var från Svenska Akademien som var på Island och besökte bl.a. språknämnden och överlämnade 100.000 SEK till den blivande fonden med anledning av språknämndens 25-årsjubileum. Och flera bidrag kom senare under året (Jónsson 1993: 153–156).

På grund av myndigheternas tröghet dröjde det till den 7 mars 1991 innan man formellt kunde stifta språkvårdsfonden men då ratificerade justitiedepartementet förordningen (Ársskýrsla 1990: 7; 1991: 9). Där beskrevs språkvårdsfondens huvudsyfte så: att verka för och stödja aktiviteter av alla slag för främjande och utveckling av det isländska språket. För att uppnå sina syften avser språkvårdsfonden att mest ägna sig åt följande uppgifter:

- a) att understöda nyords- och termarbete i landet,
- b) att understöda ordnämnder som arbetar med översättning av tekniskt språk eller fackspråk,
- c) att understöda utgivning av handböcker och vägledningar om språkbruk,
- d) att understöda utgivning av läromedel i isländska,
- e) att understöda utgivning av ordböcker,
- f) att utdela språkvårdspriser till individer, föreningar och institut,
- g) att understöda initiativ av alla slag som bidrar till att uppfylla språkvårdsfondens syften (Skipulagsskrá Málræktarsjóðs 1995).

Enligt planerna för fonden skall den bli minst 100 miljoner IKR och avkastningen går till att uppnå fondens syften. Vid årsskiftet 1999/2000 fanns det drygt 100 miljoner IKR i fonden. Från 1995 har 41 anslag delats ut i storleken 200 000 till 1 500.000 IKR som till största delen har gått till utgivning av terminologiordlistor eller -ordböcker.

3.6.2 Isländsk termbank

På Isländska språknämndens möte med ordnämnderna i november 1979 diskuterades för första gången idén om en isländsk ordbank eller termbank. Språknämnden tillsatte en arbetsgrupp för att förbereda en sådan termbank 1980 och sedan dess har man då och då jobbat med saken. Vid förberedelsen analyserade man ordlistors termpostformat och drog nytta av förebilder från systemet i Norsk termbank i Bergen med datorisering av terminologimaterial och kom fram till ett användbart system. Alla ordlistor som språknämnden har givit ut eller som har bearbetats i språkbyråns lokaler har varit bearbetade enligt detta system (Jónsson 1993: 79–80; 97–98).

Med ökat samarbete inom Nordterm deltog språknämnden i arbetsgrupper om termpostformat och klassifikationssystem för nordiska termbanker. Det bidrog till ytterligare utveckling av idén om en isländsk termbank (Jónsson 1993: 102–103, 132).

I förordningen om Isländsk språknämnd och Isländska språkbyråns aktiviteter (Reglugerð nr. 159/1987) sägs det i paragraf 7: ”Språkbyrån skall följa med utvecklingen av termbanker i andra länder, förbereda upprättande av en sådan på Island och ta hand om driften av den.” Av olika orsaker försenades och försvårades förverkligandet av termbanken men med tillkomsten av internet blev det tekniskt sett mycket enklare att fullfölja projektet så att företag, institutioner och individer runt om i världen kunde utnyttja en termbank på internet. Termbanksarbetet kom i full gång 1995 när Isländsk språknämnd fick 3 miljoner IKR i bidrag från Republikfonden för att förbereda en termbank och ytterligare 3 miljoner IKR från samma fond för att bistå översättare med service. Dessa bidrag skulle betalas ut under tre år. Språkbyrån

anställde en person för att ta hand om projekten som var ganska sammanflätade med varandra eftersom man ansåg att en termbank på ett datornät kunde vara ett mycket viktigt redskap för översättare. Åren 1996 och 1997 fick språkbyrån stöd från Språkvårdsfonden för att göra termbankens datasystem och överföra ordlistor från olika datasystem. Isländska språkbyråns termbank öppnades på internet den 15 november 1997 i anknytning till isländska språkets dag med 14 ordlistor, knappt 18 år efter att idén om en termbank först framfördes på språknämndens möte med ordnämnderna (Ársskýrslur 1991–1998). I slutet av 1990-talet fanns i termbanken 30 ordböcker och termsamlingar (Orðabanki íslenskrar málstöðvar. Orðasöfn 2007).

Till sin uppbyggnad är termbanken delad i två delar. Den ena är den synliga delen av termbanken som innehåller det material som man kan söka i mot betalning, men 6 av bankens termsamlingar är avgiftsfria. Den andra delen innehåller olika arbetsfält för ordboks- eller termarbeten som är under bearbetning och med tillgång bara för dem som arbetar med projekten. Termbankens redaktör har tillgång till allt material men endast författarna kan ändra på något. När en ordlista är färdig flyttar termbankens redaktör över den till den synliga och sökbara delen av banken och man kan faktiskt flytta varje färdig del av ett större projekt så att den blir tillgänglig för sökning mycket snabbare än om det var fråga om en vanlig publicering av en ordbok. (Orðabanki íslenskrar málstöðvar. Um orðabankana 2007.)

3.7 Exempel på en fackspråklig textgenre

I diskussionen om språkvård, fackspråk och terminologi på Island kan det vara intressant att som ett exempel på ett slags fackspråklig språkvård också i ett tidsperspektiv se på språket i de isländska lagarna. Lagspråket är nämligen en god representant när det gäller att se på hur en genre har hanterats och hur den hanteras i dag på Island. Den delen av den isländska lagstiftningen har nästan inte alls granskats och därför finns det få tillgängliga källor att hänvisa till.

Om man gör en översikt över Islands historia de senaste 700 åren ser man att islänningarna ganska länge hade endast en lagsamling, *Jónsbók*, som antogs år 1281. Den användes också ganska länge efter reformationen år 1550 och ända fram till dess att Christian den V:s Norska lag stiftades år 1687. Efter det användes Norska lagen i ökande grad som grund för domar på Island. Man kan därför säga att det danska inflytandet på lagspråket har varit ganska litet ända fram till år 1700 men därefter utökades användningen av dansk lagtext. Dess inflytande var betydligt starkare än de danska ämbetsmännens som ofta var borta från Island och deras ämbetsuppgifter låg därför i händerna på deras isländska ställföreträdare. Denna utökade tillämpning av danska lagar hade till följd att man började kräva en dansk juristexamen av de isländska ämbetsmännen och språket hos denna samhällsklass blev snart genomsyrat av det latinsk-danska fackspråket (Ottósson 1990: 24–26).

I slutet av 1700-talet förstärktes däremot den danskutbildade ämbetsmannaklassens inflytande. Den isländska allmogen kunde inte danska och har därför ganska litet eller inte alls förstått det språk som användes i lagar, domar och inte heller de danska ämbetsmännens brev och direktiv i närmare 200 år, eftersom dessa var på danska eller hade ett ganska danskinfluerat språk (Ottósson 1990: 84). Men med återupprättandet av Althingi år 1845 skedde där en betydande förändring (Ottósson 1990: 59, 80–82). Ända fram till år 1912 trycktes alla lagtexter både på danska och på isländska i *Författningssamlingen*.

Som exempel på kritiserat språkbruk hos de isländska juristerna under mitten av 1800-talet kan nämnas uttryck som *NN skírskotaði til þess af honum framfærða* (NN hänvisade till det av honom framförda); *NN hefir gjört aðalréttarkröfu til að vera frífundinn* (NN har framställt huvudkravet att bli frikänd); *undir rekstri sakarinnar* (under behandlingen av saken); *það vinnur ekki meðhald réttarins* (det vinner inte rättens medhåll); *spurði erkleraði* (den tillfrågade förklarade); *dómarinn tilhélit honum* (domaren tillhöll honom); *skjalið uppáhljóðar* (dokumentet lyder); *skjalið inniheldur einhliða úrtölur* (dokumentet innehåller ensidiga avrådanden); *líkið var undirkaastað líkskurði* (liket underkastades en dissektion). Och ännu år 1872 var ord som *ansvar*,

caution, arrest, execution, exequera, testament, proces, injuria, exceptioner, articuli och *eigindómur* (självdöm) i allmän användning bland ämbetsmän. Men under senare delen av århundradet utvecklades språket så småningom i rätt riktning (Ottósson 1990: 92), d.v.s. i överensstämmelse med filologismens principer.

Några uttryck av latinskt ursprung har även rotat sig i det isländska lagspråket, som t ex *in fine, res judicata* och *pacta sunt servanda*. Även i nu gällande lagtexter kan man hitta exempel på användning av utländska eller främmande ord även om följande exempel kanske inte är typiskt för det juridiska språket „... *hér með talin deild á sjúkrahúsinu fyrir þá sem haldnir eru psychoses alcoholicae eða alcoholismus symptomaticus in aliis psychosibus*“ (... här också inberäknat en avdelning på sjukhuset för dem som lider av *psychoses alcoholicae* eller *alcoholismus symptomaticus in aliis psychosibus*) (Lag nr. 39/1964, § 9; Hákonardóttir 1992: 265).

Nuförtiden kan man fortfarande märka inflytandet från danskan som statsförvaltningens språk i isländska texter, särskilt i den s.k. kanslistilen i somliga offentliga dokument. Där kan man som exempel nämna användning av verb i medium i några fasta uttryck så som: *Því dæmist rétt vera* (Därför döms det riktigt vara); *það tilkynnist hér með* (det informeras här med); *svar óskast* (svar önskas). Detta inflytande har dock minskat under 1900-talet (Ottósson 1990: 92).

I arbeten om det amerikanska juridiska språket kan man hitta begrepp så som *legalism* eller *lawyerism* som hänvisar till en stil som kännetecknas av omskrivningar, högtidliga uttryck och arkaismer men allt detta anses som ganska fina drag i juristernas tal- och skriftspråk. Som exempel kan nämnas användningen av *abutting* i stället för *next to*, *adequate number of* i stället för *enough* eller *be empowered to* i stället för *may*. Ur det isländska lagspråket kan man ta liknande exempel, t ex *að fyrirgera* (att förgöra) som synonym för *að missa* (att förlora); ett mer svårbegripligt ord *annmarki* (fel) för *galli*; en äldre form av konjunktionen *ella* (eller) för *annars*; eller en uppstyldad omskrivning *að svo vöxnu máli av þess vegna* (därför) (Hákonardóttir 1992: 263).

Det amerikanska begreppet, *legalese*, är ett ännu mera negativt ord för juridiskt språk. Det definieras som ett uttryckssätt som har alla de kännetecken som har ansetts som negativa för det juridiska språket i den engelskspråkiga världen, så som att vara uppstylat, fullt med upprepningar, sammanträngt, semantiskt krångligt, obestämt, oklart, gammalmodigt eller arkaistiskt, fullt med främmande ord. Detta är en stil som kritikerna påstår gör ämnet invecklat och svårbegripligt både för invigda och för amatörer. Exempel: *Said dog did bite aformentioned leg* (Nämnde hund bet ovannämnda ben). Det kan hända att en isländsk jurist inte alls låter sig störas av sådana uttryck (Hákonardóttir 1992: 263–264). Ibland kan man nämligen också se liknande uttryck i det isländska juridiska språket. I företalet till Krav om förändring av förmyndarskap över barn sägs t.ex. „... *að hún hefði forræði nefnds sonar okkar.*“ (... att hon hade förmyndarskap över deras nämnde son). Här ser *nefnds sonar* ut att vara samma sorts uttryck som *said dog* men eftersom det verkar vara fråga om endast en son är ordet *nefnds* både onödigt och uppstylat (Hákonardóttir 1992: 264).

Det mesta som sägs om *legalese* kan man troligen säga också om det isländska juridiska språket (Hákonardóttir 1992: 263–271; Línadal 1988) men jag kommer inte att gå närmare in på det här och nu. Däremot vill jag nämna ett kännetecken för det isländska juridiska språket som man ofta får se i isländsk lag och det är att paragrafer börjar på ordet *nú* (nu). Detta har sin förebild i lagtexter från 1200-talet, Grágásarlög (som ingår i Gammel kongelig samling 1157 fol., och Staðarhólsbók AM 334 fol.). I Grágás börjar en paragraf sällan på *nu* men det kommer som en stilvariation efter några *ef-setningar* (konditionalsatser) (Hoff 1995: 11). Denna satstyp påminner om hettitisk och gammal irisk syntax och måste vara ganska gammal i nordiska språk (Gunnarsson 1999; Sturtevant 1936: 111; Thurneysen 1909: 328–329). I isländsk lagtext i dag är det ganska vanligt att en paragraf börjar med *nú*. Exempel:

1. §

Nú hefur verkafólk unnið eitt ár samfelld hjá aðilum, sem fást við atvinnurekstur innan sömu starfsgreinar og ber því þá eins mánaðar uppsagnarfrestur frá störfum, ... (Nu har löntagare arbetat oavbrutet i ett år hos parter, som driver verksamhet inom samma näringsgren och äger då rätt till en månads uppsägningsfrist från arbetet, ...)

2. §

Nú fer verkamaður fyrir tilmæli atvinnurekanda, sem hann vinnur hjá ... og skal þá ... (lög nr. 19/1979). (Nu avgår löntagare på den arbetsgivares begäran som han arbetar hos ... och skall då ...)

I en isländsk ordbok sägs det bl.a. om ordet *nú*: "(4) som begynnelseord i konditionalsats, särskilt i lagspråk." *Nú* i början av en fras verkar endast tjäna det ändamålet att göra texten främmande och högtidlig. Detta tycks vara samma fenomen som användningen av ordet *whereas* i början av lagparagrafer i engelskspråkiga länder men där har den användningen kritiserats på grund av att den gör texten mer svårbegriplig. Somliga kan tycka att det låter mer högtidligt att använda *nú ... og* (nu ... och) i stället för *ef ... þá* (om ... då) i början av en konditionalsats som också samtidigt är lagparagraf men läsarna förstår troligen snabbare satsens mening om den är uppbyggd som vardagligt språk. Exempel: *Nú ríður maður á hesti á akbraut og skal hann þá halda sig á hægri vegarhelmingi* (Nu rider man en häst på en körväg och skall han då hålla sig på den högra sidan av vägen). Varför säger man inte: *Ef maður ríður hest á akbraut þá skal hann halda sig á hægri vegarhelmingi* (Om en man rider en häst då skall han hålla sig på den högra väghalvan) eller helt enkelt: *Sá sem ríður hesti á akbraut skal halda sig á hægri vegarhelmingi* (Den som rider en häst på en körväg skall hålla sig på den högra sidan av vägen)? Alla som kan isländska förstår genast de två senare satserna men ordet *nú* i den första satsen är ett hinder som man först måste övervinna (Hákonardóttir 1992: 268–269). Den åsikten har också framförts att det är en värderingsfråga om konjunktionen *nú ... og* (nu ... och) kan anses som för högtidlig eller affekterad i en lagtext och att det mycket väl kan tjäna det ändamålet att definiera först omständigheterna och sedan ange det som tillämpas under dessa omständigheter (Árnason 2000: 7–8). Däremot tillfogar *nú ... og* (nu ... och) ingenting som inte lika klart kan uttryckas med *ef ... þá* (om ... då) som är det vanliga uttryckssättet i en konditionering, vare sig det är fråga om dagligt språk eller om fackspråk inom andra grenar än juridiken (Hákonardóttir 1992: 269).

Detta språkbruk verkar mera löjligt nu än det var i Grágás under medeltiden. Om man inte känner till lagspråket och läser t ex paragraf 7 i grundlagen som säger: *Nú deyr*

forsetinn ... (Nu dör presidenten ...) kan man fråga sig: När dör/dog presidenten? Var det när man skrev grundlagen eller när man läser paragraf 7? Det är klart att man måste undvika att använda ord och uttryckssätt som inte stämmer med det vanliga språkbruket (Hoff 1995: 1).

Exempel ur lagtexter:

I Jónsbók, antagen på Alltinget år 1281, Landsleigubálki, kafli 56, (da. landslejobalken), står det om fiskevatten och bevattningsområden:

Vötn öll skulu svá renna sem at fornu hafa runnit; veiti þat engi maðr af bæ eða á bæ annars, nema þat brjóti sjálf (Jónsbók 1970: 188).

I lagstiftning om vatten från 1923 återkommer denna text i detaljerade sammanhang men är ordagrant den samma som den från 1281.

Vatnalög

1923 nr. 15 20. júní

■7. gr. 1. *Vötn öll skulu renna sem að fornu hafa runnið.*

□2. *Óheimilt er manni, nema sérstök heimild eða lagaleyfi sé til þess:*

- a. að breyta vatnsbotni, straumstefnu eða vatnsmagni, hvort sem það verður að fullu og öllu eða um ákveðinn tíma, svo og að hækka eða lækka vatnsborð,
- b. að gerstífla straumvatn eða gera mannvirki í vatni eða yfir því,
- c. *að veita vatni úr landi sínu í annarra land, ef tjón eða hætta er af því búin eign annars manns eða réttindum, óhæfilegar tálmanir almennri umferð eða tjón eða hætta að nokkru ráði fyrir hagsmuni ríkis eða almennings.* (Lög nr. 15 20. júní 1923.)

Vattenlagen hann ändras flera gånger under årens lopp och senast 2006 men denna gamla text har fått stå oförändrad fastän man har ändrat paragrafens fraserings.

Vatnalög

2006 nr. 20 31. mars

IV. kafli. Farvegur.

■13. gr. Forn farvegur.

□*Vötn öll skulu renna sem að fornu hafa runnið.*

□*Óheimilt er fasteignareiganda eða öðrum nema lög heimili:*

1. að breyta vatnsbotni, straumstefnu eða vatnsflæði, hvort sem það verður að fullu og öllu eða um ákveðinn tíma, svo og að hækka eða lækka vatnsborð,
2. að gerstífla vatnsfall eða gera mannvirki í vatni eða yfir því,
3. að veita vatni af fasteign sinni á aðra fasteign ef af því stafar tjón eða hættu. (Lög nr. 20 31. mars 2006.)

Det finns inte några grundläggande studier i isländska lagtexter som jag kan hänvisa till. Men i lagstiftningsarbetet i Alltinget har Alltingets juridiska och språkliga experter kunnat konstatera att de som skriver texter till nya lagar eller ändringsförslag till gamla lagar är mycket konservativa i sitt språkbruk och ogärna moderniserar vedertaget språkbruk. Därför får gammal lagtext leva i modern lagstiftning.

Under förra delen av 1990-talet ställdes nya krav på de isländska lagarna och deras utformning. Island blev nämligen medlem av den Europeiska ekonomiska sfären år 1993. Det innebär att omkring 80 % av EU:s lag- och reglementssamling måste införas på Island. Dessa texter översätts till isländska och somliga av dessa måste först godkännas av Althingi som isländska lagar eller internationella kontrakt. En del inslag i dessa texter passar inte ihop med isländska språkvanor vad gäller framställning, satsordning och utformning och anses inte alls vara någon förbättring av isländska lagar. Andra inslag är däremot otvivelaktiga framsteg i lagstiftning så att det blir allt vanligare att man börjar lagtexten med en definition av de grundbegrepp som sedan används i lagarna. Det är också mycket vanligare att lagparagraferna får en slags överskrift eller titel som ger antydningar om vad paragrafen handlar om och det går då fortare för gemene man att finna vad han söker i lagarna.

Här visas exempel på dålig EU-påverkan på isländsk lagstiftning.

Lagen **Lög nr. 56 27. mars 2007, Lög um samvinnu stjórnvalda á Evrópska efnahagssvæðinu um neytendavernd** om myndigheternas samarbete inom Europeiska ekonomiska sfären (EES) för konsumentskydd stiftades för att inleda de EU-regler som finns i en bilaga (*Fylgiskjal*) till lagen: *REGLUGERÐ EVRÓPUPINGSINS OG RÁÐSINS (EB) nr. 2006/2004 frá 27. október 2004 um samvinnu milli innlendra yfirvalda sem bera ábyrgð á framkvæmd laga um neytendavernd (reglugerð um samvinnu um neytendavernd)*, (Texti sem varðar EES).

I isländsk översättning från engelska av reglerna innehåller paragraf 3 tautologier och utgör en nästan obegriplig text:

Yfirvald, sem beiðni er beint til, getur, ef yfirvald sem leggur fram beiðni óskar eftir því, leyft þar til bærum embættismanni yfirvaldsins, sem leggur fram beiðni, að fylgjast með rannsóknum embættismanna yfirvaldsins sem beiðni er beint til (Lög um samvinnu stjórnvalda á Evrópska efnahagssvæðinu um neytendavernd, nr. 56 27. mars 2007).

Den isländska texten är översatt från engelska där den lyder så här:

Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council of 27 Oktober 2004 on the cooperation between national authorities responsible for the enforcement of consumer protection laws (the Regulation on consumer protection cooperation), (Text with EEA relevance).

3. On request from the applicant authority, the requested authority may permit a competent official of the applicant authority to accompany the officials of the requestes authority in the course of their investigation (Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council of 27 Oktober 2004).

För jämförelsens skull har jag också tagit med en svensk översättning av samma paragraf:

Europaparlamentets och Rådets förordning (EG) nr 2006/2004 av den 27 oktober 2004 om samarbete mellan de nationella tillsynsmyndigheter som ansvarar för konsumentskyddslagstiftningen ("förordningen om konsumentskyddssamarbete"), (Text av betydelse för EES).

3. På begäran av den ansökande myndigheten får den anmodade myndigheten ge en behörig tjänsteman från den ansökande myndigheten tillstånd att följa med tjänstemännen från den anmodade myndigheten under utredningens gång (Europaparlamentets och Rådets förordning (EG) nr 2006/2004 av den 27 oktober 2004).

När man jämför dessa texter med varandra visar det sig att begreppen en. *applicant authority* och *requested authority* motsvaras på isländska av fraserna *yfirvald sem beiðni er beint til* och *yfirvald sem leggur fram beiðni*, det är 9 ord i isländskan i stället för 4 i engelskan och svenskan. Detta gör den isländska texten svår att läsa och

svárbegriplig. Vid översättningsarbetet har man inte ägnat tillräckligt med tid åt att hitta en god isländsk term för begreppen och i stället beskriver man begreppet med en mening. Ett lika slarvigt utfört översättningsarbete hittar man i EU-påverkad lagstiftning i Althingi där översättarna inte har fått tid att putsa sin text vilket leder till att översättningen ofta blir en ord för ord översättning och bygger på varken isländsk tanke, isländsk begreppsvärld eller isländsk syntax (Magnússon 2007; Valdemarsdóttir 2007). Detta kan ha allvarliga konsekvenser för isländskan eftersom drygt 20 % av isländsk lagstiftning efter att Island blev medlem av EES är direkt eller indirekt påverkad av texterna i EU-lag och regelverk. Denna inverkan kan vi se i följande tabell som visar lagstiftning i Althingi från 1992 fram till 2006, 17 lagstiftande församlingar, med hänvisning till EU-påverkan:

Tabell 6. Lagar som härstammar från Islands medlemskap i EES antagna på Althingi 1992–2006, fördelade utgående ifrån lagstiftande församlingar (Ævarsdóttir & Ólafsdóttir 2007).

Löggjafarþing	Samtals lög	Bein áhrif af EES aðildinni	Hlutfall	Lög þar sem beinna eða óbeinna áhrifa af EES aðildinni gætir (%)	
132 (2005-2006)	120	21	17,5%	25	20,8%
131 (2004-2005)	101	13	12,9%	18	17,8%
130 (2003-2004)	122	26	21,3%	31	25,4%
129* (Júní 2003)	0	0		0	
128 (2002-2003)	128	31	24,2%	32	25,0%
127 (2001-2002)	119	15	12,6%	22	18,5%
126 (2000-2001)	130	19	14,6%	25	19,2%
125 (1999-2000)	138	23	16,7%	27	19,6%
124* (Júní 1999)	1	0		0	
123 (1998-1999)	95	5	5,3%	10	10,5%
122 (1997-1998)	119	12	10,1%	22	18,5%
121 (1996-1997)	123	18	14,6%	25	20,3%
120 (1995-1996)	127	20	15,7%	28	22,0%
119* (Júní 1995)	19	3	15,8%	4	21,1%
118 (1994-1995)	96	22	22,9%	27	28,1%
117 (1993-1994)	111	23	20,7%	24	21,6%
116 (1992-1993)	107	34	31,8%	38	35,5%
Samtals	1656	285	17,2%	358	21,6%

* stutt sumarþing

Av de 1656 lagar som Althingi har antagit under perioden 1992–2006 har 285 lagar ett direkt ursprung i EES-medlemskapet och ytterligare 73 lagar har ett indirekt ursprung där, eller 21.6 % av all isländsk lagstiftning under perioden har en bakgrund i EU-lagar och -regelverk.

Det som kvarstår är att det isländska lagspråket är konservativt och ganska strängt följer de äldre förebilderna om stil och framställning. Enligt min bedömning borde det närma sig det vardagliga moderna språket så att folk i allmänhet kunde läsa det och förstå de lagar som det allt mer komplicerade nutidssamhället kräver. Det absurda i detta är att man har ägnat så mycket tid, resurser och krafter åt att det tekniskt sköts på det modernast möjliga sättet. Detta innebar t.ex. att det isländska parlamentet i ett mycket tidigt skede började använda Hollywoodteknik, dvs. den första inspelningsapparaturen, för sina syften. I dag har alla islänningar möjligheter att via internet följa med förhandlingarna i Althingi. Trots detta klarar man inte av de krav man borde ställa på ett modernt, lättillgängligt språk. Man kunde till och med dra lärdom av medeltida lagtexter med tanke på klarspråk och mer definitioner i nutida lagar (Jónsson 2000a: 198–199, 205–206).

Kanske är det så att vi blir förblindade av tekniken och glömmar att tekniken inte löser de gamla problemen. Språket fungerar som det alltid har gjort. Det är ett instrument som kräver mycket arbete, erfarenheter och personlig mognad av dem som vill använda det med framgång. Varje generation har samma mödosamma arbete framför sig för att klara av att formulera sin egen tids tankar och lagar.

Islänningarnas relation till tekniken och fackspråket kanske kan belysas antropologiskt på följande sätt. Min mormor var övertygad om att bara man förklarade det för henne så förstod hon sig på fyrtaktsmotorn. Enligt Lauréns (2003: 199–201) tolkning av Claude Lévi-Strauss tenderar vi inom vår litterata kultur att utveckla temporalitet, vetenskaper och specialiseringar. Vetandet fördelas på olika områdens experter. Inom den muntliga kulturen däremot tycks vi se på allt som samtidigt, vetandet är stabilt och oföränderligt. En enda person kan behärska all kunskap och allt kan inläras av alla ungefär så som min

farmor såg på den moderna tekniken. Lévi-Strauss skulle se min mormors tänkande som ett vilt tänkande, som en nationalpark i det moderna samhället. Islänningarna kan mot den bakgrund som givits om parlamentet, från Hollywoodteknik till internet, inte ses som primitiva. I stället har de enbart lyckats med att förena den muntliga kulturens bästa arv med det moderna.

4 TRE ISLÄNDSKA SPRÅKPLANERARE OCH DERAS PROFILER

Individens roll kan anses vara central för språkets historia. Det förefaller osannolikt att människor som utgör en språkgemenskap verkligen överenskommer om term och betydelse. Det är rimligare att förmoda att det är enskilda skapande språkbrukare som introducerar språkliga nyheter. Det språkliga tecknet som resultat av en konvention (Saussure) kan helt enkelt inte fungera som en allmän modell (Ramirez 1995: 3).

Vi vet i dag mycket litet om hur moderna experter har påverkat språket men skriftspråkets stil t.ex. inom en teknolekt måste ha kommit till genom individuella nyskapare (Johnstone 1996; Laurén & Nordman 2003.)

De skapande individerna kan med större lätthet identifieras inom små språkgemenskaper som den isländska. En enskild person har här större möjligheter om han vill påverka språk och språkbruk än i ett större samfund. Starka personligheter kan i varje fall påverka språk och språkbruk i både stora och små språkgrupper. Aristoteles brukar nämnas som en av de verkligt stora med påverkan på både begrepp och uttryck hos moderna forskare och filosofer (Piltz 1978, 2003).

Ser vi på språkbevarandets historia och hur nya ord skapas på Island är det anmärkningsvärda, vid varje tidpunkt, att dessa aktiviteter kan förbindas med vissa individer. Tack vare deras kraftfulla insatser för att bevara isländskan och ge exempel för andra innehar isländskan en orubbad ställning som medium för ett modernt samhälle. Bland pionjäreerna kan nämnas renässansmannen Eggert Ólafsson under 1700-talet, den danska lingvisten Rasmus Rask i början av 1800-talet, diktaren och naturvetaren Jónas Hallgrímsson och hans kolleger inom sammanslutningen Fjölnir i mitten av 1800-talet, Guðmundur Finnbogason, Ágúst H. Bjarnason och Sigurður Nordal under den första tredjedelen av 1900-talet. Under nyare tid har Halldór Halldórsson från 1950-talet och Baldur Jónsson från ca 1980 spelat centrala roller som språkintresserade individer.

Den isländska språkhistorien kan man inte till fullo förstå om man inte är bekant med dessa personer och deras insatser. Det banbrytande individuellt utförda arbetet har alltid varit viktigt för isländskans utveckling. I det följande går jag närmare in på tre individuella insatser, dvs. Guðmundur Finnbogasons, Ágúst H. Bjarnasons och Sigurður Nordals, som samtliga var verksamma under den period som jag speciellt satt i fokus för min avhandling. Tyngdpunkten i kapitel 4 ligger på Finnbogason, dels beroende på hans mångsidiga arbete med språk och kultur, dels på grund av att man inte kan behandla Finnbogason utan att också komma in på Bjarnason och Nordal.

4.1 Guðmundur Finnbogason

4.1.1 En kort presentation

Guðmundur Finnbogason föddes år 1873 på gården Arnarstapi i Ljósavatnsskarð på norra Island, som en av 7 syskon i en fattig bondefamilj. Från tio till sjutton års ålder växte han upp på storgården Möðrudalur hos sin fars fostersyster. Finnbogason fick sin skolundervisning hos en präst på östlandet och tog sin studentexamen i latinskolan i Reykjavík 1896. Han blev mag. art. i filosofi med psykologi som huvudämne från universitetet i Köpenhamn 1901. Han studerade filosofi i Paris, Berlin och Köpenhamn 1907–1910 och blev doktor i Köpenhamn 1911 på sin avhandling *Den sympatiska Forstaaelse*. Han hade stipendium från Althingi för att undersöka pedagogiken och undervisningen på Island och i utlandet för att förbereda lagförslag om allmän läroplikt för 10–14-åriga barn på Island. Lagen stadfästes 1907. Han var bibliotekarie vid statsbiblioteket 1911–1915, professor i tillämpad psykologi vid Islands universitet 1918–1924, universitetsrektor 1920–1921, statsbibliotekarie 1924–1943. Han medverkade 1914–1915 i personnamnsutskottet som skrev förslag till ny lag om personnamn, i ingenjörernas ordnämnd 1919–1933 och i kulturutskottet 1920–1922 m.m. Finnbogason dog 1944 (Jónsson 1976: xi).

4.1.2 Finnbogason och det isländska undervisningsväsendet

När Finnbogason var färdig med sin mag. art.-examen i Köpenhamn våren 1901 hade han planer på ytterligare studier. Han sökte stipendium hos en isländsk fond som stiftats av Hannes Árnason, filosofilärare vid prästskolan i Reykjavík, och som beviljade pengar för filosofistudier. Men han fick inte stipendium denna gång (Jónsson 1976: 59). I stället skickade han en böneskrift till Althingi och bad om understöd de följande två åren för att resa i Skandinavien, Tyskland, Schweiz och Frankrike och bekanta sig med allt som angick pedagogik och skolbildning. "Hoppas jag på det sättet kan skaffa mig så omfattande kunskaper och upplysningar att det kan var en grund för förnuftiga förslag om nödvändiga reformer i den uppväxande generationens uppfostran och bildning" (Finnbogason 1901).

På den tiden var det enligt gällande lagar och regler, som härstammade bl.a. från 1746, hemmet eller föräldrarna som var ansvariga för barnens bildning (mest läs- och skrivfärdighet) och prästerna skulle se till att undervisningen ägde rum. Under 1880- och 1890-talen hade enskilda ledamöter i Althingi upprepade gånger försökt modernisera undervisningsväsendet och flytta det från kyrkan och prästerna till skolor och staten, men utan resultat. I denna diskussion delade man sig i två grupper. Den ena talade för fortsatt hemundervisning och den andra talade för utbyggnad av formella skolor. Här debatterade representanter för landsbygden för sitt behov och representanter för de stadigt växande städerna och tätorterna för sitt behov av skolor. Deras intressen var motstridiga med rötter i förändringar som präglade det isländska samhället. I Althingi var undervisningsfrågan helt låst. Alla var eniga om att situationen måste ändras men kunde inte enas om ett förslag till ändringar (Finnbogason 1947: 97–105; Jóhannsson 1994: 13–14).

Denna situation bidrog kanske till att Althingi såg positivt på Finnbogasons ansökan om medel för två år för att bekanta sig med pedagogik och skolbildning i andra länder. Finansutskottet motiverar sitt beslut om att bevilja Finnbogason 2000 kr per år i två års tid med att undervisningsväsendet var en så viktig sak att man knappast kunde vänta sig

att få det i gott skick på Island utan att understöda någon som kunde skaffa sig nödvändig kunskap om saken för att sedan framlägga lämpliga förslag om en ny och bättre organisation än hittills. Finnbogason skulle lämna in en rapport om sina studier i utlandet och komma med konkreta förslag till den lösning som han trodde var lämpligast för det isländska pedagogik- och undervisningsväsendet (Alþingistíðindi 1901 C, 429).

Hösten 1901 reste Finnbogason till Skandinavien och var halvtannat år i Danmark, Norge och Sverige där han bekantade sig med utbildningsanstalter samtidigt som han skaffade sig via böcker omfattande upplysningar om andra länders undervisningssystem. Våren 1903 gav han ut sin bok *Lýðmenntun* (Folkbildning) där han försökte förklara elementa i utbildningen och redogjorde för huvudlinjerna i den folkskolundervisning och lärarutbildning som han trodde var lämplig för Island (Finnbogason 1947: 105).

Enligt Jóhannsson (1994: 18) kan *Lýðmenntun* på visst sätt anses som den isländska allmänbildningens örlogsflagga. Där finns en enhetligt genomtänkt utbildningsplan som gäller målsättning, undervisningens innehåll och metoder. Förslagen om skolsystemets helhetsplan siktar på att förbättra islänningarnas utbildning och därmed lägga grunden för nationens kulturella och ekonomiska självständighet.

Boken *Lýðmenntun* delas in i 16 kapitel. I första kapitlet, som är längst, redogör Finnbogason för sin syn på utbildningen. I de följande tio kapitlen behandlas de läroämnena som generellt undervisas i folkskolan. Där kommer språket på första plats. Inledningsvis skriver Finnbogason i andra kapitlet, "Móðurmál":

Under den ena av Yggdrasills rötter var en brunn som innehöll visdom och förstånd. Den som drack ur brunnen blev full av kunskap. Under varje nations hjärterötter finns en sådan brunn; det är språket, nationalitetens puls. I detta kan man höra nationens hjärtslag. [...] Språket innehåller nationens livserfarenhet, visdom och kunskap och alla lidelser. [...] Språket är huvudkällan för vår utbildning [...] och det centrala mediet för våra tankar (Finnbogason 1903/1994: 68).

Enligt Finnbogason består språkförmågan av att kunna förstå talat och skrivet språk, och av att själv kunna tala och skriva ett språk, kunna formulera sina tankar och känslor i tal och skrift. Denna kunskap anses allmänt vara viktig för varje människa nu för tiden, säger Finnbogason men det råder inte enighet om vad som behövs för att den skall vara tillräcklig. Sedan diskuterar han utförligt läsningen och läsfärdigheten och hur den är nyckeln till nationens kulturarv. Och i det sammanhanget betonar han behovet av en god läsebok med isländska texter för skolan. Om grammatiken säger Finnbogason att man borde ägna mer tid åt att lära eleverna språkets regler, förändringar och dynamik i stället för övningar med ordklasser och böjning. Och Althingi borde se till att det finns en standardiserad rättskrivning för skolan och regler för skiljetecken. Slutligen skriver han:

Modersmålet borde vara ögonstenen i alla skolor från första klass och hela vägen upp igenom latinskolan. Språket är vägen till kunskap om nationens tänkesätt och känslor, nyckeln till det bästa den har inom vetenskap, historia och poesi. [...] Vi islänningar som har ett så vackert och kraftfullt språk, får inte försumma det, smutsa ned det med klumpiga utländska ord, men i stället p.g.a. bristande kunskaper och lättja underlåta att använda kraftiga och klingande isländska ord. Låt oss nu lära ungdomen att älska "vårt goda, mjuka och rika modersmål", lära den att använda det för höga ideal. Då skall det visa sig att i dess strängar finns klanger som väcker de döda och dem som sover (Finnbogason 1903/1994: 77).

Finnbogason publicerade sin bok om folkskolan, *Lýðmenntun*, innan han skrev sin rapport för Althingi om samma ämne. I inledningen till boken skrev han bl.a.: "I sommar [1903] kommer jag självklart att lämna mina förslag till Althingi och andra rapporter om läroanstalter i andra länder. Men eftersom jag tyckte det var önskvärt att hela nationen så snart som möjligt kunde bekanta sig med resultatet av mitt arbete och avkunna sin dom om det beslöt jag att skriva denna bok som här publiceras" (Finnbogason 1903/1994: 23). Han ville upplysa allmänheten om saken men troligen också få ett bredare stöd för sina idéer om ändringar i skolsystemet och därmed säkra framgången i Althingi (Jóhannsson 1994: 10). Samma år, 1903, beviljade Althingi honom ytterligare två års stipendium för att undersöka undervisningen och situationen i isländska skolor och få fram underlag för en ny lagstiftning om det isländska skolsystemet. Finnbogason skickade ut ett standardiserat frågeschema om

undervisningen i landet till alla präster på Island. Själv reste han omkring och besökte alla skolor som fanns, följde med undervisningen, även i ambulerande skolor. Utgående från insamlat material och egna iakttagelser skrev Finnbogason (1905) sin rapport, *Skýrsla um fræðslu barna og unglunga veturinn 1903–1904*, som bekräftar hans åsikt i böneskriften till Althingi 1901 om att nationens utbildningsväsen inte var i det skick som det borde vara.

4.1.3 Lagstiftning om allmän läroplikt

På basis av sina två verk, *Lýðmenntun* och *Skýrsla um fræðslu barna og unglunga veturinn 1903–1904*, skrev Finnbogason sitt lagförslag om barnundervisning som framlades i Althingi 1905. Detta blev ryggraden i lagen om allmän läroplikt för 10–14-åriga barn på Island som stiftades 1907. Där nämns i andra paragrafen, punkt ett, de krav som 14-åriga barn skall fylla i ämnet modersmålet:

Varje 14-årigt barn skall ha lärt sig:

1. att läsa modersmålet tydligt och värtaligt och kunna muntligt berätta om det som det har läst; det skall också kunna skriftligt redogöra för ett ämne som det känner bra till, någorlunda utan språk- och skrivfel; barnet skall ha kunskap om några av våra mest framstående personer, speciellt från de senaste århundradena och kunna utantill några isländska dikter, helst fosterländska sånger och historiska dikter, och kunna återge rätt deras ämne i prosaform (Alþingistíðindi 1905 A, 254).

I sina kommentarer till lagförslaget skriver Finnbogason om den punkten att barnen skall få information om isländska poeter och författare från senare tid i samband med läsinläringen. När de läser t ex dikten Gunnarshólmi av Jónas Hallgrímsson får de veta vem han var. Att lära sig dikter utantill stärker barnens skönhetskänsla och språkförmåga. Fosterländska dikter och dikter om personer ur Islands historia skall öka fosterlandskärleken och tjäna i viss mån samma syfte som undervisningen i landets historia (Finnbogason 1905a: 276).

4.1.4 Ny förordning om gymnasiet

Samtidigt som Finnbogason arbetade för Althingi med ett förslag till lag om allmän läroplikt åtog han sig liknande uppgifter för landsstyrelsen. År 1903 antog Althingi en resolution om att uppmana landsstyrelsen att så snart som möjligt låta skriva en ny förordning och få den lagfäst för Den lärda skolan i Reykjavík. Den skulle baseras på Althingis lagförslag från 1897 där det bl.a. föreslogs att man skulle avskaffa grekiskan, drastiskt minska undervisningen i latin och att provskrivningen i latin skulle avskaffas. De undervisningstimmar som på det sättet sparades skulle gå till mer undervisning i modersmålet, isländsk historia, litteratur, undervisning i de nya språken, mest engelska och danska, allmän kulturhistoria, naturvetenskap och fysik (Alþingistíðindi 1903 C, 846; Finnbogason 1947: 52–53).

Finnbogason lämnade sitt förslag om en ny förordning, *Uppkast að reglugjörð fyrir hinn lærða skóla í Reykjavík*, till landsstyrelsen i juni 1904 och i september samma år var den auktoriserad. Som en följd av den nya förordningen ändrades skolans namn till Det allmänna gymnasiet i Reykjavík och den delades in i två avdelningar: realskolan och gymnasiet. Grekiskan blev avskaffad men undervisningen i isländska utökades en del. Examen i isländskan blev nu både muntlig och skriftlig (Finnbogason 1947: 53; Jónsson 1976: 75).

Dessa ändringar inom den lärda skolan hade sina orsaker bakåt i tiden både på Island och i Danmark och kan inte spåras speciellt till Finnbogason fastän han kom med förslaget. Den nya språklinjen t.ex. hade blivit lagfäst i Danmark, dvs. den som var i takt med det lagförslag som Althingi antog 1897 men som inte godkändes av kungen. De klassiska språken fick ge efter men modersmålets ställning blev så småningom starkare. Enligt Jónsson (1976: 76) hade Finnbogason inga direkta förebilder för sina idéer om undervisning i isländska. Men i kommentaren till sitt förslag skriver han om studier i modersmålet:

Isländska och isländsk litteratur skall vara i högsätet bland skolans ämnen. Det borde vara en gemensam plikt för alla skolans lärare att åstadkomma hos eleverna kärlek och respekt för modersmålet. Isländskan har varit åsidosatt till stor skada för nationens andliga liv och vi har inte råd att låta det gå så här längre. Minst 24 timmar i veckan för isländskan i skolans båda avdelningar måste det vara. I gymnasiet skall eleverna få ytterligare kunskap om isländska språket och dess lagar, öka sin språkfärdighet samt få överblick över det isländska språkets historia och metrik. Eleverna skall också få en överblick över isländsk litteratur, baserad på selektiv läsning av gamla och nya isländska texter. Att vi måste ha nya isländska läroböcker är alldeles uppenbart (Finnbogason 1904, efter Jónsson 1976: 77–78).

Några år senare drog Finnbogason konsekvensen av dessa ord och på uppdrag av landsstyrelsen gav han tillsammans med två andra ut en läsebok i isländska i tre band, *Lesbók handa börnum og unglíngum* 1–3 (1907–1910). Denna antologi var i bruk i isländska skolor in på 1930-talet (Jónsson 1976: 70).

4.1.5 Språkvårdaren

Men Finnbogason hade inte glömt bort sin kamp för det isländska språkets utveckling och ställning. Hösten 1907 när islänningar i Köpenhamn firade 100-årsminnet av poeten och naturvetaren Jónas Hallgrímsson höll Finnbogason ett festtal och sade bl.a. om Hallgrímssons språkbruk:

Varje ord och varje sats har sina rötter i det vackraste och ståtligaste i vårt språk. Där finns ingen bastard, ingen parveny. Ingen har visat det bättre än han att isländska språket inte behöver hjälp från andra språk för att förnya sig och anpassa sig till tidens krav. Det klarar sig med egna resurser. Det har tillräcklig livskraft i sig självt. Hallgrímssons översättning av Ursins astronomi är ett bra exempel på detta. Det har troligen varit det ämnet som var svårast att skriva om på den tiden. Men för Hallgrímsson är det en lek. Hans text är så lätt och fin att ingen egentligen märker vilken mängd nya ord där finns. Jag har för mitt nöjes skull noterat nästan 200 nya ord (Finnbogason 1907: 324).

Enligt Jónsson (1976: 16–17) har vi här Finnbogasons och andra språkvårdares inställning till språket, nämligen nyordsskapandet. Språket “har tillräcklig livskraft i sig självt”. Det behöver inte hjälp från andra språk. Sedan räknas det upp några ord som

visar hur Hallgrímsson har tagit gamla ord och givit dem en ny betydelse eller bildat nya sammansatta ord "på ett så naturligt och enkelt sätt att man undrar varför de inte har existerat i tusen år" (Finnbogason 1907: 324). Och i denna anda arbetade Finnbogason själv i sitt nyordsarbete, säger Jónsson (1976: 17).

Men det var flera som inspirerades av 100-årsminnet av Hallgrímsson hösten 1907 och som väckte folk till tankar om det isländska språkets ställning. Vid ett möte i studentföreningen i Reykjavík den 21 december 1907 höll riksläkaren Guðmundur Bjarnason ett tal. Där hänvisade han till sitt festtal vid 100-årsminnet av Hallgrímsson några veckor tidigare och sitt förslag om att föreningen skulle utnyttja detta tillfälle "för att igångsätta nya, ständiga och kraftiga åtgärder för att värna om språket och öka dess skönhet och ordriktighet i tal och skrift" (Björnsson 1908: 22). Sedan beskrev han sina idéer ytterligare:

Det var mitt förslag och är fortfarande att man grundar någotslags förening för detta ändamål. Den skall bestå av 12 män eller 18 om det är möjligt. Jag tänker mig att studentföreningen utser de första medlemmarna och det skall vara de som har mest språkfärdigheter och är villigast att tjäna språkets bästa. Men i fortsättningen skall denna språkförsvargrupp, om man kan säga så, själv välja nya medlemmar när någon av medlemmarna dör (ibid. 22–23).

Björnssons tal publicerades i tidskriften *Skírnir* med en kort epilog i mars 1908. Där skrivs bl.a. att studentföreningen hade diskuterat detta förslag och att den beslutade på ett möte den 10 mars att utse 6 män för att grunda en självständig förening för att värna om modersmålet, "men de sex är inte valda ännu", skriver Björnsson den 18 mars (ibid. 25) och enligt Jónsson (1976: 19) vet man inte om det blev något av denna förening över huvud taget. (Se ovan om denna akademi i avsnitt 3.3.)

4.1.6 Förslag om språkplanering: det wüsterska begreppet före Wüster

Den 21 mars 1908 publicerade Finnbogason en artikel i tidningen *Ísafold* med rubriken "Móðurmálið" (Modersmålet), i linje med Björnssons artikel i *Skírnir* med samma

namn. Artikeln är daterad den 10 mars och enligt Einarsson (1948: 351–352) skriver Finnbogason den i Paris och kanske “hade närheten till L’Academie Française tänt idén om en liknande institution för det isländska språket”.

Finnbogason skriver att han har sett i tidningarna från vintern att man vid Hallgrímssons 100-årsminne hade talat om grundandet av en förening för att värna om språket och han hoppades att det inte blir bara tomt prat. Han tycks skriva artikeln för att stöda denna idé. “Alla som älskar vårt språk, alla de som förstår att det är nationalitetens puls, en kanal för nationens hela andliga liv, skulle hjälpas åt med språkets rensning, försköning och fullkomning”, skriver Finnbogason (1908).

Vi måste förstå var största faran för språket ligger, skriver Finnbogason, så vi kan kämpa emot den. “Lär oss först tala språket så förbättras skriftspråket snart. [...] De som talar ett vackert språk har inte svårigheter med att skriva skicklig text.” Och bildat folk får kritik för att använda utländska ord i sitt tal och vara dåliga förebilder för språkbruket. Sedan skriver Finnbogason: “Utländska läroböcker i skolan och otillräcklig undervisning i det isländska språket har också varit den Nidhöggur som gnager på språkets rötter.” (Jfr diskussion om lingua franca hos Laurén 2005; Laurén, Myking & Picht 2004.)

Därför har allmogespråket fram till nu varit den bästa isländskan. Ute på landet har språket bevarats ständigt ungt och rent på folkets läppar, förnyat genom läsning av sagorna, oblandat med städernas dåliga språk och många bildade mäns. Och han fortsätter:

Men nu är det revolutionerande tider i vårt samhälle. Nya idéer tändas, levnadssätt och arbetsmetoder ändras från dag till dag. Nya yrkesgrenar kommer till, nya näringsgrenar. Som en följd av detta kommer nya maskiner, nya arbetsredskap, nya handgrepp, nya varor. Den isländska allmogen ändras. Den behöver nya ord för alla dessa nya idéer, föremål, redskap och maskiner, och de handgrepp som följer med dem. Varifrån får allmogen dessa nya ord? Vi skall titta på det ett ögonblick.

På senaste tid har fiskerinäringen ändrats drastiskt. Hur är det då med sjömansspråket? Det kan alla se som vill titta i boken *Vägledning i sjömanskap* som publicerades nyligen. Denna bok har väckt uppseende. Folk har liksom vaknat upp när de såg sjömansspråket i svart på vitt. Äckligare språk hittar man knappast. Utländskt ordskräp, varje ord sämre än det andra. Så här talar landets största yrkesgrupp. Detta är dess vardagsspråk.

Finnbogason beskriver därnäst språket hos hantverkarna som han anser är nästan lika dåligt. Han räknar upp 100 exempel på de vanligaste orden som hans elever i yrkesskolan i Reykjavík hade samlat in ur sitt vardagsspråk. Många av dem hörs nu knappast mer, t ex *anslag, binnöxi, gesims, innskjud, kjönnari, múletta, plattkíll, slúttskílti* och *vaturpassi* eller verben *beslá, legta* och *svæffa*. Men andra är fortfarande i bruk t ex *altan, bretti, geríkti, knekti, póstur, sirkill, stillads, tomma*, och verben *grunna, pússa* och *snitta*.

Dessa exempel är bara ett litet prov och de flesta kommer från en enda gren inom hantverket. Man skall inte tro att de andra grenarna var bättre utrustade med goda ord, skriver Finnbogason.

Och detsamma gäller inom affärsspråket, i vägarbetet och vid manövrering av nya arbetsmaskiner. Alla använder mer eller mindre utländska ord i sitt arbete. Resultatet blir att i allt praktiskt arbete i landet används mer och mer utländskt ordskräp, men ingen passar på att kämpa emot detta och skapa nya isländska ord och presentera dem för allmogen. Följden av detta blir att ju fler praktiska arbetsprojekt som är på gång i vårt land desto mer får vi av dåligt språk där den ena apar efter den andra utan eftertanke så att vårt språk blir fördärvat och vanärat, skriver Finnbogason.

Dessa utländska ord kallar Finnbogason "ogräset bland vetet, ogräset, som fienden sådde medan vi sov", men sedan fortsätter han:

Vi måste rensa åkern innan ogräset växer och kväver vetet. Men hur skall det göras? Det är ganska enkelt, om vi vill.

Först skall vi se efter vem som skall göra arbetet.

Vi kan inte förebrå allmogen för att använda detta äckliga ordskräp.

Kaptenen som styr ett segelskepp i ett oväder har inte tid att skapa nya ord och lära besättningen dem innan han ger dem order. Han måste använda de ord han kan och som de andra förstår.

Hantverkarna och affärsbiträdena har också annat att syssla med än att skapa nya ord. Och ganska få av dem skulle kunna berika vårt språk med goda ord, fastän de ville.

Det är de bildade människorna, våra författare och grammatiker, som bör skapa nya ord efter behov och lära allmogen dem.

Låt oss tänka oss att t ex 7 av Reykjavíks mest språkbegåvade människor enades om att skaffa goda isländska ord för alla de föremål och handgrepp (*handtök*) som nu benämns med utländskt ordskräp. [*handtak*, plur. *handtök*, betyder handens grepp på ett verktyg eller föremål. På liknande sätt myntades ordet *hugtak*, 'begrepp', det är tankens grepp, vetandet om det som begreppet refererar till.] I Reykjavík finns många föreningar, och jag vet att för åtminstone många av dem skulle det vara en stor glädje att hjälpa språkmänniskorna. Antag nu att hantverkarföreningen, de affärsanställdas förening, sjömansföreningen, arbetarföreningen och kanske flera utsåg var för sig några av sina medlemmar till nämnder. Hantverkarföreningen valde t.ex. i en nämnd en smed, en byggnadssnickare, en möbelsnickare, en skomakare, en sadelmakare, en urmakare, en typograf/boktryckare, en bokbindare o.s.v., en eller flera från varje gren, allt efter behov. Var och en av dessa män samlar in alla de ord och det ordskräp som är speciellt för deras yrke. På liknande sätt kunde man göra i de andra föreningarna. När insamlingen är slut lämnar nämnderna sina ordsamlingar till 7-mans-nämnden för bearbetning.

Finnbogason räknar med att 7-mans-nämnden "har under tiden för sin del samlat in de ord som redan finns i språket på detta område och som kunde samtidigt användas som grund för nya ord". Och slutligen skriver han:

Ur hela ordsamlingen väljer 7-mans-nämnden de ord som passar, men skapar nya ord i stället för dem som är oanvändbara och gör sedan en ordbok av detta material. Troligen skulle det vara bäst att de utländska orden och det ordskräp, som de har alstrat, stod inom parentes vid varje ord, för jämförelsens skull och som en varning.

Det skulle vara lämpligt att ha förenklande teckningar i ordboken där det behövs, vilket nu är vanligt i de bästa utländska ordböckerna, t ex en teckning av en huskonstruktion, en teckning av ett fartyg med tackel och tåg o.s.v. med tryckta namn på varje ting. Denna ordbok skulle egentligen inte vara färdig

förrän den hade skickats ut med blankett till alla dem som är berörda, så att de skulle kunna komma med förslag till ändringar som nämnden kunde dra nytta av innan boken publicerades för allmänheten.

När orden är på plats återstår det att presentera dem, göra dem tillgängliga och bekanta för allmänheten. Det är skolans sak. Var skulle hantverkarna lära sig namn på de redskap de handskas med? I yrkesskolorna. Jag vet att hantverkarna längtar efter goda isländska ord i stället för det dåliga språket de måste använda. Jag betvivlar inte att deras chefer snabbt skulle lära sig de nya orden av dem. Så skulle det också vara i handelsskolan och sjömannaskolan.

Lär ungdomen att tala ett rent och vackert språk, låt den lära sig språket i skolorna, då följer de gamla efter. Fastän kanske några gör motstånd så faller de så småningom för ättestupan och på deras gravar klingar isländskt språk från isländska läppar. (Finnbogason 1908: 45.)

I denna artikel diskuterar Finnbogason det isländska språkets situation och de samhällsändringar som kräver nya ord för föremål och handgrepp (*handtök*). (Se mera om filosofen och begreppen i avsnitt 4.1.7.) Han betonar behovet av att ta itu med detta arbete och påpekar hur man kan gå till väga med insamling av ord, skapande av nya ord och presentation av dem. Enligt Jónsson (1976: 13–15, 26) är denna artikel troligen i linje med en tio år äldre artikel av Finnbogason som gick förlorad på en tidskriftsredaktion. Men den är märklig därför att här för första gången diskuteras i detalj hur man skulle gå till väga inför isländsk språkplanering och av allt att döma, på grund av yrkesgruppernas insats, handlar det mest om fackspråklig språkplanering. Nyckelordet är ordnämnd fastän det inte myntades förrän senare (Jónsson 1976: 26).

Enligt Einarsson (1948: 352) var det poeten och idologen Einar Benediktsson som först lanserade idén om en speciell nämnd med en uppgift i likhet med den som Finnbogason beskriver. Benediktsson publicerade en artikel i tidningen *Sunnanfari* 1891 och skriver bl.a. så här:

Det enda som efter mitt förnuft kan bota denna brist på ord är en allmän ordbildning, på det sättet kunde man bäst garantera väl myntade ord, eller med andra ord, en samling av isländska ekvivalenter för de mest frekventa utländska orden i de nordeuropeiska språken som inte har översatts med ord som nu finns i vårt språk. Detta arbete skulle utföras av en nämnd, en grupp människor som vi tror att bäst kan göra detta, och det finns nu gott om kandidater bland våra äldre

författare och isländska grammatiker som har studerat fornisländska (Benediktsson 1891).

Troligen har Finnbogason läst denna artikel när den publicerades så man kan diskutera påverkan av närheten till franska akademien när Finnbogason skrev sin artikel 1908. Den isländska intelligentian har säkerligen känt till den franska och svenska akademien och t.ex. uppstår Björnssons idé om en förening med 18 medlemmar knappast utan medvetenhet om Svenska Akademiens regler, skriver Jónsson (1976: 27). Men Finnbogasons artikel visar vägen framåt fastän hans idéer aldrig förverkligades helt och hållet som han tänkte sig.

4.1.7 Filosofen Finnbogason och begreppen

Åren 1907 till 1910 studerade Finnbogason i Köpenhamn, Paris och Berlin. Han skrev sin avhandling om *Den Sympatiske Forstaaelse* och disputerade på den i Köpenhamn 1911. Vintern 1910 till 1911 höll han föreläsningar för allmänheten i Reykjavík om sina studier, liksom andra som fick stipendium från Hannes Árnason-fonden måste göra. Dessa föreläsningar publicerades i en bok 1912, *Hugur og heimur* (Tanken och världen). I förordet till boken skriver Finnbogason (1912: VII) att han i de första 10 föredragen är under påverkan av Henri Bergson, William James och Wilhelm Ostwald men de sista 10 föredragen baserar sig på hans doktorsavhandling. Finnbogason beskriver Bergsons teorier om sambandet mellan medvetandet och kroppen i *Hugur og heimur* (119–137), men 1906 hade han översatt en artikel om konst av Bergson och lyssnade på hans föreläsningar i Paris 1908. Amerikanen William James var berömd för sina teorier om pragmatik och Finnbogason översatte en artikel av honom 1912.

I sitt inledningsföredrag säger Finnbogason att han kommer att förklara hurudan vår kunskap och förståelse för saker och ting är. Naturvetenskapen ger kunskap som hjälper oss att förklara och förstå och även förutse saker och händelser. Men samtidigt som vi inser vad slags kunskap naturvetenskapen ger oss kan vi fråga oss om vi inte har någon annan kunskap, och om all vår förståelse är likartad. Vilken är vår förståelse för andra

människors sinnestillstånd? Har denna samma kännetecken som den förståelse som vetenskapen ger oss? Hjälper den oss att förutse människors beteende och på det sättet ge oss makt över dem? (Finnbogason 1912: 17).

Där rör Finnbogason vid huvudtemat i sin doktorsavhandling om *Den Sympatiska Forstaaelse*, hur vi förstår andra människors beteende och sinnestillstånd. Det är varken liten eller enkel uppgift men vi har redskap för att lösa problemet. Vi har språket, begreppen. Är det inte just språket som hjälper oss att förstå andra människor?

I sin andra föreläsning med rubriken "Sinnesförmimelse. Begrepp." diskuterar Finnbogason begreppens roll i vår tillvaro och skiver så här:

Jag vet inte vem som har myntat ordet *hugtak* (begrepp) men det är bra gjort och av klokhet. Det är myntat efter ordet *handtak* (handgrepp). Liksom varje handtak (handgrepp) måste passa för det föremål man tar på, vara som en form som föremålet passar i, så måste varje hugtak (begrepp) vara anpassat till det föremål eller den idé som det refererar till. Liksom samma handtak (handgrepp) kan användas för många föremål av samma form fastän de är av olika material, t.ex. tre pennskaft som har samma form men det första är av ben, det andra av kork och det tredje av ek, så kan samma begrepp referera till olika föremål om de har något gemensamt. Det begrepp som står för uttrycket "pennastöng" (pennskaft) gäller för alla de skaft som man kan fästa en penna i för att skriva med. Tanken har på det sättet samma tak (grepp) på dem alla.

Handgrepp (handtök) kan vara enkla eller sammansatta beroende på hur enkelt eller invecklat det föremål är som de hör till. Samma gäller för begrepp, de är antingen *enkla* eller *sammansatta*. Begreppet som uttrycks med ordet *blå* är enkelt eftersom det här handlar bara om ett kännetecken. Å andra sidan uttrycker ordet *Frakklandsfáni* (franska flaggan) ett sammansatt begrepp, eftersom *Frakklandsfáninn* har flera kännetecken som skiljer den från andra flaggor. Den består av tre lika stora *vertikala* strimmor: blå, vit, röd, räknade från stängen. De vertikala strimmorna skiljer den franska flaggan från den nederländska flaggan, som har samma färger men strimmorna är *horisontala*: blå, vit, röd, räknade nedifrån. *Färgindelningen* skiljer så den nederländska flaggan från den ryska flaggan som har samma färger och horisontala strimmor men i en annan ordning: röd, blå, vit, räknade nedifrån. Var och en av dessa flaggor hör till sitt begrepp som uttrycks med en speciell benämning. Men nu kan tanken, om den vill, använda samma grepp på dessa flaggor och alla andra nationalflaggor eftersom de har det gemensamt att symbolisera en stat. Och för att uttrycka det begreppet har vi ordet *ríkisfáni* (nationalflagga).

Av dessa exempel är det sedan uppenbart att ju mer sammansatt ett begrepp är, desto färre referenter har det, och ju enklare ett begrepp är desto mer omfattande blir det, desto fler föremål kan det användas för.

Vi betecknar begrepp med ord för att kunna redogöra för dem. Vi säger att den förstår ett ord som vet vilket begrepp som har anknytning till detta. Ingen förnimmer annars begrepp men orden kan förnimmas. De är som någotslags anvisning som människor ger till en annans tanke.

Samma begrepp kan användas för alla de föremål (*hlutir*) som gemensamt äger alla de kännetecken som hör till begreppet, oavsett hur olika de är. Dessa kännetecken ger tanken ett grepp, när den funderar över dessa föremål.

Mycket annat påminner om handgrepp (*handtök*) och begrepp. Vi använder handgrepp för att ha kontroll över saker och ting, för att kunna använda dem eller ha dem i det skick som bäst passar oss. Deras användning siktar på att tillfredsställa vårt behov. Vi handskas oftast med de föremål vi har mest behov av, och vi använder mest de handgrepp som oftast passar. Eftersom vi försöker utföra varje arbete med minsta möjliga ansträngning, men varje nytt handgrepp kräver en ny ansträngning, så försöker vi använda samma handgrepp på så många ställen som möjligt, och lär oss sällan nya handgrepp om det inte är nödvändigt. Varje yrke har sina handgrepp anpassade till de saker och ting som man där sysslat med, och den som kan sitt yrke bra känner kanske bara till få eller inga handgrepp i andra yrken. Möbelsnickaren kan inte urmakarens handgrepp, bonden kan inte sjömannens handgrepp o.s.v. Så är det med begreppen. De är vår strävan efter att få kunskap om föremålen. Men kunskap ger makt vilket vi ser senare. Vi lär oss mest de begrepp som vi oftast behöver och vi försöker ofta att använda samma begrepp så länge vi kan men lär oss sällan nya begrepp om det inte är nödvändigt. Detta kan man gott se hos barnen som i början kan få begrepp men ofta använder dem där de inte passar.

Liksom varje yrke har sina egna handgrepp så har det också sina speciella begrepp: "Handen är redskapens redskap," sade Aristoteles. Men det är tanken som styr handen, och handgreppet på redskapen beror på begreppet som tanken vill använda.

"Neyðin kennir naktri konu að spinna." Behovet är orsaken till all sysselsättning. Men det har också tvingat människan att använda begreppen, att tänka. Människan har de flesta behoven, andliga och kroppsliga, av de varelser vi känner till, därför tänker hon mest och har mest kunskap. Behovet styr vilka begrepp som är oss nära till hands för varje gång: För den hungriga är det födan, för den törstiga en dryck, för den kalla ett lä, för den trötta en säng. Och vi ser olika på samma sak allt efter vilket behovet är varje gång. Vattnet är t ex för den törstiga en dryck, tvättvatten för dem som behöver tvätta sig, kokvatten för dem som behöver koka något och släckningsredskap för den som behöver släcka en eld, o.s.v.

Begreppen är på sätt och vis tankens inställning till föremålen. Allt har lätt tillträde till vår tanke som den har grepp om (tak) varje gång. Allt annat går mest förbi oss (Finnbogason 1912: 29–33).

Denna text av Finnbogason är ganska intressant eftersom han så vitt jag vet beskriver för första gången på isländska begreppens roll i vår tillvaro och deras natur. Han kommer också in på de mest väsentliga begreppen i detta sammanhang som referent, kännetecken, intension och extension och visar hur de används för att skilja åt olika begrepp. Finnbogason tycks vara betydligt före Wüster som skrev om begrepp på ett lite enklare sätt i sin doktorsavhandling 1931 (se s. 11–13 och 73–77). En utförligare beskrivning av begreppen hittar jag hos Wüster först i ett förslag (*Entwurf*) till DIN 2330 från mars 1953.

Filosofen Finnbogason visar sig alltså vara en avancerad tänkare inom terminologins teori. Hans tankar om begreppet 'begrepp' föregriper liknande föreställningar hos den moderna terminologins skapare österrikaren Eugen Wüster.

4.1.8 Finnbogason och nyordsarbetet

De följande åren arbetade Finnbogason som bibliotekarie, satt i ett personnamnsutskott som utarbetade regler för hur man skulle bilda familjenamn samt listor med lagliga sådana och en lista över lagliga personnamn, undersökte arbetsmetoder inför olika grenar av arbetslivet och försökte göra sina landsmän bekanta med Taylorismen.

I ett brev till Althingi 1917 rapporterar han hur han har använt de pengar som Althingi hade beviljat för undersökningar av arbetsmetoder och ber om att Althingi upprättar en professur i tillämpad psykologi vid Islands universitet så att han kunde fortsätta med sina arbetsmetodsundersökningar. Då kunde han också utöka litteraturen på isländska i olika grenar av tillämpad psykologi som nästan ingenting hade varit skrivet om på isländska, bl.a. i pedagogik och i estetik. En av hans första uppgifter som professor

skulle vara att skriva en lärobok i pedagogik på isländska för lärarstuderande eftersom den läroboken behövdes för att fylla ett verkligt behov (Einarsson 1997: 69).

År 1918 beviljade Althingi pengar för en professur i tillämpad psykologi som gick till Finnbogason. Han innehade professuren till 1924 då den blev indragen.

Under sin tid som universitetsprofessor var Finnbogason aktiv inom språkvård och språkplanering. Han satt ju med i den första isländska ordnämnden som bildades på initiativ av några fackgrupper och det isländska ingenjörsförbundet 1919 (Halldórsson 1971: 170–188).

4.1.9 Översättaren Finnbogason

Bland de uppgifter som nämnden åtog sig, utöver ordlistearbetet, ingick att översätta danska lagar om inspektion av och säkerhet på fartyg och förordningar om inspektion av och säkerhet på fartyg med ordlista på isländska, engelska och danska (Tilskipun ... 1922). Förordningens text är full med nya ord av vilka många har blivit vardagsspråk i dag och de flesta senare arbeten som gjorts om liknande frågor bygger på denna text (Halldórsson 1971: 176). För exempel se närmare avsnitt 3.5.1.

Guðmundur Finnbogason var en av dem som översatte förordningen. Han intresserade sig särskilt för isländskt språk och kulturarv under hela sitt liv. Han skrev artiklar om isländskan och varnade för faran av utländskt inflytande på språket (Finnbogason 1908, 1928), han skrev böcker om det politiska systemet på Island, om islänningarna och deras innersta natur samt artiklar om varierande ämnen. För att pröva sin språkförmåga och samtidigt berika det isländska språket med nya ord inom olika vetenskapsgrenar arbetade han som skicklig översättare och översatte bl.a. böcker om matematik, antropologi, musik och historia. I hans bibliografi ingår ca 560 titlar (Hauksson 1997: 120–137).

Med sina översättningar ville Finnbogason visa att man kunde skriva på isländska om vad som helst. I förordet till hans översättning av *Mannfræði* (Anthropology efter R. R. Marett) skrev professor Sigurður Nordal (1924 v–vi) (jfr också avsnitt 2.3):

Professor Guðmundur Finnbogason har gjort Þjóðvinafélagið [Föreningen nationens vänner] den tjänsten att åta sig översättningen. Det är en ganska svår uppgift, eftersom nästan ingenting har skrivits förr på isländska om ämnet. Här finns många nya ord och gamla ord med ny betydelse, men det är min tro att man knappast lägger märke till det och orden förklarar sig själva. Men det är så med de bästa nya orden, att språket för länge sedan har tänkt dem, även om det inte har haft tillfälle att säga ut dem.

Finnbogason hann översätta ett tiotal böcker och en mängd artiklar under sitt liv, drygt 50 titlar tas upp i hans bibliografi. Han översatte böcker om musik och målarkonst, om olika vetenskaper som matematik, historia, antropologi, sociologi, psykologi, litteratur och också lagar. Oftast var han lovad och prisad för sitt arbete och sina nyordsbildningar men han fick också hård kritik. En bonde debatterade med honom i en tidskrift om översättning och speciellt om översättningen av antropologin. Bonden skrev bl.a. i sitt tredje inlägg i debatten (Sigurðsson 1929: 12):

Ni kämpar alltid för att översätta varje ord för sig, men inte satserna som helhet. Därför blir Er text, när Ni översätter, denna lavamark av nyordsstenar.

Halldór Laxness skrev en ganska skarp kritik av Finnbogasons översättning, *Markmið og leiðir*, av Aldous Huxleys bok *Ends and Means. An Enquiry into the Nature of Ideals and into the Methods employed for their Realization* (London 1938). Han var mycket missnöjd med boken som sådan och hans omdöme om översättningen slutar så här (Laxness 1940: 177):

Det gör inte saken bättre att Finnbogason har satt sin dödande hand på denna översättning. Man har sagt om honom att hans språk kännetecknas av att han aldrig har lyssnat på någon annan än sig själv. Trots att denne översättare inte är så klumpig med enskilda ord, har han aldrig lyckas skriva två ord i följd så att man kan komma ihåg dem, dessutom är han känd för sin lidelse att översätta böcker, som han inte förstår själv, bl.a. böcker om matematik och musik, som

blev helt oförståeliga när han hade översatt dem. Denna översättning av Huxley är klumpig, oklar och språket är fränstötande och mekaniskt.

Nu måste man komma ihåg när man läser Laxness kritik att Finnbogason skrev den kortaste kritiken någonsin på isländska om den första stora boken av Laxness 1927 (Einarsson 1948: 349). Och den lät så här: “Maskinkärnat trollsmör” (Finnbogason 1927: 316). Bara två ord med förklaring på två rader inom parantes.

Största delen av den kritik Finnbogason fick var ändå mycket positiv och han var när allt kommer omkring känd som landets störste nyordsskapare.

4.1.10 Slutsats

Jag nämnde i det föregående kritiken mot Finnbogason därför att jag tror att det finns en sanning i det som bonden och Laxness skrev. Det liksom låg i tiden på 1920–1930-talet att man måste översätta utländska ord och texter för att få in information och kunskap men samtidigt kämpa mot inflytande från utländska ord (jfr Laurén 1999: 151–152). Annars skulle isländskan aldrig bli ett fullvärdigt vetenskapsspråk (Bjarnason Ágúst H. 1913: 3–4). Och då tänkte man kanske mest på att översätta orden men glömde sammanhanget. Finnbogason hör till den grupp bildade islänningar som i början av 1900-talet åtog sig den uppgiften att delta aktivt i de samhällsändringar som var på gång. Det innebar bl.a. att lärarna vid det nyupprättade universitetet i Reykjavík ansåg att det var deras plikt att översätta eller skriva läroböcker på isländska (jfr Bjarnason Ágúst H. *ibid.*; Bjarnason Lárus H. 1913: III). Men det krävde många nya ord och mycket nyordsarbete som Finnbogason satte i gång. Än i dag drar islänningarna stor nytta av hans banbrytande arbete. Ytterst är det fråga om den demokratiska tillgången till allt vetande (jfr Laurén 2001).

4.2 Ágúst H. Bjarnason

4.2.1 En kort presentation

Ágúst H. Bjarnason (1875–1952) föddes i Bíldudalur på Vestfjordarna i Island men flyttade som ung med sin mor till Danmark och blev student där 1894. Samma år började han studera medicin och läste filosofisk propedeutik vid Köpenhamns universitet. Han slutade sina medicinestudier och började studera filosofi på heltid hösten 1896 (Pind 2005: 90–91) och blev mag. art. i filosofi 1901, samma år som Finnbogason. Bjarnason fick stipendium för ytterligare studier i filosofi och studerade bl.a. i Tyskland, Schweiz och Frankrike. Han blev filosofiedoktor vid Köpenhamns universitet 1911 med en avhandling om *Jean-Marie Guyau. En Fremstilling og en Kritik af hans Filosofi*. Han var gymnasielärare i Reykjavík 1905–1911 och verkade som professor i filosofi vid Islands universitet 1911–1946. Han var en produktiv författare och översättare (*Saga mannsandans* i 4 band, världens religions- och filosofihistoria fram till 1900 (1906–1910), reviderad utgåva i 5 band, *Saga mannsandans*, 1949–1954; *Himingeimurinn* (Himlarymden) 1926, *Heimsmýnd vísindanna* (Vetenskapens världsbild) 1931) Han arbetade också som redaktör och utgivare av två tidskrifter (*Iðunn* 1915–1922 och *Vaka* 1927–1929), deltog i samhällsdebatten och skrev artiklar i tidskrifter och tidningar samt utarbetade läroböcker: *Almenn rökfræði* (allmän logik) 1913, 2:a utg. 1925, *Almenn sálarfræði* (allmän psykologi) 1916, 2:a utg. 1938, *Siðfræði* (etik) I–II 1924 och 1926 (Kristjánsson 1958: 23–24).

4.2.2 Bjarnasons föregångare i logik på isländska

Även om Ágúst H. Bjarnason var den första professorn i filosofi vid universitetet i Reykjavík fanns det personer som hade undervisat i ämnet och skrivit om det före honom.

Först skall nämnas prästen och alltingsmannen Arnljótur Ólafsson (1823–1904). Han blev student från Lærðiskólinn i Reykjavík 1851 och studerade sedan ekonomi i Köpenhamn några år samt utövade ett visst författarskap, men blev aldrig färdig med sina ekonomistudier. Under sin tid i Köpenhamn var Ólafsson privatlärare för baron Blixen-Fineckes son och reste runt i Syd-Europa med far och son. År 1860 deltog han i en expedition för att undersöka möjliga telegrafförbindelser till Island. Ólafsson invaldes i Althingi 1858 och satt där mer eller mindre till 1893. Han tog teologieexamen vid Prästskolan i Reykjavík 1863 och var präst på norra Island tills han dog 1904. Ólafsson skrev en bok om ekonomi, *Auðfræði* (1880), och publicerade många artiklar i tidningar och tidskrifter (Alþingismannatal 1996: 71).

En av hans artiklar, *Rökfræði*, publicerades i tidskriften *Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags* 1891, s 177–240. Den handlar om logik och ser ut att vara början till en längre artikel eller bok om ämnet. Det framgår inte av texten vilka källor Ólafsson använder men två gånger citerar han vad logikern Jevons har sagt eller gjort (s 211, 213) så troligen har han haft W. St. Jevons bok *Elementary Lessons in Logic* (London 1882) nära till hands.

Artikeln är indelad i

Inngangur (Inledning), s 177–186.

I. þáttur. Nöfn, hugtök, málsgreinir. (Del I. Namn, begrepp, propositioner):

1. kap. Orð og nöfn (Ord och namn), s 186–200.

2. kap. Hugtök, ummerking, kyn eða flokkur (Begrepp, definition, genus), s 200–211.

3. kap. Málsgreinir (Propositioner), s 212–238.

Nokkur ný heimspekileg orð (Ordlista med några nya filosofiska ord), s 239–240.

Den ordlista som ingår i artikeln innehåller 121 termer med förklaring eller motsvarighet på danska men i själva texten hittar man några termer som inte kommit med i listan. Ordlistan består av 79 substantiv, 5 verb, 32 adjektiv, 1 adverb och 4 fraser. I sin ordbildning använder Ólafsson klassiska metoder, mest sammansatta ord med eller utan suffix, och föredrar att bilda nya ord av inhemskt material. Han använder knappast alls översättningslån, och utländska ord anpassade till isländskan finns inte.

Ganska få av hans termer har överlevt, *inntak*, *umtak*, *staðreynd*, *hliðstæður*, *hlutlægur*, *huglægur*, *hlutheimur* och *hugtak* (Kvaran 2003).

Bjarnasons egentliga föregångare på lärarposten var prästskoleläraren Eiríkur Briem (1846–1929). Han blev student från Lærðiskólinn i Reykjavík 1864 och tog sin teologiexamen vid Prästskolan i Reykjavík 1867. Han studerade i Köpenhamn 1879–1880, och var biskopens sekreterare 1867–1874, tills han blev präst på norra Island. Efter sina fortsatta studier i Köpenhamn blev Briem lärare vid Prästskolan i Reykjavík och arbetade där tills skolan blev en teologisk fakultet vid det nygrundade universitetet i Reykjavík 1911. Samtidig som han arbetade som lärare vid Prästskolan undervisade han i religion och matematik i den lärda skolan i Reykjavík, upprättade Islands sparfond 1885 och var chef för den till 1920 samt hade andra uppdrag inom den isländska bankbranschen. Alltingsman var han 1880–1892 och 1901–1915 (Alþingismannatal 1995: 140–141).

Under sin tid som sekreterare, präst och lärare skrev Briem en lärobok i matematik och en abc-bok för barn som båda användes länge och som kom ut många gånger. Han undervisade bl a i psykologi och filosofi vid Prästskolan och 1897 gav han ut en lärobok i logik, *Hugsunarfræði*, som troligen var i bruk fram till 1913 när Ágúst H. Bjarnason kom ut med sin *Rökfræði*.

Briems *Hugsunarfræði* har 72 sidor och är indelad i fyra kapitel plus inledning och appendix:

Inngangur (inledning), s 1–2.

1. kafli. Um hugtökin (Om begreppen), s 2–11.

2. kafli. Um dómana (Om propositionerna), s 11–27.

3. kafli. Um rökleiðslurnar (Om argumentationerna), s 27–48.

4. kafli. Um sannanirnar (Om slutsatsdragning), s 48–62.

Viðbætur. Nokkur atriði, er liggja fyrir utan svið hinnar formellu logikur (Appendix. Några punkter vid sidan om den formella logiken), s 62–72.

Inga källor eller referenser ingår i boken men engelsmännen Boole och Jevons nämns på sidan 18 och på sidan 36 står att exemplen i paragraf 60 hämtats ur Elsenhans logik från 1895 (Theodor Elsenhans (1862–1918) var professor vid Tekniska Högskolan i Dresden och skrev bl.a. *Psychologie und Logik als Einführung in die Philosophie*. Göschensche Verlagsbuchhandlung, 1892 12, 135 s.). Enligt Jakobsson (2004: 23) hade Briem ingen bestämd förebild till sin logik men stödde sig mest på engelska filosofer efter förebild från dansken Harald Höffding.

När man jämför texten i Briems bok, *Hugsunarfræði*, med Ólafssons artikel om *Rökfræði* upptäcker man snart att de går helt skilda vägar i sitt språkbruk. Som nämndes här ovan brukar Ólafsson mest isländska och isländska termer som han själv myntade i sin text medan Briem inte alls bryr sig om att använda isländska termer för utländska ekvivalenter. Fastän boken heter *Hugsunarfræði* och ordet rökfræði förekommer inom parentes, används nästan uteslutande termen *logik* i texten. Och man hittar mycket få av Ólafssons nya termer i Briems text, t.ex. *hugtak* (begrepp) s 2, *umtak* (extension) s 5.

Briems språkbruksmetod är att blanda ihop isländska och utländska ord i texten och förse utländska termer med isländska böjningsändelser, t ex *formellu logikur* gen., s 1, *subordineraðar*, *coordineraðar*, f. plur., s 4, *við abstraktionina og determinationina myndast ... dat.*, s 6. Ibland ger han isländska eller utländska ekvivalenter inom parentes som förklaring till ord, t ex *logik* (hugsunarfræði, rökfræði) s 1, *hugtak* (begrepp) s 2, *einkenni* (notæ) s 2, *sérstök einkenni* (notæ propriæ) s 4, *flokkshugtak* (genus) s 4, *tegundarhugtök* (species) s 4, *tegundarmismunur* (differentia specifica) s 4, *definitionina* (hugtaksákvörðunina) s 6, *divisionina* (hugtakssundurliðunina) s 6, *sundurliðunargrundvöllur* (fundamentum divisiones) s 10, *samhliða sundurliðanir* (codivisonir) s 10, *játandi* (affirmativir eða positívir) *dómar* s 22, *Dualitetssetningin* (principium exclusi tertii eða medii inter duo contradictoria) *segir* s 29. Men vanligast är att inga ekvivalenter ges i parentes, t ex ”Í hinum *kategoriska* dómi er samband *prædikatsins* við *subjektid* skoðað sem *inhærents*, en í hinum *hypothetiska* dómi sem *dependents*.”

Både Arnljótur Ólafsson och Eiríkur Briem arbetade inom många fackområden, vilket delvis var tidstypiskt, delvis en nödvändighet för de få islänningar som på den tiden fick universitetsexamina. Det förvånar kanske att Arnljótur Ólafsson, den äldste av de två, står så nära dagens isländska syn på hur termer skall bildas. Eiríkur Briem som är betydligt yngre har en helt annan syn på saken. Principerna för språkvårdande syn på termskapande är helt enkelt ännu inte stabila.

Ólafsson publicerade sin artikel i en tidskrift som hade spridning bland allmänheten och i den skrevs bara på isländska. Därför måste Ólafsson skaffa sig isländska termer till sin text. Eiríkur Briem skrev sin bok ”för användning i undervisning vid Prästskolan” som det står på titelsidan. Där hade han varit lärare i 17 år när boken kom ut och bl.a. undervisat i psykologi och filosofisk propedeutik. Av hans opublicerade föreläsningar i psykologi framgår att han använder också där utländska termer anpassade till isländskan. Språkblandningsmetoden har varit hans sätt att arbeta med sin isländska text vid Prästskolan. Hans läsekrets var betydligt mindre än Ólafssons och den har troligen inte brytt sig så mycket om de utländska termerna. Studenterna gick ju i skolan bl.a. för att utöver modersmålet lära sig också andra språk.

4.2.3 Bjarnasons lärobok i filosofi

Jag övergår nu till att behandla Ágúst H. Bjarnason men återkommer senare där det är befogat med jämförelser mellan de tre filosoferna Bjarnason, Ólafsson och Briem.

Bjarnason var den första professorn i filosofi vid det nygrundade universitetet i Reykjavík 1911. Han ansåg det vara sin moraliska plikt som professor i filosofi och lärare i filosofisk propedeutik att skriva läroböcker på isländska och ge ut dem (Bjarnason 1916: IV). Han var medveten om att många av hans nya ord kunde verka främmande i texten men beslöt ändå att gå den vägen för att mynta nya termer så gott han kunde. Annars hade språket i boken blivit en blandning av inhemska och utländska ord. “Detta är oundvikligt och måste göras förr eller senare om isländskan någon gång

skall bli ett språk för ett tänkande folk. Och det är min mening att universitetslärarna skall gå i spetsen där eftersom de har speciellt fått det i uppdrag att utarbeta isländskt vetenskapsspråk”, skrev Bjarnason i förordet till *Almenn rökfræði* (1913: 3–4). Se bilaga 2.

Och Bjarnason stod vid sina ord. Efter två år i tjänst som professor gav han ut på egen bekostnad *Almenn rökfræði* (1913) för bruk vid självstudium och studium i filosofisk propedeutik vid Islands universitet. Boken är på 125 sidor i ca A5-format och är indelad i:

	Inngangur (inledning)	6
A.	Hugsunarfræði (logica formalis)	7
	I. Hugsunarlögmálin (de logiska principerna)	8
	II. Hugtök (begrepp)	10
	III. Dómar (propositioner)	20
	IV. Rökleiðslur (argumentation)	40
B.	Þekkingarfræði (logica materialis)	63
	I. Tilgangur og eðli þekkingarinnar (kunskapens avsikt och natur)	64
	II. Stig þekkingarinnar (kunskapens grad)	70
	III. Hinar vísindalegu aðferðir (de vetenskapliga metoderna)	78
	IV. Takmörk þekkingarinnar (vetenskapens begränsningar)	105
C.	Um rökskekkjur og rangar staðhæfingar (om felaktiga argumentationer och propositioner)	111
	Orðasafn (ordlista)	120

Första delen av boken, A-delen, motsvarar någorlunda Ólafssons artikel och Briems bok medan B- och C-delen saknar motsvarigheter hos Ólafsson och har bara delvis motsvarigheter i *Viðbætur* hos Briem. Boken slutar med ett register över utländska termer och de nya isländska ord som används i boken (Bjarnason 1913: 4). Detta register är något längre än det hos Ólafsson men som redan nämnts saknas detta i Briems bok. Det är indelat i två alfabetiska ordlistor, s. 121–125; den ena med rubriken *Erlendu orðin* (de utländska orden), utländsk – isländsk, med 152 ord från danska, engelska och latin, och den andra med rubriken *Íslenzku orðin* (de isländska orden), isländsk – utländsk, på 150 ord.

Den isländska ordlistan består av 98 substantiv, t. ex. *afálykt*, deduction, *einstæða*, individuelt hugtak, *ferliðsskekkja*, quaternio terminorum, *valtvenna*, dilemma, 6 verb, t.ex. *alhæfa*, generalisere, *ein hæfa*, individualisere, *sum hæfa*, specialisere, 27 adjektiv, t.ex. *alhæfur*, universal, *óeinslaga*, dissimilis, *sumsamur*, partiel identisk, 10 nominalfraser, t.ex. *annarleg útkoma*, heterozetesis, einföld umskifti, *conversio simplex*, *tvíráðar setningar*, amphibologi, och 9 fraser, t.ex. *aðferð hins eina sameiginlega atriðis*, the method of single agreement, *hrakning út í æsar*, *reductio in absurdum*, *lögmálið um annað tveggja*, *principium exclusi medii inter duo contradictoria*. (Exemplen ur Bjarnasons texter skrivs här och i fortsättningen med hans stavning.)

När man tittar närmare på själva texten visar det sig att Bjarnason har som regel att när ett nytt begrepp med en isländsk term presenteras eller dyker upp i texten står den utländska termen inom parantes strax efteråt som en förklaring, t.ex. *hugsunarfræði* (logica formalis), s. 6, *alsöm hugtök*, plur. (absolut identiskt) begrepp, s. 8, *tilálykt* (induction), s. 78, *vítahringur* (circulus vitiosus, petitio principii), s. 117.

4.2.4 De första introduktionerna i filosofi och deras termförslag

En jämförelse av termförrådet i ordlistorna hos Ólafsson og Bjarnason visar att de har 20 gemensamma isländska termer (se Tablå 1) och ytterligare 19 utländska termer eller begrepp med olika isländska ekvivalenter (se Tablå 2). En jämförelse mellan Briems och Bjarnasons texter i deras kapitel om begrepp visar att de har till en viss del samma begreppsförråd men ytterst få termer gemensamma, t.ex. *hugtak*, *umtak*.

Tablá 1. Gemensamma ísländska termer hos Arnljótur Ólafsson och Ágúst H. Bjarnason með utländska ekvivalenter.

	Arnljótur Ólafsson 1891	Ágúst H. Bjarnason 1913
afályktun	deduction	deduction
afleiðing	-	consequens
aljákvæður	almen bekræftende	universalt affirmerendi
alneikvæður	almen benægtende	universalt negerande
flokkur	-	genus
gagnhverfing	obversio	obversion
hlutlægur	objectiv	objectiv
huglægur	subjectiv	subjectiv
hugtak	begreb	-
inntak	-	intension
jákvæður	positiv	positiv
neikvæður	negativ	negativ
skilyrtur	hypothetisk	hypothetisk
staðreynd	kjendsgjerning	factum
sumjákvæður	delvis bekræftende	partielt affirmerandi
sumneikvæður	delvis benægtende	partielt negerandi
tilálykt	inductiv slutning	induction
tilgáta	hypothesis	hypothesis
umsögn	-	predicat
umtak	omfang	extention

Tablá 2. Gemensamma utländska termer hos Arnljótur Ólafsson och Ágúst H. Bjarnason men ólíka ísländska ekvivalenter.

	Arnljótur Ólafsson 1891	Ágúst H. Bjarnason 1913
abstrakt	eintómur	-
abstract begreb/hugtak	eintæmd	sérstæða
abstraheren/abstraction	eintæming	sérhæfing
abstrahere	eintæma	sérhæfa
classification	flykking	flokkun
concret	samvaxinn	hlutstæður
conversio/n	viðhverfing	umsnúningur
copula	band	tengslíð
definition	ummerking	skýrgreining
disjunktiv	eðmæltur	skilgreinandi
extention	rúmfylgd	umtak
generaliseren/generalisation	kynrakning	alhæfing
generelt begreb/hugtak	samnefnishugtak	alstæða
individualisere	einstekja	einhæfa
proposition	málgrein (dómur)	dómur
relation	viðvarf	afstaða
relativ	viðverfur	afstæður
subject	umsagningur	frumlag
syllogisme/mus	afályktarháttur	ályktun

Om ordbildningen hos Bjarnason kan man generellt säga att den kännetecknas av sammansättningar som exemplen här ovan visar. Det stämmer överens med erfarenheter från andra håll när man medvetet skapar nya termer, t.ex. norskt oljespråk, (jfr Myking 1998). Det höga antalet adjektiv i ordlistan är ganska intressant, 27 av 150 uppslagsord, d.v.s. 18 %. I Ólafssons ordlista är antalet ännu högre eller drygt 26 %. Orsaken ligger troligen i deras sätt att presentera sitt material. För att ta ett konkret exempel: Bjarnason beskriver *samsemdarlögmálið* (principium identitatis) på sidan 8. Det är logikens hörnsten och låter så här: A är A, som kräver att varje begrepp måste vara konsekvent med sig självt och andra liknande begrepp. Och han förklarar närmare att begreppen kan vara helt likadana eller *alsöm* (absolut identiska), de kan vara till största delen lika eller *sumsöm* (partiellt identiska) och slutligen kan begreppens likhet vara villkorlig eller det råder *skilyrt samsemd* (conditionel identitet) mellan begreppen. Men han skriver inte om *alsöm hugtök* eller *sumsöm hugtök*, de är *alsöm* eller *sumsöm* och därför står i ordlistan grundformen *alsamur: absolut identisk* när det är tal om *alsamt hugtak: absolut identiskt begrepp*. Liknande uttryckssätt upprepas i boken t.ex. i kapitel II om *hugtök*, begrepp, s. 10–20, och i kapitel III om *dóma*, proportioner, s. 20–40. Detta leder troligen till att det är flera adjektiv i ordlistan än man kunde vänta sig och då på bekostnad av antalet substantiv och nominalfraser. Man bör troligen tolka adjektiv som representanter för begreppen, pars pro toto. I ordlistan betyder adjektivet *alsamur* troligen *alsamt hugtak: absolut identiskt begrepp*, efter nutida terminologiprinciper men Bjarnason hade inga förutsättningar att använda dem, så hans framställningssätt är mera i stil med det vanliga inom lingvistik eller lexikologi.

I ordlistan hittar man också exempel på ordbildning som kan bero på författarens sätt att undvika nominalfraser men i stället mynta nya termer av adjektivet i nominalfrasen, någonslags ellipser. Exempel på denna ordbildning är *alstæða*, generelt hugtak (begrepp), *andstæður*, plur., contrar, *einstæða*, individuelt hugtak (begrepp), *gagnstæður*, plur., contradictoriskur, *heildstæða*, collectivum, *samstæður*, plur., subaltern *dómar*, *sérstæða*, abstrakt hugtak (begrepp), *undirandstæður*, plur. subcontrarir *dómar* (propositions).

I det följande visar jag på fyra par av begrepp, *alstæða – einstæða*, *andstæður – gagnstæður*, *heildstæða – sérstæða* och *samstæður – undirandstæður*. Första paret *alstæða – einstæða* hittar man i texten, *alstæða* (generelt hugtak), s. 14, och *einstæða* (individuellt hugtak), s. 15. Det andra paret *andstæður – gagnstæður* står i isländska ordlistan men i själva texten talas det om *andstæð hugtök* (contrar hugtök) och *gagnstæð hugtök* (contradictorisk), s. 12. Man kan alltså tänka sig att författaren tar den kortare formen av termen i ordlistan men använder de längre och mer beskrivande i texten. Det tredje paret *heildstæða – sérstæða* är lite komplicerat. I texten talas det om *heildarhugtök* (collectiva) och att de kallas *heildstæð* (collectiv) för att de kan stå för den odelade helheten, s. 12. Men i ordlistan har Bjarnason ändrat termen till *heildstæða*, collectivum. Ordet *sérstæða*, sing., (abstraction) och *sérstæður*, plur., hittar man i texten, s. 13.

Det kan vara mera tveksamt hur man skall tolka det fjärde paret *samstæður – undirandstæður*. I texten hittar man nominalfraserna *af samstæðum* (subalternum) *dómum* [propositions] dat., plur., och *af undirandstæðum* (subcontrörum) *dómum*, dat., plur., s. 35. I den isländska ordlistan står *samstæður*, subaltern *dómur*, *undirandstæður*, subcontrarir *dómar* och i den utländska ordlistan står *subaltern: samstæður; subcontrar: undirandstæður*. Problemet är att ordformen *samstæður*, *undirandstæður* kan stå för antingen adj. m. sing. eller subst. fem. plur. som i detta fall skulle vara en nybildning i linje med *andstæður – gagnstæður* som redan har nämnts. Men det framgår inte tydligt av ordlistorna om orden *samstæður – undirandstæður* är adjektiv eller substantiv. Om de är adjektiv verkar nominalfraserna *subaltern dómar* och *subcontrarir dómar* vara lite konstiga som motsvarigheter till *andstæður*, *gagnstæður* men man kunde också tänka sig att substantivet *dómar* i nominalfrasen är någonslags förklaring eller hänvisning till de begrepp som det är fråga om.

Trots sin strävan att använda isländska termer blandar Bjarnason ofta samman utländska och isländska ord och utländska ord med isländsk böjningsform i parenteserna. Som exempel kan nämnas *alhæfa*, v. (generalisera), *sérhæfa* v. (abstrahera), s. 13, som inte skall blandas samman med *heildstæðum* dat. (collectivum) og *alstæðum* (generellum)

hugtökum, s. 15, *setja hugtökin ... hvort í annars stad* (substituera **pau**), s. 23. Och i en tabell på sidan 26 där han klassificerar *dóma*, propositioner, visar det sig att *dómar*, plur., kan vara *einþæfir* (singúlarir), *fleirþæfir* (plúralir), *sumþæfir* (partikúlarir), *alhæfir* (universalir), *sundurliðandi* (divisivir), *jákvæðir* (positivir), *neikvæðir* (negativir), *vafasamir* (problematiskir), *vitanlegir* (assertóriskir), *áreiðanlegir* (apodeiktiskir), *fullyrdandi* (kategoriskir), *skilyrtir* (hypothetiskir), *skilgreinandi* (disjunktivir). *Af undirandstæðum* (subcontrörum) *dómum* ..., s. 35.

Som framgår av dessa exempel använder Bjarnason den isländska infinitivändelsen *-a* på utländska verb, *substituera*, och isländsk kasusböjning på adjektiv och substantiv, *generellum*, *problematiskir*. Han till och med skriver utländska ord enligt isländskt uttal, *partilkúlarir*, *plúralir*, *singúlarir*, där /ú/ är diftongen /ou/. Det verkar som om Bjarnason har arbetat med texten i en blandform av isländska och utländska, som Briem gjorde i sin logik och sina föreläsningar, någotslags informellt termval eller fackslang, som t.ex. Strömman beskriver i sin avhandling (1995), men Bjarnason verkar sedan ha insett att det inte alls var acceptabelt. Annars hade språket i boken blivit en blandning av inhemska och utländska ord som han säger i förordet (Bjarnason 1913: 3). Men han har en medveten strategi när han skriver boken: ordlistan är ett hjälpmedel för att ersätta slangtermerna, bokens text kan förstås med hjälp av ordlistan och texten är den som etablerar hans nya termer. Och Bjarnason behöll de anpassade utländska ordformerna inom parentes, kanske så att texten inte skulle se alltför främmande ut med enbart nya isländska termer.

Till denna text gör så Bjarnason en ordlista där han försöker standardisera ordförrådet inom logiken. I den utländsk – isländska ordlistan ges uppslagsorden i sina utländska grundformer: *generalisere*, *alhæfa*; *contradictorisk*, *gagnstæður*. Detsamma gäller också för den isländsk – utländska ordlistan att uppslagsorden ges i sina isländska grundformer men den utländska motsvarigheten är ibland anpassad till isländskan med isländska böjningsformer: *gagnstæður*, *contradictoriskur*; *fullyrðing*, *kategoriskur* *dómur*; *skilyrtur*, *hypothetiskur*.

Bjarnason är ganska selektiv i sitt val av ord ur texten som får vara med i ordlistorna. De skall stå för logikens begrepp och vara termer för att få plats i ordlistan. Han räknar t.ex. upp de vetenskapsgrenar som hör under *raunvísindi* (scientiæ realis eller empirisk vísindi): *aflfræði* (mechanica), *eðlisfræði* (physica), *efnafræði* (chemia), *stjörnufræði* (astronomia), *jarðfræði* (geologia), *líffræði* (biologia) som delas i *líffærafræði* (anatomia) och *lífeðlisfræði* (physiologia). Sedan kommer *sálarfræði* (psychologia) och slutligen *félagsfræði* (sociologia) som enligt Bjarnason (1913: 68–69) är mest ofullkomlig av all empiri. Ingen av dessa isländska och utländska termer kommer med i ordlistorna, troligen på grund av att de redan var etablerade i isländskan och inte hör till ämnesområdet.

Det samma gäller för orden *idealisera* och *substituera*. De får inte isländska motsvarigheter i texten och är inte med i ordlistorna. Flera exempel kan nämnas på ord och fraser ur texten som inte finns med i ordlistorna: *flokksmörk* (generisk einkenni), *tegundarmörk* (specifisk einkenni), *samsamur* (identisk), *sálnatrú* (animismus), *lögmal* (lex), *miðsóknarafl* (centripetal kraftur), *miðflóttaafl* (centrifugal kraftur), *jákvæð mynd* (modus ponens), *neikvæð mynd* (modus tollens), *ályktunarmynd hinnar jákvæðu skilgreiningar* (modus ponendo tollens), *ályktunarmynd hinnar neikvæðu skilgreiningar* (modus tollendo ponens).

I ordlistorna finns också isländska termer som man hittar belägg för i själva texten men den utländska motsvarigheten ges bara i ordlistan: *dómur*, proposition; *rökleiðsla*, argumentation, *sérhæfing*, abstraction. Latinska fraser om regler inom logiken förklaras ofta i texten på flera rader men i ordlistan uttrycks de mera precis. T.ex. *dictum de omni et nullo* får sin förklaring på några rader i texten, s. 10:

Á íslenzku mætti lýsa henni þannig: alt það, hvort heldur er jákvætt eða neikvætt, sem segja má um eitthvert ákveðið hugtak, má einnig segja um hvert það einkenni, er í hugtakinu felst, eða í sem fæstum og almennustum orðum: það sem segja má um heildina, má einnig segja um allar deildir hennar.

men i ordlistan står: *umsögn um allt eða ekkert*, s. 121. Detsamma gäller för begreppen *argumentum ad hominem*, persónurök, och *argumentum ad populum*, tilfinningatal, s. 120. I själva texten förklaras begreppen med långa meningar, s. 116–117:

Þessi vankunnátta í mótmælum [ignoratio elenchi] lýsir sér einnig í því, að menn fara út í aðra sálma í stað þess að sanna mál sitt með beinum rökum og er hún þá aðallega með þrennu móti. Í fyrsta lagi getur hún verið í því fölginn að menn fara að tala um manninn í staðin fyrir málefnið (*argumentum ad hominem*); eða í öðru lagi, að menn fara að tala til tilfinninga manna í stað röksemda (*argumentum ad propulum*), eða ...

men de har i ordlistan fått isländska termer som inte förekommer i texten.

Slutligen kan nämnas att Bjarnason inte verkar vara konsekvent i valet av nya isländska termer, dvs. analogiprincipen följs inte alltid när besläktade begrepp får sina termer. Vi har termen *alhæfa*, generalisere, *alstæða*, generelt hugtak och *alhæfur*, universel. Vi hittar *ein hæfa*, individualisere, *ein stæða*, individuelt hugtak och *ein hæfur dómur*, singular dómur. Vi har *afálykt*, deduction men *afleiðsluaðferð*, deductionsmethode, *tilálykt*, induction men *aðleiðsluaðferð*, inductionsmethode. Man kan fråga sig varför Bjarnason inte harmoniserar sitt ordval när han översätter induction antingen med *tilálykt* eller *aðleiðslu-* och deduction med *afálykt* eller *afleiðslu-*. Orden *afálykt* och *tilálykt* verkar vara typiska skrivbordstermer som Ólafsson myntade när han skrev sin artikel om logik 1891. Sedan visade det sig nämligen att de var krångliga i sammansättningar, deduktionsmetoden hade blivit *afályktaraðferð*, induktionsmetoden, *tilályktaraðferð* som inte låter lika smidigt som *aðleiðsluaðferð* och *afleiðsluaðferð*. Därför har Bjarnason troligen använt *aðleiðslu-*, *afleiðslu-* i sammansättningar som så småningom blev termer för deduktion, induktion, *aðleiðsla*, *afleiðsla* men behöll Ólafssons termer i sin text.

Allra sist måste man påpeka något om stavningen av utländska ord. I förordet skriver Bjarnason att han som förebild för sin bok har engelska läroböcker i logik, s. 4. Men varför blandar han då samman engelska, danska, isländska och latin i sitt sätt att skriva orden, t.ex. *inductionsmethode*, *singúlarir dómar*? Detta berättar väl bara vilket språk

som fanns i bakgrunden när han skapade sina termer. Men det kunde också ha sin förklaring i att denna bok var den andra på isländska om detta ämne och inhemska förebilder saknades. I den första boken om logik på isländska av Briem 1897 var isländska och utländska ord blandade. Kanske vågade Bjarnason inte gå helt och hållet över till isländska i sin text.

4.2.5 Bjarnasons termer i relation till nyare terminologi

Bjarnasons *Almenn rökfræði* kom i reviderad utgåva 1925, 121 s., men utan ordlista och utan någon förklaring till detta. Vissa kapitel i boken hade ändrats och benämningarna på några begrepp var nya efter konsultation med ordkunniga män som Guðmundur Finnbogason, riksbibliotekarie, och riksläkaren Guðmundur Björnsson men annars var de flesta nyorden de samma som förr, säger Bjarnason i förordet (1925: II). Men han gör som i 1:a utg., ger utländska ord inom parentes strax efter de isländska termerna när de först förekommer.

Vid en snabb genomgång av boken märker man att Bjarnason verkar ha rätt i att ordförrådet har ändrats endast litet. Men för att titta lite närmare på saken och för att se eventuella termförändringar under en längre följd av år har jag jämfört termförrådet i kapitlet om begrepp i båda Bjarnasons böcker med motsvarande kapitel i *Rökfræði* av Símon Jóh. Ágústsson (1948) och *Rökfræði* av Konrad Marc-Wogau (1962) i översättning av Símon Jóh. Ágústsson. Kapitlet i Bjarnasons *Rökfræði* från 1913 var 10 sidor med 33 termer och i 1925 års utgåva 13 sidor med ca 40 termer. I Ágústssons *Rökfræði* från 1948 är kapitlet om begrepp betydligt längre eller 26 sidor, s. 11–36, och har 63 termer. Ágústsson skriver i förordet till sin bok att han huvudsakligen har hämtat de isländska orden för de utländska termerna i Bjarnasons böcker men han hade undervisat i logik vid Islands universitet i 30 år och därmed skapat en ganska lång tradition av språkbruk inom filosofi på detta område (Ágústsson 1948: 5). Den fjärde jämförda texten kommer från Marc-Wogaus *Rökfræði* 1962. Den är ganska kortfattad, ibland med mycket övningsmaterial i texten, så skörden av termer blev 24 på ca 20

sidor, därav hälften inom övningar. En jämförelse av termförrådet i de olika källorna presenteras i Tablå 3.

När man ser närmare på termerna i de två första spalterna i tablå 3 visar det sig att 26 av 33 termer i första spalten finns med i andra spalten (2. utg. av Bjarnasons *Rökfræði* 1925). Tre av de termer som är borta är synonymer till andra termer, *alstæða* (generellt hugtak), *einstæða* (individuellt hugtak), *sérstæða* (abstraction) men *sérhæfa*, verb, (abstrahera), och *undirtegundir* (subdivisiones) försvinner helt ur texten medan två termer har bytts ut, *heildstæð* (collectiv) har blivit *heildtækt* (collectiv) och *hlutstæð* (concret) hugtök har blivit *hluttæk* (concret) i utgåvan 1925. Av spalt två framgår att 16 nya isländska termer finns i denna text som inte förekommer i motsvarande kapitel från 1913. Åtta av dessa termer är benämningar på begrepp som inte nämns 1913, *afstæð* (relativ), *aftæk* (privat), *altækt* (universalt), *gjörhæf* (ideel), *gjörhæfingar* (idealisationer), *samhæf* (correlativ), *sjáfstæð* (absolut) och *skiftigrundvöllur* (fundamentum divisionis). Den andra hälften är synonymer till termer från 1913, *alhæft* (generellt), *almennt* (generellt), *ein hæft* (individuellt), *eintækt* (individuellt), *sértækt* (abstrakt) hugtak, *sértak* (abstrakt) hugtak, som presenteras i texten som ett ord, eller som tidigare nämnts som nya termer för samma begrepp, *heildtæk* (collectiv) och *hluttæk* (concret) för *heildstæð* (collectiv) och *hlutstæð* (concret). Med dem vill Bjarnason tydligt låta ersätta de gamla orden i texten från 1913.

I jämförelsen ingår Bjarnasons termer i logiken, det är termerna i första och andra spalten; termerna i de andra två böckerna, representeras av termerna i tredje och fjärde spalten. Jämförelsen visar att 7 termer förekommer i alla fyra böckerna, *andstæð* (contrar) hugtök, *eigind* (qualitas), *flokkur* (genus), *inntak* (intension), *skýrgreining* (definition), *tegundarmismunur* (differentia specifica) och *umtak* (extention). Som framgår av Tablå 3 hittar man i Ágústssons bok från 1948, 30 av 63 termer ur kapitlet om begrepp i Bjarnasons böcker och för Marc-Wogaus bok är siffran 15 av 24 termer.

Tablá 3. Jámförelse av termförráðet i ett kapitel om begrepp i fyra läroböcker om logik. Förteckningen tar upp termer som finns i någon av Bjarnasons utgåvor och i en eller annan form i någon av de nyare utgåvorna.

Rökfræði Ágústis H. Bjarnasonar 1913.	Rökfræði Ágústis H. Bjarnasonar 1925.	Rökfræði Símonar Jóh. Ágústssonar 1948.	Rökfræði Konrad Marc-Wogau 1962.
alhæfa (generalisere)	afstæð (relativ) aftæk (privat) alhæfa (generalisere) alhæft (generelt) almennt (generelt) altækt (univerasalt)	afstæð hugtök (relativ) aftæk hugtök (privativ) alhæf hugtök (generel) almenn hugtök (generel) altæk hugtök (universal)	almennt hugtak altækt hugtak
alstæða (generelt hugtak) andstæð (contrar) hugtök eigind (qualitas) einhæfa (individualisere) einstæða (individuelt hugtak)	andstæð (contrar) hugtök eigind (qualitas) einhæfa (individualisere) einhæft (individuelt) eintækt (individuelt) flokksmörk (generisk einkenni) flokun (classification) flokkur (genus) gagnstæð (contradictorisk) hugtök gjörhæf (ideel) gjörhæfingar (idealisationir) heilðarhugtök (collectiva) heilðtækt (collektivt)	andstæð hugtök (contrar) eigind hugtaks (qualitas) flokksmörk (generisk einkenni) flokun (classification) flokkur (genus) heilðarhugtök (collectiva)	andstæð hugtök (konträr) eigindi eintækt hugtak flokkur gagnstæð hugtök (kontradiktorisk)
heilðarhugtök (collectiva) heilðstæð (collectiv)	heilðarhugtök (collectiva)	heilðarhugtök (collectiva)	heilðstæð merking (kollektiva)
hlutstæð (concret) hugtök inntak (intension)	hlutstæð (concret) inntak (intension)	hlutstæð hugtök (concret) hluttæk hugtök (concret) inntak hugtaks (intension)	hluttækur (koncret) inntak (konnotation, inneháll)

<p>jákvæð (positiv) lægsta tegund (infima species) lýsandi (descriptiv) vísindi neikvæð (negativ) sérhæfa (abstrahere) sérstæða (abstraction)</p> <p>skiftimark (fundamentum divisionis) skilgreining (disjunction) skýgreining (definition) skýringarhringur (circulus in definiendo) sumhæfa (specialisere) tegund (species) tegundarmismunur (differentia specifica) tegundarmörk (specífisk einkenni) tvískifting (dichotomi) umtak (extension) undirtegundir (subdivisiones) upptugga (tautologi) æðsti flokkur (summmum genus)</p>	<p>jákvæð (positiv) lægsta tegund (infima species) lýsandi (descriptiv) vísindi neikvæð (negativ) samhæf (correlativ)</p> <p>sértækt (abstract) hugtak sértak (abstract hugtak) sjálfstæð (absolut) skiftigrundvöllur (fundam. divisionis) skiftimark (fundamentum divisionis) skilgreining (disjunctio) skýgreining (definition) skýringarhringur (circulus in definiendo) sumhæfa (specialisere) tegund (species) tegundarmismunur (differentia specifica) tegundarmörk (specífisk einkenni) tvískifting (dichotomi) umtak (extension)</p> <p>upptugga (tautologi) æðsti flokkur (summmum genus)</p>	<p>jákvætt hugtak (positiv) lægsta tegund (infima species) neikvætt hugtak (negativ) samhæf hugtök (correlativ)</p> <p>sértæk hugtök (abstract)</p> <p>sjálfstæð hugtök (absolut) skiptigrundvöllur (fundam. divisionis)</p> <p>skýgreining skýringarhringur (circulus in definiendo)</p> <p>tegund (species) tegundarmismunur (differentia specifica) tegundarmörk (specífisk einkenni) tvískipting (dichotomy) umtak hugtaks (extension)</p> <p>upptugga (tautologia) æðsti flokkur (summmum genus)</p>	<p>sértækur (abstrakt)</p> <p>skiptigrundvöllur</p> <p>skýgreining</p> <p>tegundarmismunur</p> <p>umtak (denotation, omfang)</p>
--	--	---	--

Tablå 4. Ytterligare termer i kapitlet om begrepp i två läroböcker i logik från 1948 och 1963.

Rökfræði Símonar Jóh. Ágústssonar 1948	Rökfræði Konrad Marc-Wogau 1962
alsöm hugtök (identisk)	aðgeining (distinktion)
ákvörðun hugtaks	kennimerki
ákvörðunarröð (determinationsrække)	margræðni (ekvivokationer)
eðlilegur flokkur (normal)	rökfræðilegur fasaliður (logisk konstant)
eigindi flokks (proprium)	skiptiliður (variabel)
einrætt hugtak	skipting
formgildi hugtaka	skýrgreiningarefni (definiendum)
frumhæfing (axiom)	skýrgreiningarumsögn (definiens)
gagnkvæð hugtök (contradictorisk)	stakstæð merking (distributiva)
greinidómur (inndelingsdom)	
hliðstæð hugtök	
höfudeigind flokks (essential quality)	
kennimerki (notae)	
lýsing	
náttúrlegur flokkur (natural)	
næsta flokksmark (genus proximum)	
óháð hugtök (absolut)	
raungildi hugtaka	
sértekin hugtök (abstract)	
sértekning hugtaks	
sértekningarröð (abstraktionsrække)	
skilgreinandi greinidómur (disjunktiv)	
skipting (division)	
skyngreining (perception)	
skýrgreina	
skýrgreining hluta (real definition)	
skýrgreining orða (nominal definition)	
skýrgreiningardómur	
skýrgreiningarkennimerki	
sundurliðandi greinidómur (divisiv)	
tilfundinn flokkur (artificial)	
undirhugtak	
yfirhugtak	

I Tablå 4 räknar jag upp de termer ur kapitlet om begrepp i Ágústssons och Marc-Wogaus *Rökfræði* som är nya jämfört med dem hos Bjarnason. För Ágústssons del är detta 33 termer och hos Marc-Wogau är de 9. Orsaken till att Ágústsson har flera termer är att hans kapitel om begrepp är mycket längre än hos Bjarnason och han diskuterar och presenterar fler begrepp. Upplägget i Marc-Wogaus bok är ett helt annat än i de andra böckerna och texten i jämförelsekapitlet betydligt kortare. Därför hittar vi troligen färre termer där än hos de andra, dels också andra termer eftersom det är andra begrepp som beskrivs, men också en större andel samma termer som de andra har, eftersom alla troligen beskriver samma grundbegrepp. Av dessa 33 termer hos Ágústsson är det bara tre som har anknytning till Bjarnasons begrepp, *gagnkvæð hugtök* (contradictorisk) är *gagnstæð* (contradictorisk) *hugtök* hos Bjarnason och *óháð hugtök* (absolut) och *sértekin hugtök* (abstract) är synonymer till *sjálfstæð hugtök* (absolut) och *sértæk hugtök* (abstract) som förekommer hos båda. Jämförelsen mellan Ágústsson och Marc-Wogau i Tablå 4 visar att de där har två begrepp gemensamma, *kennimerki* (notae) och *skipting* (division).

4.2.6 Den första psykologiboken på isländska och den nyaste

Bjarnason fortsatte att skriva läroböcker. År 1916 gav han ut *Almenn sálarfræði* för bruk vid självstudium och studium i filosofisk propedeutik. Det tog honom 5 år att skriva boken som var den första psykologin skriven på isländska. Enligt Bjarnason var det en ganska svår uppgift eftersom mycket av de fackord som behövdes inte fanns i isländska språket (1916: V–VI). Han använde samma arbetsätt som i *Almenn rökfræði* att själv mynta nya ord när det behövdes eller låna dem från andra. Boken är på 344 sidor i ca A5-format och slutar med två alfabetiska ordlistor, 329 utländska – isländska ord och 351 isländska – utländska ord. I själva texten står de utländska orden eller fraserna inom parentes när de först förekommer, dvs. Bjarnason använder samma strategi som i boken om logik. En reviderad och utökad utgåva kom 1938. Nästa nya utgåva av psykologi på isländska kom ut först 1967 av Símon Jóh. Ágústsson så man kan säga att Bjarnasons ordförråd inom psykologin fick 60 år på sig för att etablera sig.

Sigurður Nordal skrev en recension av *Almenn sálfræði* 1916 och var ganska nöjd med boken. Den var inte någon sammanställning av data utan genomtänkt av författaren på isländska. Detta leder till att texten är ganska lättläst för nybörjare både utanför och inom universitetet (Nordal 1917: 75). Men det som har gjort det svårare att skriva en lärobok i psykologi på isländska än på andra språk var bristen på ord, skriver Nordal. Han påpekar att visserligen hade många nya ord myntats i isländskan genom tiderna som motsvarade utländska vetenskapsord, men fortfarande saknades många ord och ett enhetligt ordförråd för psykologin finns inte. Just detta behövdes för att allmogeordeorden skulle få en fast vetenskaplig betydelse och nyorden inte skulle kollidera med varandra. Denna bok är en grund för detta, säger Nordal (1917: 76). Han påpekar att isländskan är rik på ordstammar och lämplig för ordbildning inte minst på grund av omljud men de nya orden kan bli ganska enformiga, t.ex. alla sammansättningar med *-fræði* (vetenskapsgren) där andra språk i Europa har varierande ändelser *-logi*, *-grafi*, *-ik*, *-nomi* o.s.v. (Nordal 1917: 77). Fastän Nordal bara en gång nämner logiken i sin recension utan att diskutera den får man väl utgå från att hans argumentation har relevans också för Bjarnasons logik.

Bjarnason får beröm av Nordal för sin ordkunnighet som han hade visat i sina böcker och artiklar. Men Nordal kritiserar honom för att inte förnya språket med nya ordstammar, för att inte anpassa utländska ord till isländskan. Det hade man gjort förr i tiden med goda resultat och det kunde man göra också nu. Men detta är en så känslig och invecklad fråga att det är bäst att inte skriva mer om det här, säger Nordal (1917: 77). Dessa ord är ganska intressanta med tanke på att Nordal några år senare hade blivit professor i isländska språket vid Islands universitet och verkade i ingenjörernas ordnämnd för att värna om isländskan och kämpa mot utländska ord i språket. I en föreläsning som han höll i Reykjavík våren 1925 skisserar han upp en skräckbild av det som kunde hända för islänningarna om man inte värnade om språket, kämpade mot utländska ord och myntade nya isländska ord för nya saker och begrepp (Nordal 1926). I den föreläsningen verkar han vara en person med radikalare åsikter om språkvård än när han skrev recensionen av *Almenn sálfræði* 1916.

Hösten 2003 kom en ny lärobok i psykologi ut på isländska av Aldís Unnur Guðmundsdóttir och Jörgen L. Pind, *Almenn sálarfræði*. Boken täcker ett vidare område, har drygt 500 sidor med isländsk-engelsk och engelsk-isländsk ordlista på slutet. De innehåller ca 730 begrepp vardera. När man jämför Bjarnasons psykologiska ordlista från 1916 på ca 330 begrepp med den nya ordlistan visar det sig att de har ca 20 begrepp gemensamma eller omkring 3 %. Som framgår av Tablå 5 är 11 av termerna de samma i båda listorna, d v s *alhæfing*, *augasteinn*, *breytileiki*, *grunnhimna*, *hljómbær*, *hornhimna*, *miðgróf*, *minni*, *mænukylda*, *náttúruval*, *tilraunasálarfræði*. Två termer är ganska likadana, *afturhorn* – *aftara horn*, *framhorn* – *fremra horn* medan fyra begrepp har fått nya termer: *griplur*; synapse blir *taugamót*; synapse 2003, och *hríslur*; dendrita blir *gripla*; dendrite, *nauðungarkenning*; determinismus blir *löghygga*; determinism (2003) och *smáheili*; cerebellum blir *litli heili*; cerebellum (2003). Två termer har fått andra ordleder: *styrkleiki*; intensitet blir *styrkur*; intensity och *taugahnútur*; ganligon blir *taugahnoð*; ganligon (2003).

Tablå 5. Lista över 22 begrepp som förekommer både i Bjarnasons Psyklogi från 1916 och i Guðmundsdóttirs och Pinds Psykologi från 2003. Ordlistan i Bjarnasons bok har ca 330 beprepp men Guðmundsdóttirs och Pinds ordlista har 727 begrepp.

Almenn sálarfræði Ágúst H. Bjarnason 1916.	Almenn sálarfræði Aldís Unnur Guðmundsdóttir og Jörgen L. Pind 2003.
afturhorn, bakhorn; cornu posterius	aftara horn; dorsal horn
alhæfing; generalisation	alhæfing; generalization
augasteinn; lens	augasteinn; lens
breytileiki; variabilitet	breytileiki; variability
framhorn; cornu anterius	fremra horn; ventral horn
griplur; synapse	taugamót; synapse
grunnhimna; basilar membran	grunnhimna; basilar membrane
hríslur; dendrita	gripla; dendrite
hljómbær; klangfarve, timbre	hljómbær; timbre
hornhimna, sjáaldur; cornea	hornhimna; cornea
lithimna, regnbogahimna; iris	lita; iris
miðgróf; fovea centralis	miðgróf; fovea
minni; memory, hukommelse	minni; memory
mænukylfa; medulla oblongata	mænukylfa; medulla oblongata
nauðungarkenning; determinismus	löghyggja; determinism
náttúruval; natural selection	náttúruval; natural selection
sjálfsvera; ego, jeget, selvet	sjálf; ego, self
sjónhimna, nethimna; retina	sjóna; retina
smáheili; cerebellum	litli heili; cerebellum
styrkleiki; intensitet	styrkur; intensity
taugahnútur; ganligon	taugahnoð; ganligon
tilraunasálarfræði; experimental psychologi	tilraunasálarfræði; experimental psychology

4.2.7 Slutsats

Bjarnason var bland de första professorerna vid det nygrundade universitetet i Reykjavík 1911. Han ansåg att det var en förpliktelse för universitetets lärare att skriva läroböcker på isländska och ge ut dem eftersom lärarna hade speciellt fått i uppdrag att utarbeta ett isländskt vetenskapsspråk (Bjarnason 1916: IV). Han skrev läroböcker i logik och psykologi som var de första inom de områdena och som kom ut på isländska och han myntade de flesta nya termerna som han hade behov av. Han var medveten om att många av hans nya ord kunde verka främmande i texten men beslöt ändå att gå den

vägen, d.v.s. att mynta nya termer så gott han kunde. Annars hade språket i boken blivit en blandning av inhemska och utländska ord. “Detta är oundvikligt och måste göras förr eller senare om isländskan någon gång skall bli ett språk för ett tänkande folk”, skrev Bjarnason i förordet till *Almenn rökfræði* (1913: 3).

Bjarnason följde bestämda principer i sitt skapande av nya ord:

- De skulle bildas av isländska ordstammar och som det framgår av hans texter är termerna myntade efter språkets vanliga ordbildningsregler, d.v.s. med användning av suffix, prefix och sammansättningar.
- Han undviker lånord och anpassning av utländska ord med isländska böjningsändelser.
- Med texten etablerar han nyorden. Han stöder förståelsen av sina nya termer med en ordlista på slutet där han har latin, danska, lätt anpassade lån etc. Ordlistan faller sedan bort i den följande utgåvan av boken.

Med sina böcker lade Bjarnason grunden till ett vetenskapligt terminologiskt ordförråd på isländska inom logik och psykologi (Hermannsson 1919: 55; Ágústsson 1952: 6). Och han lyckades med det, inte bara med skapandet av nya termer på isländska, men också med det att skriva böcker på områden som nästan alla som sökte sig till Islands universitet under största delen av 1900-talet behövde läsa om. Han efterlämnade tydliga spår av sin språkplanering.

4.3 Sigurður Nordal

4.3.1 En presentation

Sigurður Nordal (1886–1974) föddes på gården Eyjólfsstaðir i Vatnsdal i Húnavatnssýslu på norra Island. Han blev mag. art. i nordistik från Köpenhamns universitet 1912 och dr. phil. från samma universitet 1914 med sin avhandling *Om Olav den heliges saga*. Han studerade filosofi i Berlin och Oxford 1915–1918. Nordal var

professor i isländskt språk och isländsk litteratur vid Islands universitet i Reykjavík under perioden 1918–1945. Efter detta var han professor i isländska utan undervisningsplikt. Han var universitetets rektor 1922–1923 och Islands ambassadör i Köpenhamn 1951–1957. Nordal var en av de stora filologerna inom nordisk filologi på sin tid och upphovsman till forskning i klassisk isländsk litteratur på Island tillsammans med Björn M. Olsen.

Under första hälften av 1900-talet var Nordal en av de ledande isländska lärda. Hans insatser omfattade både det vetenskapliga området, språk, litteratur och kultur. Han var både en samhällelig påverkare och en banbrytande forskare. Här ges i kort form en tolkning av hans roll för det isländska samhället och för islänningarnas självkänsla, vilket har betydelse också för hans påverkan på det isländska språket, och även, om än mera indirekt, på fackspråket och dess utveckling.

Sigurður Nordal utvecklade teorier om den isländska litteraturen. Det gällde till exempel teorier om författarskapet till Völuspá och om isländska sagor som Egils saga och Hrafnkels saga. Hans teori som numera är allmänt omfattad går ut på att de enskilda texterna har haft sina individuella författare. För utgivning av textkritiska utgåvor etablerades skriftserien *Íslensk fornrit* som Nordal var chefredaktör för under ett par årtionden fram till 1951. Han betonade kontinuiteten i litteraturen från sagorna fram till nutiden.

Ett av hans viktigaste verk var *Íslensk menning* (1942) som det var tänkt skulle få en fortsättning genom sammanlagt 5 band. Det första bandet presenterar hans tankar om den isländska kulturen.

Jag önskade att den skulle bli en ny Crymogæa, ett försvarstal för islänningar gentemot omvärlden i tider som tedde sig ovanligt svåra och farliga – en redogörelse för deras dyraste kulturarv, då man hade skilt agnarna från vetet – en granskning av deras moderna men i ljuset av deras ursprungliga öde – en vägvisare genom gångna tiders erfarenheter för dem som vill tänka på samtid och framtid, på det som gagnar nationen bäst, vad den behöver, vad som mest fattas den – om nationens roll, mål och begränsningar. Eller med andra ord: boken är

betraktelser över det ansvar och den ära som följer av att vara islänning i våra dagar, stödda av den kunskap om nationens förtid, som författaren har kunnat skaffa sig och funnit vara viktigast (Nordal 1942: 39).

Om Nordals insatser och anseende vittnar följande uttalande vid en konferens ”Málþing um Íslenzka menningu eftir Sigurð Nordal” där Bjarni Bragi Jónsson (f. 1928) i slutdiskussionen på konferensen (15.1.2000) lyfte fram följande tankar:

Detta gav oss, tyckte vi, en tidlös grund för vår nationala identitet och nationsvärde, och på denna grund och med denna proviant, betraktande normala percapitaregler och sådant, kunde vi fara över hela världen och tycka att vi var stora begåvningar och hade mycket att komma med. Det var inte frågan om antal.

Uttalandet visar att man ännu i dag uppskattar Nordals insatser för den isländska nationalkänslan och den isländska nationalismen.

Sigurður Nordal drog sig tidigt tillbaka från engagemanget inom språkplaneringen, redan i slutet av 1920-talet. Nordal och Finnbogason gick därefter in för olika specialiseringar. Finnbogason fortsatte sitt arbete för att utveckla isländskans användbarhet som vetenskapsspråk genom ett antal översättningar av vetenskapliga texter, medan Nordals språkplanerande intressen koncentrerades på kultur och litteratur. Han kom på det sättet att spela en viktig roll för islänningarnas självkänsla och identitet. När det gäller Nordals insatser på området språkplanering och språkvård kan man främst indirekt dra några slutsatser. Som en av pionjärerna i 1900-talets isländska filologiska forskning måste han ha ansett det som jag kallar filologism som en naturlig princip. Därom vittnar hans kommentarer till en översättning av en vetenskaplig text av Finnbogason (se ovan 4.1.10).

Professor Sigurður Nordal skrev 1919 följande känslolösa text om islänningarnas roll i världen:

Och när jag har haft sömnlösa nätter under de senaste åren och den ena frågan har kommit efter den andra: varför sitter islänningarna här i fred, när de stora

kulturnationerna är dödssårade? varför skonar strået när ekarna fällt? finns det någon evig rättvisa i detta eller är det bara blinda slumpen? – då har jag klamrat mig fast vid den tanken att det måste vara meningen att vi skulle utveckla någon sådan kultur som kunde bli till gagn för världen (Nordal 1919: 41).

Enligt Nordal har alltså Vår Herre (?) låtit islänningarna slippa ifrån krig och annat elände som hade pågått i världen i århundraden. Därför måste Vår Herre ha tänkt ut ett speciellt uppdrag för dem. Och professorn visste vilken mission islänningarna hade. De skulle vara en förebild för andra nationer och länder i alla hänseenden, samhällsmässigt, kulturellt och språkligt. Förebilden skulle bygga på islänningarnas historia, deras enastående kulturarv och språk (Nordal (1919: 40–63). Därför får islänningarna inte underkasta sig utländskt inflytande som kunde förstöra deras roll som förebilder. Islänningarna borde kämpa mot allt som riskerade att ändra på den bilden.

Nordals djärva vision om en speciell roll för islänningarna i världen kan tolkas med Claude Lévi-Strauss ord ur arbetet *Myth and meaning* (1977: 15, Laurén 2003: 200–201): ”En kultur och dess medlemmar måste vara övertygade om att deras kultur är originell och, i någon mening, överlägsen, för att den skall vara produktiv.” Man måste både våga och vilja vara sig själv. Ända från Nordal fram till dagens Island finns det en prägel av en helt rättfärdig och sund känsla för det nationella. Islänningarna har lyckats bära med sig ett gott arv som bland annat är en grundsten för den moderna demokratin, och för ett produktivt kulturarv.

Claude Lévi-Strauss, som intresserade sig för den vilda kulturen, säger att vi i den litterata kulturen tenderar att utveckla temporalitet, vetenskaper och specialiseringar, och vi fördelar vetandet på olika områdets specialister. I den muntliga kulturen tenderar vi att se på allt som samtidigt närvarande (alltså icke-temporalitet), vetandet som stabilt och oföränderligt, all kunskap ses som möjlig att insamlas och behärskas av en enda person i gemenskapen, allt finns simultant och allt kan i princip inläras av alla. En samlad förklaring till allt, en total förståelse (Lévi-Strauss 1977: 13), kan behärskas av medicinmannen eller hans motsvarighet i det ursprungliga samhället. I sakens natur ligger det då också att vi inte fördelar vetandet på många specialister som kompletterar

varandra. Nordal har en syn på den humanistiskt lärdes betydelse för sitt samhälle, en syn som anknyter till Lévi-Strauss tankar ovan.

Det vilda tänkandet och det kultiverade lever på olika sätt samman med varandra. Lévi-Strauss (1983: 18 f) påpekar att det vilda tänkandet kan leva relativt väl skyddat, vilket t.ex. är fallet med konsten, en nationalpark i det moderna samhället.

I arvet från den nedärvda muntliga kulturen, ligger kanske förklaringen till en isländsk motvilja mot att acceptera informationsklyftor mellan expert och lekmän och mot att organisera ett separat termarbete. Men vad som är bäst eller förnuftigast i fråga om organisation är det svårt att yttra sig om.

Om Nordals samhällseliga intressen vittnar också hans rektorsperiod på 1920-talet vid universitetet i Reykjavík. På 1950-talet tjänstgjorde han som ambassadör i Köpenhamn, med den speciellt ärofyllda uppgiften att få den arnamagneanska handskriftssamlingen återbördad till Island.

4.3.2 Om det obrutna arvet

Nordals teori om sammanhanget i den isländska litteraturen innebär att den isländska litteraturen är enastående på grund av att det isländska språket genom århundradena har förändrats ganska litet, sagalitteraturen/fornlitteraturen är förhållandevis lättläst för folk ännu idag. Fornlitteraturen är den röda tråden i nationens historia och självständighet och Nordal anser att den tråden får man inte slita av. Enligt Nordal var fornlitteraturen en pålitlig måttstock för senare tidens och samtidens isländska litteratur. Han prisar den isländska bondekulturen som han menar har bevarat och odlat sagatidens kulturarv med det resultatet att folkbildningen i landet fortfarande är påfallande god och borde spela en huvudroll i samtiden. Nordal påpekar att bondekulturen har utvecklats trots en i det närmaste fullständig brist på skolor ute på landsbygden. (Nordal 1919: 45).

En annan ganska utbredd idé som Nordal bidrog starkt till att utforma under sin tid var att det skulle finnas en balans mellan utländska och inhemska krafter i kulturen. Han säger att komplett isolering kunde döda litteraturen; utländska strömningar är nödvändiga för att kulturen skall kunna fortsätta att vara fruktbar (Nordal 1928, Vaka; se 1.3). Nordals internationalism kan man inte betvivla, inte heller hans nationalism. (Se ovan kapitel 2. Se också mina figurer 1 och 2 som återspeglar t.o.m. explicit Nordals och andras tänkande. Ismerna är alltså inte bara abstrakta hjälpmedel för mig i min analys.)

Nordal påpekar att det inte är skäl att tala om någon avvikande och fanatisk litteraturpolitik i landet, som enbart få människor kan njuta av, och detta bidrar till kontinuiteten i nationens litteratur. Inga isländska diktare skulle t.ex. kunna publicera moderna dikter på grund av den begränsade marknaden.

Nordal publicerade sina åsikter om behovet av utländskt inflytande 1928 (Vaka) men i hans idéer som helhet får nationalismen betydligt större utrymme. Under 1920-talet hade Nordal börjat samla material till en isländsk kulturhistoria som skulle beskriva nationens särdrag och hur landskap och naturförhållanden hade påverkat den (Nordal 1929: 24–25 Vaka). I förordet till *Íslensk menning* som kom ut 1942 skriver han att boken skall vara ett försvar för islänningarna, en ny *Crymogaea* (Nordal 1942: 38). Nordal vill understöda nationens självbild, och han tänker sig att historia i viss mån kan användas som nationens psykoanalys som balanserar identiteten (Nordal 1942: 38). Dessa ord visar att Nordal troligen var medveten om den ideologiska roll som hans forskning och hans skriftliga produktion spelade.

Detta härleder man till den ”islenska skolan” inom sagalitteraturen som var ”öðrum þræði menningarpólitík” till en viss mån kulturpolitik (Halldórsson 1978: 318). Den isländska skolan bygger till en stor del på Björn M. Ólsens idéer om sagalitteraturen men det var främst Nordal som banade vägen för dem med sin forskning. Den isländska skolans två huvudlinjer tycks ha varit att betrakta sagalitteraturen som isländska texter men inte som samnordiska, och att se på dem som produkter av en sagomästare, en

hövding. Nordals idé om detta uttrycker han bäst i förordet till *Egils saga* (1933) där han prövar att visa att Snorri Sturluson har skrivit sagan och i boken om *Hrafnkatla* (1940) där han tolkar sagan som en modern roman. Nordal hävdar att författaren har medvetet skrivit en underhållningsroman och ett konstverk utifrån ett bestämt källmaterial.

Nordals modell för sagornas utveckling har anknytning både till den isländska skolan och till idén om en proportionell andel utländskt och inhemskt inflytande. Den modell, som först beskrevs i boken *Snorri Sturluson* (1920), innebär att sagorna förenar historieskrivningarnas kunskap och underhållning på ett konstnärligt sätt.

Nordals litteraturforskning var vittomfattande och samtidigt en kulturhistorisk forskning. En del av den har stark anknytning till filosofi och inte minst till etik. Han tänkte ofta i motsatser, i konflikter mellan stridande krafter. Nordal tänkte bl.a. på en dragkamp mellan utländska och inhemska krafter inom litteraturen, en dragkamp mellan olika religiösa föreställningar, en dragkamp mellan enhet och splittring och en dragkamp mellan kunskap (sanning) och underhållning (konst) för att förstå litterära verk (Sigurjónsson 1984: 53.)

En av Nordals centrala tankar gällde den isländska nationens tillkomsthistoria. I anknytning till den finns idén om ett speciellt väsen och egenskaper som enligt Nordal har sina rötter i nationens ursprung. Nordal hävdar att koloniseringen av Island är den största händelsen i islänningarnas historia och han anser att de förhållanden de mötte där hade avgörande inflytande på deras väsen och karaktär (Nordal 1942: 92). Nationens väsen och karaktär spårar Nordal till nationens uppkomst under 800- och 900-talen och som de största påverkningsfaktorerna nämner han omgivningen eller naturen, tidsandan under vikingatiden och de människor som bosatte sig på Island (Nordal 1942: 92, se också 49 ff). Den isländska nationens väsen har uppstått ur ett samspel mellan dessa tre strömningar under den tid som nationen funnits till. Men i detta nationsväsen som skapades en gång i tiden kan man finna orsaken till islänningarnas kulturella och politiska överlägsenhet under medeltiden. Enligt Nordal

var arvet från vikingatiden inte orsak enbart till islänningarnas fornlitteratur utan också till deras lagar och den regim som islänningarna byggde upp med hänsyn till vikingatidens förhållanden (Nordal 1942: 98–99). Tillkomsthistorien och den speciella isländska nationalkaraktär som kom till under vikingatiden och landnamnstiden blir på sätt och vis grunden för den röda tråden i boken *Íslensk menning*, dvs. att den isländska nationen i forntiden bar med sig frihetslängtan och någon slags genetisk individualism, en individualism som enligt Nordal var både ett arv från vikingarna och ytterligare odlad i landet (Nordal 1942: 105). Med andra ord: de nutida västerländska kulturernas ideologier, t.ex. upplysningen och det nutida västerländska samhället blomstrade redan på Island under medeltiden och var nationens medfödda egenskaper.

Enligt Nordal kommer dessa idéer inte minst till uttryck som idén om att frihet och en fri tanke hade i olika former blomstrat mycket mer hos den isländska nationen än i grannländerna. Han tycks anse att fornlitteraturen härstammar från detta kännetecken (Nordal 1942: 92, 98, 103) men man skall också komma ihåg hans idéer om ett fornisländskt styrelsesätt. I detta sammanhang är det Nordals principiella ståndpunkt att individualism, demokrati och idéer om frihet och jämlikhet för alla, som har sitt ursprung i upplysningen i Västerlandet, hade i viss mån kännetecknat islänningarna och det forna isländska samhället (Nordal 1942: 102–103, 130). Vikingatiden och bosättningen på Island ser han som ett exempel på individens uppror mot forntida sedvänjor och hinder, individens seger över den inställningen att en person är bara en liten länk i en längre kedja (Nordal 1942: 163–166).

I forntiden på Island fanns det också utmärkta förhållanden för att var och en skulle kunna göra vad han ville eftersom där inte fanns någon statsmakt som kunde begränsa individens frihet eller sätta krokben för hans initiativ. Jämlikhet och frihet är nyckelorden i dessa idéer och Nordal anser bl.a. att det isländska folkets lag innehöll jämlikhetsidéer under vikingatiden eftersom förhållandena på Island var sådana att ovanligt många människor kunde njuta av jämlikhet och av att bestämma över sig själva (Nordal 1942: 102–103, 130). Enligt Nordal byggde vikingatidens kultur på ett visst sätt på liknande grundidéer och i nutidens demokratiska samhällen är det idéerna om frihet

och jämlikhet som hyllas (Nordal 1942: 102). Och man kan inte tolka det annorlunda än att Nordal anser vikingatiden som början till den västerländska nutida demokratin, ”enda má rekja til hennar ræturnar að þjóðskipulagi Englendinga, þar sem hinar merkilegustu tilraunir hafa verið gerðar að sameina einstaklingsfrelsi og samheldni, höfðingjavalld og almenn mannréttindi” (Nordal 1942: 102).

Nordals bok, *Íslensk menning*, som jag har återgivit delar av här kan man anse som en del av cirka ett århundrades historia i europeisk nationalistisk forskning. På liknande sätt skriver bl.a. tjeckerna om sin historia (Matthíasdóttir 2000a). Utifrån nationalismens ideologi är Nordal därför på många sätt en typisk vetenskapsman som fick i uppdrag att ge sin egen nation en europeisk nationalstats identitet (Matthíasdóttir 2000b: 15).

4.3.3 Slutsats

Nordal var en av de ledande bildade personerna som var aktiva i det isländska samhället under förra hälften av 1900-talet. Han fick sin utbildning i Köpenhamn, Oxford och Berlin innan han blev professor i isländskt språk och isländsk litteratur vid det sju år gamla Islands universitet i Reykjavík. Han bar med sig friska, nya vindar från omvärlden. Dem ville han använda för att fräscha upp det gamla statiska isländska samhället. Men han visste också att islänningarna var ett fattigt folk i utkanten av Europa där nutiden knappt hade knackat på dörren. Den sanningen präglade andra länders åsikter om Island vilket Nordal diskuterar helt öppet i *Íslensk menning* (Nordal 1942: 16, 19, 33). Men Nordal var också osäker på den isländska nationens värde, han var så tveksam att han behövde fråga om islänningarna var en olycksnation och om det var en olycka att vara född som islänning (Nordal 1942: 23).

Nordal har inte bara varit tveksam om Islands ställning bland andra nationer, han måste också ha varit betänksam över sin egen ställning som en man utbildad på ett europeiskt sätt, i en värld där nationalistisk identitet hade blandats samman med den personliga

identiteten. Och resultatet av hans funderingar över islänningarnas öde och deras ställning bland andra nationer var att ”den lilla nationen fanns inte bara ute på Island. Jag bar den med mig, i mig själv, den var en del av mig och jag av den” (Nordal 1942: 16).

När man ser över Nordals livsverk är det uppenbart att han hela tiden har strävat efter att visa omvärlden att islänningarna både vet och kan. Han undervisade i isländskt språk och isländsk litteratur i årtionden, han deltog aktivt i nyordsarbetet under 1920-talet vilket resulterade i utgivning av två ordlistor. Han forskade i sagorna och gav ut några av dem och han utvecklade en teori eller modell om deras tillkomst som påverkade all senare forskning inom området och också synen på sagornas språk. Men hans bäst kända bok är troligen *Íslensk menning* (1942), som på sin tid fanns i ganska många isländska hem, och som på något sätt skulle vara islänningarnas försvar mot omvärldens åsikter. Men den skulle också bidra till att ge islänningarna själva självförtroende och en starkare identitet inför omvärlden, den skulle vara en vägledning om en svunnen erfarenhet för dem som vill tänka på samtid och framtid, det bästa som nationen har, det den behöver, det den saknar mest, – en vägledning om nationens roll, mål och begränsningar. Eller med andra ord: boken är en betraktelse över det svåra och det ärofulla i att vara islänning också i dag (Nordal 1942: 39).

Och Nordal lyckades med sin uppgift. Boken blev för många en slags befrielse: ”Boken gav oss, enligt vår mening, en tidlös grund för vår nationalmedvetenhet och vårt nationalvärde” (Jónsson Bjarni Bragi 2000). Nordal ansågs av 1900-talsgenerationernas islänningar som en hjälte som blivit given åt dem.

4.4 Slutsats om de tre språkplanerarna

I föregående avsnitt har jag studerat tre isländska personer som var på sitt sätt har bidragit till planeringen av det isländska språket i början av 1900-talet: Guðmundur Finnbogason, professor och statsbibliotekarie, professor Ágúst H. Bjarnason och

professor Sigurður Nordal. De var alla födda sent på 1800-talet, från 1873 till 1886, och var i aktivt arbete till början av 1940-talet. Finnbogason och Nordal hade sina rötter ute på landet och växte upp där, medan Bjarnason kom från en liten by på Vestfjordarna och flyttade tidigt till Köpenhamn. Bjarnason tog sin studentexamen i Köpenhamn medan de två andra utexaminerades från den lärda skolan i Reykjavík.

Finnbogason och Bjarnason påbörjade språkrensningsarbetet tillsammans i Félagi íslenzkra stúdenta i Köpenhamn (Blöndal 1945: 10–11) på 1890-talet men i slutet av deras studietid där blev det mera konkurrens mellan dem om ett framtida Hannes Árnason-stipendium (Pind 2005: 159, 172–174). Bjarnason fick stipendiet och blev tidigt professor i filosofi vid det nygrundade Islands universitet (1911). Finnbogason räknades inte som lika meriterad även om han hade bidragit med betydelsefulla förslag och utredningar om skolväsendet. Slutligen fick också Finnbogason stipendiet och tog sin doktorsexamen. Då fanns ingen ledig professur. Han var därför bibliotekarie i några år tills han fick professur i tillämpad psykologi vid Islands universitet där han arbetade till 1924. Han övergav universitetet efter ständig press från enskilda alltingsmän om att lägga ner hans professur och därmed spara pengar, och han förblev statsbibliotekarie under resten av sitt arbetsliv.

Nordal var drygt 10 år yngre än de andra och deras vägar möttes på universitetet när Nordal och Finnbogason kom dit 1918. Nordal verkar ha varit mer liberal i sina språkliga åsikter enligt hans recension av Bjarnasons psykologi (Nordal 1917: 77, se ovan 4.2.5) där han också efterlyser bättre anpassning av utländska ord. I sin artikel Málfrelsi (1925) där han bl.a. skriver om sin inställning till kalabaliken om sjömansspråket är han dock mycket mer puristisk.

Dessa tre män hade på sin tid fått utbildning till mag. art.-examen i Köpenhamn i början av 1900-talet och alla blev de också doktorer där efter ytterligare studier i andra länder. De var ganska olika. Finnbogason var kanske mest praktisk i förhållande till sina studier och det han sysslade med samtidigt som han var en utvecklingens man. Bjarnason arbetade som filosofiprofessor under hela sin karriär och skrev de första läroböckerna

på isländska i sina ämnen. Nordal var framför allt teoretikern i gruppen och gick medvetet in för att använda islänningarnas sagor, litteratur och språk för att stärka deras självförtroende och identitet.

Alla tre bidrog effektivt till att stärka grunden för det isländska språket och till att få det användbart för nya fackområden.

Alla tre ville behålla det statiska bondesamhället för kulturens och språkets skull men själva ville de bo i Reykjavík och de såg sig som en upplyst elit med ett ansvar för andra islänningar. Detta kan jämföras med Platons syn i verket *Staten* (Ríkið) på den upplysta filosofens ledande roll i förvaltningen av staten. Och det fanns därmed något av det vilda tänkandet, åtminstone till en början, hos dem alla tre. Deras ambitioner har alltså vissa likheter med Platons. Gemensamt för dem alla tre blev att de med tiden drog sig undan från den offentliga diskussionen, besvikna över den ringa förståelse de mötte. Men det som jag här kallar filologism och som de etablerade var och en på sitt sätt överlevde dock.

5 SLUTDISKUSSION

Som det har framgått av det tidigare (se kap. 2, 3 och 4) dominerades diskussionen om språkvårdande åtgärder på Island mycket länge av de individuella insatserna. Man kan kanske säga detta också om 1900-talet (se ovan 4.3.1) men då inträder småningom en viss balans mellan individers och institutioners insatser. Universitetet och andra institutioner (radion, gymnasierna, språknämnden, ordboken) får också formellt ett visst ansvar för området.

Individernas insatser har utvecklat möjligheterna för institutionerna att verka vidare. Individerna drog också upp riktlinjerna för arbetet med språket. Deras praktiska insatser utvecklade isländskan så att den kunde användas inom dittills nya domäner (se ovan kap. 4; om domäner se Laurén, Myking & Picht 2003).

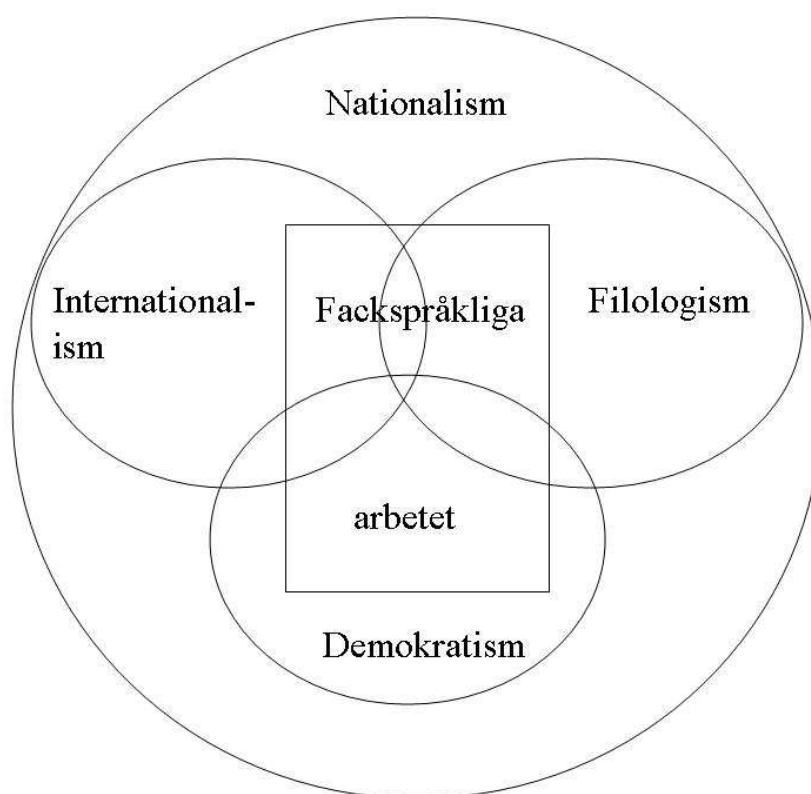
Nordals dröm om en speciell roll för isländskan i den europeiska historien är en utopi (se avsnitt 4.3.1). Man kan säga att demokratisms ansikte har förändrats under 1900-talet, från en upplyst och nationalistiskt präglad tendens till en vardagens demokrati. Därmed förändrades möjligheterna till individuella insatser. Dessa måste nu ta vägen genom institutionerna. Individernas prägel på utvecklingen gick starkt tillbaka. Finnbogason flyttade från sin psykologiprofessur till biblioteket, Nordal kom att känna sig främmande för den politisering av samhället som hörde samman med demokratismen hos en suverän stat i rask utveckling.

Nordals dröm hör till en tradition som går långt tillbaka i tiden. Redan före romantikens och nationalismens europeiska 1800-tal fanns det på de flesta håll i Europa avancerade försök att visa att enskilda nationalspråk hörde nära samman med Bibelns heliga språk. På det sättet menade man att man kunde ge sitt språk en status som annars bara hörde samman med hebreiskan.

1900-talet kunde karakteriseras som sådant att institutionerna småningom blev ett starkare stöd för de inflytelserika individerna. Det finns en möjlighet att tala i

institutionernas namn. Ismerna förenar institutionen och individen. Ett synsätt som dominerat under hela 1900-talet fram till i dag är att man inte vill skilja mellan allmänspråk och fackspråk(lig kommunikation). Man kunde här som motsats hänvisa till Kalverkämper som betonar att allt språk är fackspråk. Å andra sidan anser många, bl.a. islänningarna, att allt språk är allmänspråk.

Den hypotetiska modellen som min undersökning utgick från kan nu mot bakgrunden av de empiriska analyserna ges en justerad utformning (Figur 2).

Figur 2. Den dynamiska tyngdpunktsfördelningen mellan de fyra ismerna som variabler bakom språkvårdande åtgärder gällande fackspråk. Cirklarna i relation till varandra kan variera i storlek beroende på vetenskapsområde. Inflytandet från demokratismen ökar med tiden från att ha varit elitistiskt till att bli folkligt. Filologismens roll har visat sig vara mycket starkare än förutsett i figur 1.

Figur 2 är en slutsats av min empiriska analys. Också denna figur visualiserar en kausal teori där de olika ismerna spelar en något annorlunda roll än i den hypotetiska versionen i figur 1. I min justerade figur utgör ismparen nationalsim och demokratisim respektive internationalism och filologism kiastiska begrepp. De tre underordnade ismerna (internationalismen, demokratisimen och filologismen) är varken statistiska eller lika stora. Demokratisimen var elitistiskt präglad under början av den undersökta perioden och blev med tiden relativt sett folkligare. Filologismen har visat sig vara en både stabil och mycket central variabel, starkare än vad jag kunde förutse när den hypotetiska figur 1 konstruerades. Internationalismen förefaller att ha varit konstant under perioden, åtminstone för dem som arbetar med isländskan. Självfallet har samtidigt det utländska inflytandet ökat om man tänker på folket i gemen. Nationalismens ställning som överordnad ism har förblivit orubbad.

Dessa ismer kan alltså ses som styrande för språkutvecklingen för fackspråk på Island. Olika tider har haft något olika trender. Ingen språkplanering med formulerade principer av generell art har existerat. Ismerna har funnits implicit. Man har handlat på ett samstämt sätt (se också Kristinsson 2004).

5.1 Spår in i framtiden

Översättningar, språkkunskaper, och arbete för det egna fackspråket har tillsammans gjort dels att man har en hög allmänbildning på Island, liksom i övriga Norden, dels att också islänningarna är fullvärdigt med om att utveckla och använda avancerat vetande.

Troligen har ingen efter Finnbogasons dagar försökt åta sig översättningsarbete med samma mål som han gjorde. Men år 1999 undertecknade den isländske kulturministern ett avtal med Microsoft om att företaget skulle översätta Windowssystemet och Internet Explorer (*Morgunblaðið* 20.1.1999) till isländska. Detta avtal kan vi förstå i ett språkplanerande sammanhang, eftersom ministern har sagt att översättningen är gjord för att stärka det isländska språkets ställning i det moderna informationssamhället. Men

avtalet hade troligen inte kommit till, om islänningarna inte hade översatt Homeros epos, Whiteheads matematik och allt annat som man har översatt till isländska för att berika språket med nya ord och stärka dess ställning inför utländskt inflytande. Det hade också blivit dålig reklam för Bill Gates och hans produkter om de hade tagit död på Leif Erikssons (Leif the Lucky) modersmål. Han var ju ändå den första europén som kom till Amerika.

Projektet ledde till att isländskan blev godkänd som 31:a språket i Microsofts språkvärld och en isländsk version av Microsoft Windows 98 marknadsfördes så småningom (Bjarnason 2002). En isländsk version av Windows XP och Office 2003 kom 2004 och under sommaren 2007 kommer en isländsk version av det nya systemet Windows Vista (*Morgunblaðið* 01.02.2007). Detta var ett djärvt försök från isländsk sida och ett symptomatiskt beteendesätt av islänningarna. Inget annat nordiskt språk har lyckats med en motsvarande ansats, och inte ens försökt med detta.

NIÐURSTÖÐUR

Eins og fram hefur komið (sjá kafla 2, 3 og 4) einkenndist umræðan um málverndaraðgerðir á Íslandi lengi framan af af framtaki einstaklinga. Hið sama má að vissu leyti segja um 20. öldina (sjá 4.3.1) en þá kemst smám saman á visst jafnvægi milli einstaklingsframtaks og áhrifa stofnana á íslenska málvernd. Háskólinn og aðrar stofnanir (Ríkisútvarpið, menntaskólar, íslensk málnefnd, Orðabók Háskólans) fá ákveðið hlutverk og ábyrgð á þessu sviði.

Einstaklingsframtakið skapaði stofnununum ákveði svigrúm til áframhaldandi þróunar á þessu sviði. Einstaklingarnir lögðu líka línurnar um það hvernig staðið skyldi að verki í málverndarstarfinu. Hagnýtar málræktaraðgerðir þeirra leiddu til þess að íslenskuna mátti nota á nýjum og fram að því óþekktum sviðum (sjá kafla 4; um umdæmi (domäner) sjá Laurén, Myking & Picht 2003).

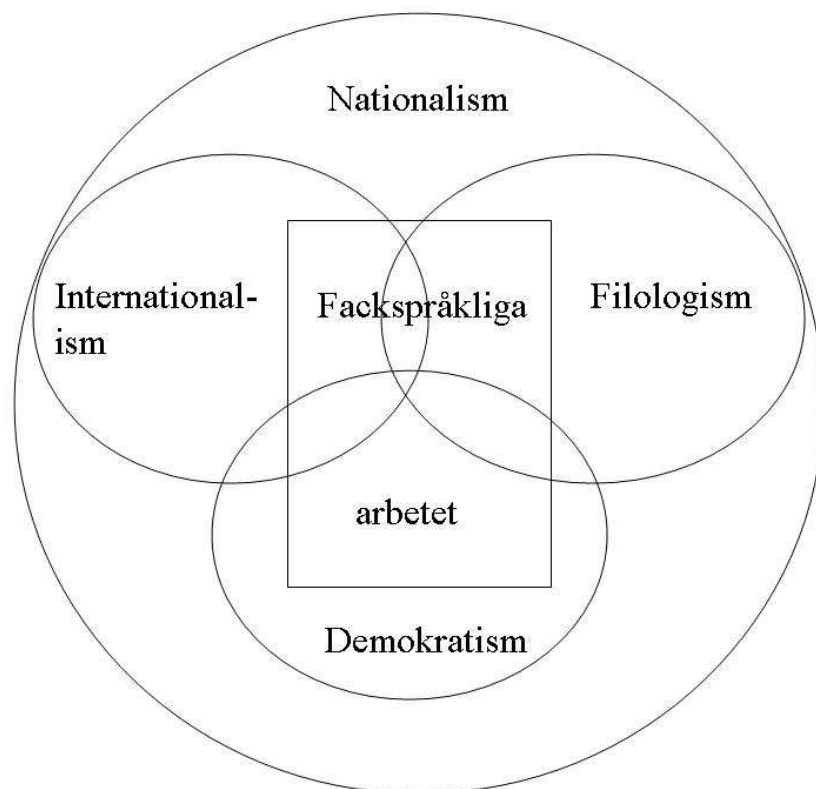
Draumur Sigurðar Nordals um sérstakt hlutverk íslenskrar tungu í sögu Evrópu er útópía (sjá 4.3.1). Segja má að ásýnd demokratismans á 20. öld hafi breyst frá upplýstum og dálítið þjóðernislega sinnuðum boðskap til nútíma demokratisma. Með því minnkaði svigrúm til einstaklingsbundinna aðgerða. Þeim varð nú að finna leið í gegnum stofnanir og um leið minnkuðu til muna áhrif einstaklinganna á þróunina. Guðmundur Finnbogason færði sig um set úr prófessorsstöðu í hagnýtri sálfræði yfir í stöðu landsbókavardar, Sigurður Nordal kunnir ekki við sig í þeirri pólitísku þróun sem átti sér stað í þjóðfélaginu og fylgdi demokratisma hjá fullvalda ríki í örum vexti.

Draumur Sigurðar Nordals er hluti af hefð sem á sér djúpar rætur í fortíðinni. Löngu fyrir daga evrópskrar rómantíkur og þjóðernisstefnu á 19. öld voru gerðar róttækar tilraunir um alla Evrópu til að sýna fram á að einstakar þjóðtungur stæðu nærri hinni heilögu tungu biblíunnar. Með því móti töldu menn sig geta sett sína eigin tungu á stall sem annars tilheyrði bara hebresku.

Segja má að það einkenni 20. öldina í þessu tilliti að stofnanir urðu smám saman meiri stuðningur fyrir hina áhrifaríku einstaklinga. Það var hægt að tala í nafni stofnana. Ismarnir sameinuðu stofnanir og einstaklinga.

Það sjónarmið var ríkjandi alla 20. öldina og allt fram á þennan dag að gera ekki greinarmun á almennu máli og fagmáli eða fagmálsumræðu. Því til mótvægis má vísa til Kalverkämper sem leggur áherslu á að allt mál sé fagmál. Á hinn bóginn telja margir, og þar á meðal flestir Íslendingar, að allt mál sé almennt mál.

Tilgátumódelið sem var grunnur rannsóknar minnar má nú lagfæra í ljósi fræðilegrar greiningar (mynd 2).

Mynd 2. Dreifing þungamiðju þeirra fjögurra isma sem eru breytur á bak við málverndaraðgerðir sem lúta að fagmáli.

Hlutfallsleg stærð hringanna getur verið breytileg eftir því hvaða fræðasvið er til umfjöllunar. Áhrif demokratisms breytist með tímanum frá því að vera hinna útvöldu í það að vera alþýðleg. Í ljós kemur að áhrif demokratisms eru miklu meiri en talið var í mynd 1. Mynd 2 er niðurstaðan af fræðilegri greiningu minni. Sú mynd leiðir í ljós orsakasamhengi þar sem hinir ólíku ismar leika nokkuð annað hlutverk en í tilgátumódelinu á mynd 1. Undirskipuðu ismarnir þrír (internationalismen, demokratismen og filologismen) eru hvorki kyrrstæðir né jafn stórir. Demokratisminn einkenndist af forréttindum fárra í upphafi rannsóknartímabilsins en varð með tímanum tiltölulega alþýðlegri. Filologisminn hefur reynst vera bæði stöðug og mjög miðlæg breyta og sterkari en reiknað var með þegar tilgátumódelið á mynd 1 var dregið upp. Internationalisminn virðist hafa verið stöðugur allan tímann, að minnsta kosti frá sjónarhóli þess sem hefur íslenskuna sem viðfangsefni. Að sjálfsögðu hafa erlend áhrif vaxið ef litið er á þjóðina í heild. Staða nationalismans sem yfirskipaðs isma er óbreytt.

Líta má á þessa isma sem leiðandi í þróun fagmáls á Íslandi. Mismunandi tímabil hafa einkennt af mismunandi stefnum. Engin málstefna með almennt mótuðum reglum hefur verið til. Ismarnir hafa legið undir yfirborðinu og menn hafa brugðist við á samstilltan hátt (sjá einnig Kristinsson 2004).

Litið til framtíðar

Þýðingar, málakunnátta og vinna við eigið fagmál hafa í sameiningu annars vegar leitt til þess að menntunarstig er hátt á Íslandi, eins og annars staðar á Norðurlöndum, og hins vegar að Íslendingar eru fullfærir um að þróa og beita vísindalegri þekkingu.

Sennilega hefur enginn eftir daga Guðmundar Finnbogasonar fengist við þýðingar með sömu markmið í huga og hann hafði. En árið 1999 skrifaði þáverandi menntamálaráðherra undir samning við Microsoft um að fyrirtækið léti þýða Windows stýrikerfið og Internet Explorer á íslensku (Morgunblaðið 20.1.1999). Þetta samkomulag má skoða sem lið í framkvæmd íslenskrar málstefnu (sprákplanering) þar

sem ráðherrann hefur sagt að þýðingin sé gerð til að styrkja stöðu íslenskrar tungu í nútímaupplýsingasamfélagi. Þetta samkomulag hefði sennilega ekki orðið að veruleika ef Íslendingar hefðu ekki þýtt kviður Hómers, stærðfræði Whiteheads og allt hitt sem þýtt hefur verið á íslensku til að auðga málið að nýjum orðum og styrkja stöðu þess gegn erlendum áhrifum. Það hefði einnig orðið slæm auglýsing fyrir Bill Gates og vörur hans ef þær hefðu gengið af móðurmáli Leifs heppna dauðu. Hann var jú fyrsti Evrópubúinn sem kom til Ameríku.

Samkomulagið við Microsoft leiddi til þess að íslenskan varð 31. tungumálið tungumálaheimi Microsoft og íslensk þýðing af Windows 98 leit dagsins ljós í fyllingu tímans (Bjarnason 2002). Stýrikerfið Windows XP og Microsoft Office 2003 bættust við í íslenskri þýðingu árið 2004 og sumarið 2007 er reiknað með að íslensk þýðing á nýja stýrikerfi Microsoft, Windows Vista, komi á markaðinn (Morgunblaðið 1.2.2007). Þessi samningur við Microsoft var djarfleg tilraun af hálfu Íslendinga og einkennandi fyrir framkomu þeirra. Engu öðru norrænu tungumáli hefur lánast að ná viðlíka samningi og ekki einu sinni látið á það reyna.

LITTERATUR

- Aavik, Johannes (1948). Der Entwicklungsgang der estnischen Schriftsprache. I: *Språkvetenskapliga Sällskapets i Uppsala förhandlingar*. Uppsala Universitets årsskrift: 13, 93–111. Uppsala: A.-B. Lundequistska bokhandeln.
- Albertsson, Kristján (1939). Þróun íslenzkunnar. *Skírnir* 113, s. 35–45. Eftir Tungan í tímans straumi, 1953, 7–22. Reykjavík.
- Alþingismannatal (1996). Reykjavík. Skrifstofa Alþingis.
- Alþingistíðindi* 1901–. Reykjavík: Alþingi.
- Andvari*. Reykjavík, 1922–1941.
- Ágústsson, Símon Jóh. (1948). *Rökfræði*. Reykjavík. Hlaðbúð.
- Ágústsson, Símon Jóh. (1952). Útfararræða. 6. okt. 1952. Sérprent úr *Morgunblaðinu*. Reykjavík. Prentsmiðja Morgunblaðsins.
- Ágústsson, Símon Jóh. (1967). *Sálarfræði: drög að almennri og hagnýtri sálarfræði*. Reykjavík, Hlaðbúð.
- Árnason, Kristján & Sigrún Helgadóttir (1993). *Terminology and Icelandic Language Policy*. Behovet och nytta av terminologiskt arbete på 90-talet, 7–21. Nordterm 5. Helsingfors.
- Árnason, Kristján (2000). Hugleiðingar um íslenskt lagamál. Erindi flutt á fundi dómara og lögmannna 20. desember 1990. (Föredrag för domare och advokater 20.12. 1990.) *Málfrægir* 19, 3–10. Reykjavík, Íslensk málnefnd.
- Ársskýrsla Íslenskrar málstöðvar*. Reykjavík, 1986–
- Ársskýrsla Málræktarsjóðs*. Reykjavík, 1992–
- Benediktsson, Einar (1891). Íslenzk orðmyndan. *Sunnanfari*, 56–57. Reykjavík.
- Benediktsson, Hreinn (1972) (red.). The first grammatical treatise. University of Iceland publications in linguistics. 1. Institute of Nordic Linguistics. Reykjavík.
- Benediktsson, Jakob (1953). Arngrímur lærði og íslenzk málhreinsun. *Afmæliskveðja til Alexanders Jóhannessonar 15. júlí 1953*, 117–138. Reykjavík.
- Bergsson, Kristján (1925). Orðsending til Dr. Guðm. Finnbogasonar. *Morgunblaðið*, 15. maí, 3.

- Bergsveinsson, Sveinn (1953). *Nýyrði I. Menntamálaráðuneytið*. Reykjavík.
- Bjarnason, Ágúst H. (1905–1915). *Yfirlit yfir sögu mannsandans*. 1–5. Reykjavík, Bókaverzlun Guðm. Gamalielssonar; Sigurður Kristjánsson.
- Bjarnason, Ágúst H. (1911). *Jean-Marie Guyau: en fremstilling og en kritik af hans filosofi*. København, Gyldendal.
- Bjarnason, Ágúst H. (1913). *Almenn rökfræði*. Til notkunar við sjálfsnám og nám í forspjallsvísindum við Háskóla Íslands. Reykjavík. Á kostnað höfundar.
- Bjarnason, Ágúst H. (1916). *Almenn sálarfræði*. Til notkunar við sjálfsnám og nám í forspjallsvísindum. Reykjavík. Prentsmiðjan Gutenberg.
- Bjarnason, Ágúst H. (1924 och 1926). *Síðfræði I–II*. Reykjavík. Prentsmiðjan Gutenberg.
- Bjarnason, Ágúst H. (1925). *Almenn rökfræði*. 2. útg. aukin og endurbætt. Reykjavík. Bókaverslun Sigfúsar Eymundssonar.
- Bjarnason, Ágúst H. (1926). *Himingeimurinn*. Akureyri, Bókaverslun Þorst. M. Jónssonar.
- Bjarnason, Ágúst H. (1931). *Heimsmynd vísindanna*. Reykjavík, [Háskóli Íslands].
- Bjarnason, Ágúst H. (1938). *Almenn sálarfræði*. 2. útg. aukin og endurbætt, með 34 myndum. Reykjavík. Ísafoldarprentsmiðja hf.
- Bjarnason, Ágúst H. (1949–1954). *Saga mannsandans*. 1–5. 2. útg. Reykjavík, Hlaðbúð.
- Bjarnason, Björn (1918). Nýyrði. *Tímarit Verkfræðingafjelags Íslands*, 46–56. Reykjavík.
- Bjarnason, Björn (2002). *Inn í heim Microsoft*. Málþing Stofnunar Vigdísar Finnbogadóttur, 28. nóvember, 2002. <http://bjorn.is/greinar/2002/11/28>
- Bjarnason, Lárus H. (1913). *Íslensk stjórnlagafræði*. Reykjavík: Sigurður Kristjánsson.
- Björnsson, Guðmundur (1908). Móðurmálið. *Skírnir* 82, 19–25. Reykjavík.
- Björnsson, Sveinn (1957). *Endurminningar Sveins Björnssonar*. Ísafoldarprentsmiðja. Reykjavík.
- Briem, Eiríkur (1897). *Hugsunarfræði*. Í þröngri merkingu, til að nota við kennslu á Prestaskólanum. Reykjavík. Ísafoldarprentsmiðja.

- Blöndal, Sigfús (1943). Stofnun Félags íslenzkra stúdenta í Kaupmannahöfn og fyrstu starfsárin. *Frón* 1, 3–12. Kaupmannahöfn, Félag íslenzkra stúdenta í Kaupmannahöfn.
- Burgun, Achille (1919-21). *Le développement linguistique en Norvège depuis 1814*. 2 b. Kristiania. (Videnskapselskapets skr., hist.-filos. Kl. 1917 nr. 1, 121 nr. 5.)
- Dahlstedt, Karl-Hampus (1976). *Societal ideology and language cultivation: the case of Swedish*. University of Umeå. Department of general linguistics. Publication 11. Umeå.
- DIN 2330 (Entwurf) (1953). Normungstechnik. Begriffsbildung. Regeln. Sonderdruck aus *DIN-Mitteilungen*. Berlin.
- Eggert Ólafsson (1832). *Kvæði*. Kaupmannahöfn.
- Egils saga Skalla-Grímssonar* (1933). Sigurður Nordal gaf út. Íslensk fornrit II. Reykjavík, Hið íslenska fornritafélag.
- Egilson, Sveinbjörn (1906). *Leiðarvísir í sjómennsku*. Reykjavík: D. Østlund.
- Egilson, Sveinbjörn (1922). Sjómannaálfæri. *Ægir*, 15:7, 94–98; *Morgunblaðið*, 9 ágúst 1922, 1–2.
- Egilson, Sveinbjörn (1925a). *Handbók fyrir íslenska sjómenn*. Reykjavík.
- Egilson, Sveinbjörn (1925b). Opið brjef til doktors Guðmundar Finnbogasonar frá Sveinbirni Egilson. *Morgunblaðið*, 13. maí, 3.
- Egilson, Sveinbjörn (1925c). Annað Opið brjef til dr. Guðm. Finnbogasonar frá Sveinbirni Egilson. *Morgunblaðið*, 16. maí, 2.
- Egilson, Sveinbjörn (1925d). Útskýring fyrir dr. Guðmund Finnbogason og sjómenn landsins. *Morgunblaðið*, 19. maí, 5–6.
- Eimreiðin*. Kaupmannahöfn og Reykjavík, 1902–1939.
- Einar Haugen (2006). Citerat 24.9.2006: http://en.wikipedia.org/wiki/Einar_Haugen
- Einarsson, Stefán (1948). *Skáldafing*. Reykjavík. Bókaútgáfa Guðjóns Ó. Guðjónssonar.
- Einarsson, Þórir (1997). Guðmundur Finnbogason og vinnuvísindin. I: J. Hauksson (red.). *Hugur ræður hálfri sjón*, 58–77. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Elektron* (1917). Málagn F.Í.S. III árg., 2. tbl., febrúar, 14. Reykjavík.

Elsenhans, Theodor (1892). *Psychologie und Logik als Einführung in die Philosophie*. Leipzig, Göschensche Verlagsbuchhandlung.

Ens Islenska Lærdoms=Lista Felags Skraa (1780). Köbenhavn.

Europaparlamentets och Rådets förordning (EG) nr 2006/2004 av den 27 oktober 2004.
Citerat 3.5.2007: http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/sv/oj/2004/l_364/l_36420041209sv00010011.pdf

Feldbæk, Ole (1982). *Danmarks historie. Bind 4. Tiden fra 1730–1814*. København.

Fichte, Johann Gottlieb (1846). Reden an die deutsche Nation. I *Johann Gottlieb Fichte's sämtliche Werke*. Siebenter Band. Herausgegeben von J. H. Fichte. Verlag von Veit und Comp., Berlin.

Finnbogason, Guðmundur (1901). *Bænaskrá frá cand. mag. Guðmundi Finnbogasyni um styrk til utanfarar til að kynna sjer uppeldis- og menntamál*. Skjalasafn Alþingis. Reykjavík.

Finnbogason, Guðmundur (1903/1994). *Lýðmenntun*. I: L. Guttormsson (red.). Heimildarrit í íslenskri uppeldis- og skólasögu. 1. Reykjavík: Rannsóknarstofnun Kennaraháskóla Íslands.

Finnbogason, Guðmundur (1904). *Uppkast ad reglugjörð fyrir hinn lærða skóla í Reykjavík*. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja.

Finnbogason, Guðmundur (1905a). Frumvarp til laga umfæslu barna, með ástæðum og athugasemdum. *Alþingistíðindi* 1905 A, 266–283. Reykjavík: Alþingi.

Finnbogason, Guðmundur (1905b). *Skýrsla um fræðslu barna og unglunga veturinn 1903–1904*. Reykjavík.

Finnbogason, Guðmundur (1907). Jónas Hallgrímsson. *Skírnir*. 315–325.

Finnbogason, Guðmundur (1907–1910). Red. *Lesbók handa börnum og unglungum* 1–3.

Finnbogason, Guðmundur (1908). Móðurmálið. *Ísafold*. Reykjavík.

Finnbogason, Guðmundur (1911). *Den sympatiske Forstaaelse*. København: Gyldendal.

Finnbogason, Guðmundur (1912a). B.J. og íslenzkan. *Ísafold*, 27. nóv. Reykjavík.

Finnbogason, Guðmundur (1912b). *Hugur og heimur*. Reykjavík: Bókaverzlun Sigfúsar Eymundssonar.

- Finnbogason, Guðmundur (1919). Orðanefnd Verkfræðingafjelagsins. *Tímarit V. F. Í.*, 53–55. Verkfræðingafjelag Íslands. Reykjavík.
- Finnbogason, Guðmundur (1921). *Land og þjóð*. Reykjavík.
- Finnbogason, Guðmundur (1922). Mannkynbætur. *Andvari*, 184–204, Reykjavík.
- Finnbogason, Guðmundur (1924). *Mannfræði*. Översättning av R.R. Marett's Anthropology. Reykjavík: Þjóðvinafélagið.
- Finnbogason, Guðmundur (1925a). Sjómannamál. *Morgunblaðið*, 12. maí, 2.
- Finnbogason, Guðmundur (1925b). Svar til skrifstofustjóra Sveinbjarnar Egilson. *Morgunblaðið*, 14. maí, 2.
- Finnbogason, Guðmundur (1925c). Svar enn til skrifstofustj. Sveinbj. Egilson. *Morgunblaðið*, 17. maí, 7.
- Finnbogason, Guðmundur (1927). Vefarinn mikli frá Kasmír. *Vaka*, 316.
- Finnbogason, Guðmundur (1928). Hreint mál. *Skírnir*, 145–155, Reykjavík.
- Finnbogason, Guðmundur (1931). *Stærðfræðin*. Översättning av A.N. Whiteheads An Introduction to Mathematics. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.
- Finnbogason, Guðmundur (1940). *Markmið og leiðir. Um hugsjónir og framkvæmd þeirra*. Översättning av Aldous Huxleys Ends and Means. Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs.
- Finnbogason, Guðmundur (1947). *Alþingi og menntamálin*. (Saga Alþingis.) Reykjavík: Alþingi.
- Fjölnir*. Kaupmannahöfn, 1835–1847.
- Fréttabréf Íslenskrar málnefndar*. Reykjavík, 1982–1984.
- Fundabók Orðanefndar verkfræðinga*. [Opublicerad.]
- Fundabók Verkfræðingafélags Íslands*. [Opublicerad.]
- Gellner, Ernst (1983). *Nations and Nationalism*. Basil Blackwell, Oxford.
- Gjörðabók Verkfræðingafélags Íslands*, 7.2. 1917.
- Grágás (1992). Lagasafn íslenska þjóðveldisins. Gunnar Karlsson, Kristján Sveinsson, Mörður Árnason sáu um útgáfuna. Reykjavík, Mál og menning.

- Guðfinnsson, Björn (1935). *Íslensk málfræði*. Ríkisúttvarpið, Reykjavík.
- Guðfinnsson, Björn (1941). Málbótastarf Baldvins Einarssonar. *Andvari*, 64–78. Hið Íslenska Þjóðvinafélag. Reykjavík.
- Guðfinnsson, Björn (1946). Mállýzkur. Ísafoldarprentsmiðja, Reykjavík.
- Guðfinnsson, Björn (1947). *Breytingar á framburði og stafsetningu*. Ísafoldarprentsmiðja, Reykjavík.
- Guðmundsdóttir, Aldís Unnur och Jörgen L. Pind (2003). *Almenn sálarfræði*. Hugur, heili, hátterni. Reykjavík. Mál og menning.
- Guðmundsson, Halldór (1987). "Loksins, loksins". *Vefarinn mikil og upphaf íslenskra nútímabókmennta*. Mál og menning, Reykjavík.
- Guðmundsson, Sigurður (1959). *Tækniorðasafn*. Menntamálaráðuneytið, Reykjavík.
- Guðmundsson, Valtýr (1907). Ritdómur. *Eimreiðin*, 147–148.
- Gunnarsson, Jón. Privat samtal 17.3. 1999.
- Hall, Stuart (1996). The question of cultural identity. I Hall, Held Hubert och Thompson red. *Modernity. An introduction to modern societies*. Cambridge Massachusetts, Blackwell.
- Halldórsson, Halldór (1955). *Nýyrði III*. Menntamálaráðuneytið: Reykjavík.
- Halldórsson, Halldór (1964). Nýgervingar í formáli. I Halldór Halldórsson (red.) *Þættir um íslenskt mál*. Reykjavík, Almenna bókafélagið.
- Halldórsson, Halldór (1971a). *Íslensk málrækt*. Reykjavík, Hlaðbúð hf.
- Halldórsson, Halldór (1971b). Orðanefnd verkfræðingafélagsins. *Íslensk málrækt*, 170–188. Reykjavík, Hlaðbúð hf.
- Halldórsson, Halldór (1993). Tildrög málnefndar og stofnun. I Jónsson (red.) *Íslensk málnefnd 1964–1989*, 13–43. Rit Íslenskrar málnefndar 8. Reykjavík: Íslensk málnefnd.
- Halldórsson, Ólafur (1972). Líkneskjusmið. *Árbók Hins Íslenska fornleifafélags*. 5–17. Reykjavík: Hið Íslenska fornleifafélag.
- Halldórsson, Óskar (1978). "Íslenski skólinn" og Hrafinkelssaga. *Tímarit Máls og menningar* 39 (3.h.), 317–324. Reykjavík.

- Hansén, Sven-Erik (1991). Tradition och reform. Urval och konstruktion av modersmålsämnet läroplanstexter från 20-tal till 80-tal. Åbo akademis förlag, Åbo.
- Harris, Joseph, Eckehard Simon, Calvert Watkins & Stephen Mitchell (2002). Einar Haugen: Faculty of Arts and Sciences – Memorial Minute. Citerat 24.9.2006: <http://www.news.harvard.edu/gazette/2001/05.24/16-haugen.html>
- Haugen, Einar (1950) *The First Grammatical Treatise: The earliest Germanic Phonology*. Baltimore, Linguistic Society of America
- Haugen, Einar (1953). *The Norwegian language in America; A study in bilingual behavior* (I–II). Philadelphia, Univ. of Pennsylvania Press.
- Haugen, Einar. ”Planning for a Standard Language in Modern Norway”, AL, 1.3. 8–21 (1959; rev.opptr. som ”Language Planning in Modern Norway”, Scandinavian Studies, 33:68-81 (1961).
- Haugen, Einar (1966). *Language Conflict and Language Planning. The Case of Modern Norwegian*. Cambridge, Massachusetts.
- Haugen, Einar (1969). *Riksspråk og folkemål: Norsk språkpolitikk i det 20. århundre*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Hauksson, Jóhann (1997). *Hugur ræður hálfri sjón: um fræðastörf dr. Guðmundar Finnbogasonar á fyrri hluta aldarinnar*. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Hákonardóttir, Hjördís (1992). Tungutak lögfræðinnar. *Afmælisrit Gizurar Bergsteinssonar*, s. 261–277. Reykjavík: Sleipnir hf.
- Hálfðanarson, Guðmundur (1991). *Old Provinces, Modern Nations: Political Responses to State Integration in Late Nineteenth- and Early Twentieth-Century Iceland and Brittany*. Cornell University. [Upublicerad PhD-avhandling.]
- Hálfðanarson, Guðmundur (1993). Íslensk þjóðfélagspróun á 19. öld. I: *Íslensk þjóðfélagspróun 1880–1990. Ritgerðir*. s 9–58. Red Guðmundur Hálfðanarson og Svanur Kristjánsson. Reykjavík: Félagsvísindastofnun og Sagnfræðistofnun H.Í.
- Helgadóttir, Sigrún (2000). Islandsk dataterminologi fra 1968 til 1998. I: *I terminologins tjáning*. Festskrift för Heribert Picht på 60-årsdagen. Red. Nuopponen et al. Vasa.
- Her Icelandic roots (2002). Citerat 17.5.2007: <http://bjork.com/facts/about/>
- Hermannsson, Halldór (1919). *Modern Icelandic*. Islandica XII. New York: Cornell University Library Ithaca.

- Hoff, Hans Henning (1995). *Íslenska lagamálið, einkum hugtök og orðfæri*. Opublicerad seminarieuppsats. Reykjavík: Íslands universitet.
- Hovdhaugen, Even (1994). *Achille Burgun 1884–1915: Professor Achille Burgun som det ikke ble forunt å se sin doktoravhandling om språkutviklingen i Nogle trykket og utgitt*. Oslo, L. Kleiser
- Hughes, Michael (1988). *Nationalism and Society. Germany 1800–1945*. London: Edward Arnold.
- Huxley, Aldous (1938). *Ends and Means. An Enquiry into the Nature of Ideals and into the Methods employed for their Realization*. London.
- Iðunn*. Reykjavík, 1915–1933.
- Íðorðasafn* (1928). Frá Orðanefnd Verkfræðingafjelagsins. Sjerprentun úr Tímariti V.F.Í. og registur. Reykjavík.
- Ísafold*. Reykjavík, 1907–
- Íslensk fornrit* 1–34 (1933–2007). [Skriftseria med vetenskapliga utgåvor av isländska sagor.] Reykjavík, Hið íslenska fornritafélag.
- Íslensk málstöð. Ársskýrsla, 1990–1998. Reykjavík: Íslensk málstöð.
- Jakobsson, Böðvar Yngvi (2004). *Eiríkur Briem og íslensk heimspeki*. [Opublicerad MA-avhandling vid Íslands universitet.]
- Jevons, William Stanley (1882). *Elementary lessons in logic deductive and iductive*. London.
- Johnstone, B. (1996). *The linguistic individual. Self-expression in language and linguistic*. New York & Oxford, Oxford University Press.
- Jóhannesson, Alexander (1925). Ósæmileg deila. *Morgunblaðið*, 17. maí, 2.
- Jóhannsson, Ólafur H. (1994). Inngangur. I: L. Guttormsson (red.). Heimildarrit í íslenskri uppeldis- og skólasögu. 1. Guðmundur Finnbogason. *Lýðmenntun*. Reykjavík: Rannsóknarstofnun Kennaraháskóla Íslands.
- Jónsbók* (1281/1970). Kong Magnus Hakonssons lovbog for Island vedtaget paa Altinget 1281. Réttarbætr : de for Island givne Retterbøder af 1294, 1305 og 1314 udgivet efter haandskrifterne ved Olafur Halldórsson, med en efterskrift af Gunnar Thoroddsen. [Optryckt udg. från 1904.] Odense, Odense Universitetsforlag.

- Jónsson, Arngrímur (1610/1985). *Crymogaea sive rerum Islandicarvm libri III. Á íslensku: Crymogæa: þættir úr sögu Íslands*. Jakob Benediktsson þýddi og samdi inngang og skýringar. Helgi Þorláksson sá um útgáfuna. Reykjavík, Sögufélagið.
- Jónasson, Geir (1938). *Ungmennafélög Íslands 1907–1937*. Minningarrit. Reykjavík: Ungmennafélag Íslands.
- Jónasson, Jónas (1896). *Ný dönsk orðabók með íslenskum þýðingum*. Reykjavík, Ísafold.
- Jónasson, Ársæll & Henrik Thorlacius (1952). *Verkleg sjóvinna. Handbók sjómanna og útvegsmanna. Kennslubók*. Reykjavík, Ársæll Jónasson.
- Jónsson Aðils, Jón (1903). *Íslenzkt þjóðerni. Alþýðufyrirlestrar*. Sigurður Kristjánsson, Reykjavík.
- Jónsson Aðils, Jón (1910). *Dagrenning. Fimm alþýðuerindi*. Sigurður Kristjánsson, Reykjavík.
- Jónsson, Baldur (1976). *Mályrkja Guðmundar Finnbogasonar*. Bókaútgáfa Menningarsjóðs, Reykjavík.
- Jónsson, Baldur (1984). Framburðarmál. *Fréttabréf Íslenskrar málnefndar* 3.2, 3–6. Reykjavík: Íslensk málnefnd.
- Jónsson, Baldur (1993). Íslensk málnefnd 1966–1989. I Jónsson (red.) *Íslensk málnefnd 1964–1989*, 28–43. Rit Íslenskrar málnefndar 8. Reykjavík: Íslensk málnefnd.
- Jónsson, Bergur (1984). Orðanefnd rafmagnsverkfræðinga. *Nordisk tidskrift för fackspråk och terminologi*, 15–23.
- Jónsson, Bjarni Bragi (2000). Á málþingi um Íslenzka menningu eftir Sigurð Nordal í Norræna húsinu 15.1.2000.
- Jónsson, Jónas (1948). Jón Jónsson Aðils eftir Jónas Jónsson frá Hriflu. I: Jón Jónsson Aðils: *Gullöld Íslendinga, menning og lífshættir feðra vorra á söguöldinni*. Reykjavík: Bókabúð Sigurðar Kristjánssonar.
- Jónsson, Sigurður (1997a). Nationalism och terminologisk språkplanering på Island. I: *Fackspråk och översättningsteori*. VAKKI-symposium XVII. Vasa. S. 105–119.
- Jónsson, Sigurður (1997b). Ismer som påverkar språkplanering på Island. I: *Nordterm* 9. Oslo. 27–38.

- Jónsson, Sigurður (1998). Filologismen som drivkraft inom den isländska språkplaneringen. I Laurén och Nordman (red.), *Nation och individ i fackspråk*. Forskning i Norden (Vasa universitets skriftserie 34, 1998, 72-83).
- Jónsson, Sigurður (1999). Filologism kontra internationalism i isländsk språkplanering. I: *Fackspråk och översättningsteori*, 160–167. Vakki-symposium XVII. Vasa.
- Jónsson, Sigurður (2000a). Den modernaste tekniken – och det gamla språket. Lagstiftning vid det isländska Alltinget. I: *I terminologins tjänst*. Festskrift för Heribert Pucht på 60-årsdagen. Red. Nuopponen, Toft och Myking. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 59, 193–206. Vasa.
- Jónsson, Sigurður (2000b). Översättning och språkplanering. Från Whitehead till Windows. I: *Fackspråk och översättningsteori*, 175–183. Vakki-symposium XX. Vasa.
- Jónsson, Sigurður (2001). En isländsk språkplanerare och hans profiler: Wüster före Wüster? *Från terminologisk teori till vetenskaplig kommunikation*. Red. Laurén och Nordman. Forskning i Norden. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 78, 35–60. Vasa.
- Kalverkämper, Hartwig (1996). Multilingualism in Specialist Communication. *Proceedings of the 10th European LSP Symposium*, Vienna, 29 Aug. – 1 Sept., 1995. Red Gerhard Budin, Vol. 1. Vienna: TermNet, International Network for Terminology.
- Kaplan, Robert B., & Richard B Baldauf Jr. (1997). *Language Planning From Practice to Theory*. Multilingual Matters (Series) 108. ISBN 1-85359-371-0 (pbk).
- Kedourie, Elie (1966). *Nationalism*. 3. ed. London: Hutchinson.
- Kloss, Heinz (1978). *Die Entwicklung neuer germanischer Kultursprachen seit 1800*. 2., erweiterte Auflage. Sprache der Gegenwart. Schriften des Instituts für deutsche Sprache. Band XXXVII. Düsseldorf, Pädagogischer Verlag Schwann.
- Kohn, Hans (1982). *Nationalism: Its Meaning and History*. Robert E. Krieger, Malabar, Florida.
- Konráðsson, Sverrir H. (2005). *English loanwords in the Icelandic language of the sea: particularly in the jargon of trawlermen*. Lokaverkefni (MA) frá Háskóla Íslands. Reykjavík. [Opublicerad.]
- Kristinsson, Ari Páll, Sigrún Helgadóttir & Sigurður Jónsson (1991). *Leiðbeiningar fyrir orðanefndir*. Reykjavík: Íslensk málstöð.

- Kristinsson, Ari Páll (2004). Offisiell normering av importord i islandsk. I: *"Det främmande" i nordisk språkpolitik: om normering av utländska ord 30–70*. Red. Helge Sandøy & Jan-Ola Östman. Oslo, Novus forlag.
- Kristjánsdóttir, Ragnheiður (1996). Rætur íslenskrar þjóðernisstefnu. *Saga*, 131–175. Reykjavík: Sögufélag.
- Kristjánsson, Ólafur Þ. (1958/1985). *Kennaratal á Íslandi*. 1. Reykjavík. Oddi.
- Kvaran, Guðrún. 2003. *Arnljótur Ólafsson og Ágúst H. Bjarnason. Tilraunir til nýyrðasmíði*. Erindi haldið á Hugvísindafingi 1. nóvember 2003. [Opublicerad.]
- Laurén, Christer (1999). I metodi di immersione e la cooperazione insegnante-studente. I: *L'immersione linguistica. Una nuova prospettiva*, 145–153. Frederica Ricci Garotti (red.). Milano: FrancoAngeli.
- Laurén, Christer (2001). The conflict between national languages and English as the languages of arts and sciences. I: *Domain-specific English*, 87–97. Red. Cortese G. & Riley P. Frankfurt a. M. Peter Lang.
- Laurén, Christer (2003). Islänningarna, fackspråket och farmor. *Boken om våra modersmål*. Festskrift till Mikael Reuter på hans 60-årsdag den 17 maj 2003, 197–202. Red. Ann-Marie Ivars et al. Esbo: Schildts Förlag Ab.
- Laurén, Christer (2005). Forskaren, ekonomin och lingua franca. I: *Tvärsnitt 1:05*, 36–39.
- Laurén, Christer & Marianne Nordman (2003). Två sociologer och två idiolekter. *Vaasan yliopiston julkaisuja. Tutkimuksia* 249. Språkvetenskap 42. Vasa universitet. Vasa.
- Laurén, Christer, Johan Myking & Heribert Picht (1997). *Terminologi som vetenskapsgren*. Lund: Studentlitteratur.
- Laurén, Christer, Johan Myking & Heribert Picht (2004). Språk, domene og domenedynamikk. I: *Nordterm 2003*. Stockholm: Terminologikum TNC.
- Laxness, Halldór (1940). Ritdómur. *Tímarit máls og menningar*, 174–177.
- Lesbók handa börnum og unglungum 1–3* (1907–1910). Red. Finnbogason, Guðmundur, Jóhannes Sigfússon och Þórhallur Bjarnason. Reykjavík.
- Lévi-Strauss, Claude (1977). *Myth and meaning*. London and New York: Routledge.
- Lévi-Strauss, Claude (1983, originalet 1962). *Det vilda tänkandet*. Lund: Arkiv förlag.

- Líndal, Sigurður (1988). Málfar og stjórnarfar. *Útljótur*, 1. tbl. (XLI árg.), 53–60, Reykjavík.
- Lög um samvinnu stjórnvalda á Evrópska efnahagssvæðinu um neytendavernd, nr. 56 27. mars 2007. Citerat 17.8.2007: <http://www.althingi.is/lagas/nuna/2007056.html>
- Lög um eftirlit með skipum og bátum og öryggi þeirra, nr. 37, 19. júní 1922 (1922). *Stjórnartíðindi fyrir Ísland A*, 56–62. Reykjavík.
- Lög nr. 15 20. júní 1923, Vatnalög.
- Lög nr. 2/1990, um Íslenska málnefnd.
- Lög nr. 20 31. mars 2006, Vatnalög.
- Lög nr. 40 12. júní 2006, um Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
- Magnússon Friðrik (2007), redaktör för vebbutgávan av isländska lagsamlingen. Privatsamtal i mai 2007.
- Marc-Wogau, Konrad. 1962. *Rökfræði handa byrjendum*. Reykjavík: Hlaðbúð.
- Marett, R.R. (1924). *Mannfræði*. Guðmundur Finnbogasons översättning av Anthropology. Reykjavík: Þjóðvinafélagið.
- Matthíasdóttir, Sigríður (1995). Réttlætning þjóðernis. Samanburður á alþýðufyrirlestur Jóns Aðils og hugmyndum Johanns Gottlieb Fichte. *Skírnir*, 36–64. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.
- Matthíasdóttir, Sigríður (2000a). The Renovation of Native Past: A Comparison between Aspects of Icelandic and Czech Nationalist Ideology. I: *Slavonic and East European Review*, vol. 74:4, 688–709.
- Matthíasdóttir, Sigríður (2000b). Íslensk menning og evrópsk þjóðernisstefna. *Tímarit Máls og menningar*. 61. árg. 10–16.
- Matthíasdóttir, Sigríður (2004). *Hinn sanni Íslendingur. Þjóðerni, kyngervi og vald á Íslandi 1900–1930*. Reykjavík, Háskólaútgáfan.
- Málfregnir*. Reykjavík, 1987–
- Morgunblaðið*. Reykjavík, 1922–2007.
- Myking, Johan (1998). "Kunskap" som ikonisk variabel. I: Ch. Laurén och M. Nordman (red.). *Nation och individ i fackspråk. Forskning i Norden*. Proceedings of the University of Vaasa. Reports. 34. Vaasa. 39–50.

- Myking, J. (2006). Terminologie in der Praxis der Ukraine – a Commentary. I: Budin, G., Ch. Laurén, H. Picht, N. Pilke, M Rogers & B. Toft (Hrsg.) *The Theoretical Foundations of Terminology Comparison between Eastern Europe and Western Countries*. Proceedings of the Colloquium held on 18 August 2003 in Surrey, Guildford, UK, in conjunction with the 14th European Symposium on language for Special Purposes (LSP). Würzburg: Ergon Verlag. 137–152.
- Mål i mun – Förslag til handlingsprogram för svenska språket*. Betänkande av kommittén för svenska språket. 2002. Stockholm: Kulturdepartementet.
- Nationalencyklopedins ordbok* (1996). Band 2. Höganäs: Bra Böcker AB.
- Nordal, Sigurður (1914). *Om Olaf den helliges saga. En kritisk undersøgelse*. København, Gad.
- Nordal, Sigurður (1917). Íslenzk sálarfræði. *Eimreiðin*, 73–82. Reykjavík.
- Nordal, Sigurður (1919). Þýðingar. *Skírnir*, 40–63. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.
- Nordal, Sigurður (1920). *Snorri Sturluson*. Reykjavík, Þór. B. Þorláksson.
- Nordal, Sigurður (1924a). Förord till *Mannfræði* av R.R. Marett, v–vi. Reykjavík: Þjóðvinafélagið.
- Nordal, Sigurður (1924b). *Íslenzk lestrarbók 1400–1900*. Bókaverzlun Sigfúsar Eymundssonar, Reykjavík.
- Nordal, Sigurður (1926). Málfrelsi. *Morgunblaðið* 5. september, 1–5.
- Nordal, Sigurður (1928). Bókmenntaþættir. *Vaka II*. Reykjavík.
- Nordal, Sigurður (1929). Viljinn og verkið. *Vaka III*. Reykjavík.
- Nordal, Sigurður (1940). *Hrafnkatla*. Studia Islandica 7. Reykjavík, Ísafoldarprentsmiðja.
- Nordal, Sigurður (1942). *Íslenzk menning I*. Mál og menning, Reykjavík.
- Nordman, Marianne (1993). Fackspråklig språkplanering. I: *Fagspråk i Norden*. Rapport fra en konferanse i Lund 4.–6. desember 1992. Nordisk språksekretariats rapporter 19, 67–81. Oslo.
- Nýyrði I–IV* (1953–1956). Reykjavík: Menntamálaráðuneytið.
- Ólafsson, Arnljótur (1880). *Auðfræði*. Kaupmannahöfn, Hið íslenska bókmenntafjelag.

- Ólafsson, Arnljótur (1891). Rökfræði. I: *Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags*. 12. Reykjavík, 177–240.
- Ólafsson, Eggert (1832). *Kvæði*. Kaupmannahöfn.
- Orðabanki íslenskrar málstöðvar. Orðasöfn (2007). Citerat 17.8.2007: <http://herdubreid.rhi.hi.is:1026/wordbank/dictionaries>
- Orðabanki íslenskrar málstöðvar. Um orðabankana (2007). Citerat 17.8.2007: <http://herdubreid.rhi.hi.is:1026/wordbank/about>
- Orðanefndir á skrá í Íslenskri málstöð (2007). Citerat 17.8.2007: <http://www.ismal.hi.is/ny+id.html>
- Orðasafn II. Rafmagnsfræði* (1952). Dansk-íslenskt bráðabirgða orðasafn tekið saman af orðanefnd Rafmagnsverkfræðingadeildar V.F.Í. Reykjavík.
- Orð úr viðskiftamáli* (1927). Eftir Orðanefnd Verkfræðingafjelagsins. Sjerprent úr Lesbók Morgunblaðsins 3. október 1926. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja h.f.
- Ottósson, Kjartan G. (1990). *Íslensk málhreinsun*. Sögulegt yfirlit. Rit Íslenskrar málnefndar 6. Reykjavík: Íslensk málnefnd.
- Pavarotti vill syngja með Björk. Morgunblaðið 3.6 1998. Citerat 5.5.2007 http://www.mbl.is/mm/gagnasafn/grein.html?grein_id=401252
- Piltz, Anders (1978). *Medeltidens lärda värld*. Stockholm: Bokförlaget Carmina.
- Piltz, Anders (2003). Lidelsen för det exakta. En skiss till utforskningen av fackterminologiernas framväxt i latinet. Merja Koskela & Nina Pilke (red.), *Fackspråk och översättningsteori*, 49–68. Vasa.
- Pind, Jörgen (2005). *Frá sál til sálar. Ævi og verk Guðmundar Finnbogasonar sálfræðings*. Reykjavík, Hið íslenska bókmenntafélag.
- Plamenatz, John (1976). Two Types of Nationalism. I: Eugene Kamenka (Ed.): *Nationalism, the. The nature and evolution of an idea*, 22–36. London: Edward Arnold.
- Platon 427?-347? f.Kr. (1991). *Ríkið* (Staten). Íslensk þýðing Eyjólf Kjalars Emilssonar sem einnig ritar inngang og skýringar; bundið mál í þýðingu Kristjáns Árnasonar. Reykjavík, Hið íslenska bókmenntafélag.
- Raftækni- og ljósorðasafn* 1–2 (1965–1973). Reykjavík, Menningarsjóður.

- Raftækniórðasafn* 1–12 (1988–2004). Rit Orðanefndar RVFÍ. Reykjavík, Menningarsjóður, Orðanefnd RVFÍ.
- Ramírez, José Luis (1995). *Två kiasmer av tystnad och ironi*. Nordplan Meddelande 1995:1, Stockholm, Nordiska institutet för samhällsplanering.
- Reglugerð um Íslenska málnefnd og starfsemi Íslenskrar málstöðvar nr. 159/1987*. Reykjavík, Menntamálaráðuneytið.
- Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council of 27 October 2004. Citerat 3.5.2007: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/en/consleg/2004/R/02004R2006-20050612-en.pdf>
- Rubin, J & Jernudd, B. (1971). *Can language be planned?* Hawaii.
- Sandøy, Helge, Arne Torp, Kjell Ivar Vannebo och Lars S. Vikør (red.) 1991. *Språkideologi og språkplanlegging i Norge*. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Schück, Henrik och Karl Johan Warburg (1926–1949). *Illustrerad svensk litteraturhistoria*. 3. fullst. omarb. uppl. Stockholm, Hugo Geber.
- Sigurðsson, Jón (1929). Ávarp til hr. próf. Guðm. Finnbogasonar. *Tíminn* 12. jan., 12.
- Sigurjónsson, Árni (1984). Nokkur orð um hugmyndafræði Sigurðar Nordal fyrir 1945. *Tímarit máls og menningar* 45 (1. h.), 49–63. Reykjavík.
- Sigurjónsson, Árni (1986). *Laxness og þjóðlífið*. Reykjavík: Vaka Helgafell.
- Skinfaxi*. Hafnarfirði, Ísafirði, Reykjavík, 1909–1932
- Skírnir*. Reykjavík, 1907–1995.
- Skipulagsskrá Málræktarsjóðs. *Stjórnartíðindi* B, nr. 297/1995.
- Smith, Anthony D. (1971). *Theories of Nationalism*. London and Southampton: The Camelot Press Ltd.
- Stefánsson, Gunnar (1997). *Útvarp Reykjavík*. Saga Ríkisútvarpsins 1930–1960. Reykjavík: Sögufélagið.
- Stjórnartíðindi fyrir Ísland* (1922) A. Reykjavík.
- Strömman, Solveig (1995). *Två språk på arbetsplatsen. Status och förändring*. Acta Wasaensia no 44. Språkvetenskap 7. Vasa.

Sturtevant, Edgar H. (1936). A hittite glossary. 2nd. ed. *William Dwight Whitney linguistic series*. Philadelphia: Linguistic society of America, University of Pennsylvania.

Sunnanfari. Kaupmannahöfn, 1891–1892.

Sæbøe, Randi (1999). Funksjon som forklaring – norsk petroleumsterminologi. I: *Nordica Bergensia* 20, 247–267. Red. Laurén och Myking. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.

Sæmundsson, Tómas (1835). Fjölnir. *Fjölnir. Ársrit handa Íslendingum*. 1–17. Kaupmannahöfn.

Thurneysen, Rudolf (1909). Handbuch des Alt-irischen. I: Teil: Grammatik. *Indogermanische Bibliothek. Erste Abteilung. Sammlung indogermanischer Lehr- und Handbücher. I. Reihe: Grammatiken. Sechster Band*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.

Tilskipun um eftirlit með skipum og bátum og öryggi þeirra, nr. 43, 20. nóv. 1922 (1922). *Stjórnartíðindi fyrir Ísland A*, 132–206.

Tímarit Verkfræðingafélags Íslands. 1925, 28. Reykjavík.

Tíminn. Reykjavík, 1929–

Tönnies, Ferdinand (1887). *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Leipzig.

Ursin, Georg Frederik (1842). *Stjörnufræði, ljett og handa alþíðu*. Jónas Hallgrímsson íslendskadi. Videiar Klaustri.

Vaka. Reykjavík, 1927–1929.

Valdimarsdóttir, Svala (2007), redaktör för Altingstidene. Privatsamtal i maj 2007.

Vikør, Lars S. (1993). The Nordic Languages, Their Status and Interrelations. Nordic Language Secretariat. Publication no. 14. Oslo: Novus Press.

Vikør, Lars S. (1994). *Språkplanlegging. Prinsipp og praksis*. Andre utgåva. Oslo: Novus Press.

Vinje, Finn-Erik (1976). *Språkplanlegging. Mål og metoder*. Trondheim.

Vísir. Reykjavík, 1925–

Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language (1989). New York: Portland House.

- Whitehead, A.N. (1931). *Stærðfræðin*. Guðmundur Finnbogasons översättning av An Introduction to Mathematics. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.
- Wüster, E. (1985). *Einführung in die allgemeine Terminologielehre und Terminologische Lexikographie*. 2. Auflage herausg. vom Fachsprachlichen Zentrum, Handelshochschule Kopenhagen. Kopenhagen.
- Wüster, Eugen (1931/1970). *Internationale Sprachnormung in der Technik besonderes in der Elektrotechnik*. Dritte Auflage. Berlin: H. Bouvier u. Co. Verlag.
- Þórarinsdóttir, Hallfríður (1999). *Purity and Power. The Policy of Purism in Icelandic Nationalism and National Identity*. [Opublicerad PhD-avhandling.]
- Ægir*. Reykjavík, 1922–
- Ævarsdóttir, Eva Margrét och Hafdís Ólafsdóttir (2007). *Samantekt: Lög samþykkt á Alþingi sem eiga rætur að rekja til samningsins um Evrópska efnahagssvæðið*. Reykjavík, Skrifstofa Alþingis. [Opublicerad rapport.]

BILAGOR

Bilaga 1. Utdrag av Orð úr viðskiptamáli.

Orð úr viðskiptamáli

eftir

Orðanefnd Verkfræðingafjelagsins

Sjerprentun úr Lesbók Morgunblaðsins 3. október 1926.

Reykjavík

Ísafoldarprentsmiðja h.f. — 1927

Orð úr viðskiptamáli.

Orðasafn þetta hefir Orðanefnd Verkfræðingafjelagsins tekið saman með ráðum og atbeina verslunarmanna í Reykjavík. Hefir ekkert orð verið tekið í safnið án þess að sjerfræðingur í þeirri grein hafi galdið því samþykki. Að sumu hafa konur úr L.F.K.R. unnið. Mörg algeng orð hafa verið tekin upp fyrir sjerstök til-mæli verslunarmanna, og mun hver maður sjá, að því fer fjarri, að hjer sjeu tóm nýyrði á ferðum. — Mun ekki saka þótt mint sje á góð orð og gömul, meðan þau eru ekki höfð í hvers manns tali. Hitt er miklu lakara, að í þetta safn vantar vafalaust mörg orð, sem höfð eru í auglýsingum og viðskiftalífi, og æskilegt væri að þýða á íslensku. Nefndin

hefir tekið til viðfangs þau orð, sem verslunarmenn hafa fram borið, og þótti rjett að draga eigi lengur að láta þetta sýnishorn koma fram. Er hægra að bæta við og bæta um, þeg- er einhver undirstaða er fengin. Um orðin sjálf er ekki ástæða til að fjöl- yrða. Þeim verður ekki lífs auðið, nema almenningur vilji taka þau að sjer. En vonandi er, að vandlæting manna beinist ekki einungis að til- raunum til að íslenska erlend orð, heldur líka að hinum erlendu og hálf- erlendu orðskrípum, sem láta eftir sig svarta bletti á tungunni. Skýringar hafa verið settar á stöku stað, svo fáorðar sem fært var, og er því treyst að lesendur skilji þar hálfkveðna vísu. Skammst. eru auðskildar, t. d. kvk = kvenkyns og hvk = hvorugkyns. Erlendu orðin eru ýmist tilfærð á frummáli eða eftir íslenskum fram- burði. Orða með e í upphafi má stund- um leita undir k eða s. Ætti þetta ekki að saka, af því að skamt er að leita í þessu litla safni.

4

anastigmatisk (um ljósgler), jafntæk- ur.
anretterborð, skutull (fornyrði).
ansjósa, kryddsíli.
anthrakít, valkol.
appelsína, glóaldin.
appetit- (í samsetningum) bergi- (t.d. appetitsíld, bergisíld).
aprikósa, eiraldin.
asfalt, jarðbik.
asfaltlakk, biklakk.
asía, glægurka.
asietta, diskill (lítill diskur).
asparges, spergill (spergli, spergils; flt. sperglar).
astrakan, 1) hrokkinskinn, 2) hrokkinn- voð.
atlas, slíkjusilki.
ávaxtapressa, kremja.
axelfeiti, ásfeiti.

bajersk pylsa, bæjara-bjúga.
balla, (láta í sekki) sekkja (sbr. af- tappa, flaska).
balli, sekkur.
banan, bjúgaldin.

6

accept, útivíxill.
accept-konto, útivíxlareikningur; sbr. vexelkonto.
afmönstra, afskrá.
afsetja, selja.
afsetning, sala.
aftappa, flaska (vínið er flaskað í Frakklandi; sbr. hús: hýsa).
agent, umboðsmaður, erindreki.
agentur, umboð.
agio, myntbót.
agúrka, gurka.
ahorn, mösur (fornyrði; eignarf. mösurs).
akromatiskur (um ljósgler), tær, lit- laus.
aktiva, eignir.
allehaande, kryddblendingur.
alpakka, 1) silfrungur, 2) lama-ull, lama-hár.
aluminium, álm (hvk.: álmíð).
ambra, ambur (hvk.; ambri, amburs).
an, út; sbr. pr.
ananas, granaldin (sbr. ensku: pine- apple).

5

barri, stöng, kólfur (gullkólfur, kólfa- gull).
basar, sala, verslun.
batist, traf, ullartraf.
beholdning, birgðir, birgðakömun; taka b., kanna birgðir.
berustykki, axlastykki.
besetning, legging, hlað.
bestik, teiknigerðar (gerðar er fornt orð um samstæðan búnað eða áhöld).
betræk, veggfóður; sessvoð (sjá möblu- tau).
biscuit, sætabrauð, smákex.
bitter, árveig, (árveig skal árla bergja; sbr. morgunbitter).
blaar, strý.
blaðgull, gullhimna.
bleja, sveipa (kvk).
bleja, bleikja (bleikti, bleiktur; um lín).
bleiksoda (blegsoda), bleikiþvol.
blenda, ljósop.
blómstursprauga, blómkanna.
blúnda, laufaborði, laufborði.
blússa, treyja.
blýantur, ritblý.

7

Bilaga 2.
Utdrag av Ágúst H. Bjarnasons Rökfræði.

ÁGÚST BJARNASON:

ALMENN RÖKFRÆÐI

TIL NOTKUNAR VIÐ SJÁLFSNÁM
OG NÁM Í FORSPJALLSVÍSINDUM

VIÐ

HÁSKÓLA ÍSLANDS

REYKJAVÍK 1913
Á KOSTNAÐ HÖFUNDARINS

Efni.

Inngangur	bls. 6
A. Hugsunarfræði	— 7
I. Hugsunarlögmálin	— 8
II. Hugtök	— 10
III. Dómar	— 20
IV. Rökleiðslur	— 40
B. Þekkingarfræði	— 63
I. Tilgangur og eðli þekkingarinnar	— 64
II. Stig þekkingarinnar	— 70
III. Hinar visindalegu aðferðir	— 78
IV. Takmörk þekkingarinnar	— 105
C. Um rökskekkjur og rangar staðhæfingar	— 111
Orðasafn	— 120

Formáli.

Eins og menn kunna að tala og tala rétt, áður en þeir kynnast málfræðinni, eins geta menn hugsað og hugsað rétt, áður en þeir nema rökfræði. En þar með er ekki sagt, að þeir hafi gert sér grein fyrir, í hverju rétt hugsun er fólgin. Nú er það hverjum hugsandi manni nauðsynlegt að kunna að greina rétta hugsun frá rangri og rökstuddar skoðanir frá órökstuddum staðhæfingum; því er flestum mönnum það all-áriðandi að fá einhverja rökfræðislega mentun. Þetta hefir nú eins og fleira verið alt of mjög vanrækt af oss Íslendingum, enda bera blóð vor og bækur þess órækt vitni. Af þessari ástæðu hefi ég ráðist í að gefa út rökfræði þessa, ef verða mætti, að hún gæli komið einhverjum að haldi, auk þess sem hún er ælluð til náms í forspjallsvisindum við háskólann.

Ég geng þess ekki dulinn, að mörgum kunnri að þykja nýyrði þau, sem notuð eru í bók þessari og lang flest eru mynduð af sjálfum mér, all-óviðkunnanleg í fyrstu. En annað hvort varð að gera, að láta þetta alveg undir höfuð leggjast og nota útlendu orðin sem áður, og hefði þá málið á bókinni orðið að hreinasta berjaskyri innlendra og erlendra orða; — eða þá að smíða nýyrðin eftir því, sem ég hafði bezt vit á, og lofa því svo að ráðast, hvernig þeim yrði tekið. Og þann kostinn tók ég. Eigi íslenzkan nokkurn tíma að verða að hugsandi manna máli, er þetta óhjákvæmilegt og verður að gerast fyrr eða síðar. Og það er mín skoðun, að kennarar háskólans eigi að ganga þar á undan öðrum, því

að þeim er það sérstaklega falið að búa til íslenskt vísindamál.

Ég hef við samningu rits þessa því nær einvörðungu stuðst við ensk rökfræðisrit, með því að ég lít svo á, að þau séu einna skýrust og ljósust, og eigi ég að tilgreina nokkur þeirra, verð ég sérstaklega að nefna:

W. Stanley Jevons: *Elementary Lessons in Logic*, Lond. 1882 og **S. H. Mellone:** *Textbook of Logic*, Edinb. 1911.

Að öðru leyti hygg ég, að rit þetta beri þess nokkrar menjar, að það sé frumhugsað á íslenska tungu. Raunar eru mörg af dæmum þeim, sem höfð eru til skýringar og skilningsauka, svipuð eða jafnvel hin sömu og þau, sem tíðkuð eru í erlendum rökfræðisritum. En það ætti ekki að saka.

Þess skal getið, að bókinni er skift í greinar og er jafnan vísað til þeirra, en ekki til blaðsíðutalsins.

Aftast er skrá yfir þau erlend fræðiorð og íslensk nýgrði, sem notuð eru í bókinni.

Þarf ég svo ekki að fara frekari orðum um þessa fyrstu rökfræðis-tilraun mína.

Reykjavík 1. nóvember 1913.

Ágúst Bjarnason.

Orðasafn

yfir helztu erlend fræðiorð og íslensk nýyrði, sem notuð eru í bók þessari, með tilvitnun í þær greinar, þar sem orðin koma fyrst fyrir.

Erlendu orðin	Íslenzku orðin
Absolut , alger 91.	Aðferð , methode .
absolut identisk , alsamur 6.	aðf. hins eina frábrigðil. atriðis , m. of single difference 81.
abstract hugtak , sérstæða 14.	aðf. hins eina sameiginl. atriðis , m. of single agreement 81.
abstraction , sérhæfing 14.	aðf. hinna samræmu breytinga , m. of concomitant varia- tions 81.
abstrahere , sérhæfa 14.	aðleiðsluaðferð , inductionsme- thode 70.
agnosticismus , ókynnisstefna 95.	afálykt , deduction 77.
amphibologi , tvíræðar setning- ar 97.	afgangs-aðferðin , m. of resi- dues 81.
analogislutning , jafnstæðu-á- lyktun 75.	afleiðing , consequens 81.
antecedens , undanfari 81.	afleiðsluaðferð , deductionsme- thode 70.
apagogisk sönnun , fjarlæging 100.	afstaða , relation 30.
apodeiktisk , áreiðanlegur 30.	afstæður , relativ 91.
apriorisk vísindi , hugvísindi 2.	alger , absolut 91.
argumentation , rökleiðsla 4.	alhæfa , generalisere 15.
argumentum ad hominem , per- sónurök 99.	alhæfur , universal 30.
argumentum ad populum , tilfinn- ingatal 99.	aljákvæður , universalt affir- merandi 31.
assertorisk , vitanlegur 30.	
atomismus , eindakenning 95.	
axiom , frumsannindi 5.	

- Causa**, orsök 69.
causa sui, sjálforsök 92.
circulus in definiendo, skýringarhringur 23.
circulus vitiosus, vítahringur 99.
classification, flokkun 19.
collectivum, heildstæða 14.
conclusion, niðurstaða 43.
concret, hlutstæður 14.
conditional identitet, skilyrt samsemd 6.
conjunctiv, samtengjandi 34.
consensus omnium, almanna-dómur 99.
consequens, afleiðing 81.
contradictio in adjecto, lýsimót-sögn 99.
contradictorisk, gagnstæður 13.
contraposition, gagnhverf umskifti 40.
contrar, andstæður 13.
conversion, umsnúning 39.
versio per limitationem, takmörkuð umskifti 39.
versio per negationem, umsnúning með neitun 39.
versio simplex, einföld umskifti 39.
copula, tengslið 24.
copulativ, samsafnandi 34.
- Deduction**, afálykt 77.
deductionsmethode, afleiðsluaðferð 70.
definition, skýrgreining 22.
descriptiv, lýsandi 21.
dichotomi, tvískifting 18.
dictum de omni et nullo, um-sögnin um allt eða ekkert 10.
differentia specifica, tegundarmismunur 19.
dilemma, valtvænna 65.
- almannadómur**, *consensus omnium* 99.
alneikvæður, *universalt negerandi* 31.
alsamur, *absolut identisk* 6.
alstæða, *generelt hugtak* 16.
andatrú, *spiritismus* 95.
andstæður, *contrar* 13.
annarleg útkoma, *heterozetesis* 99.
athuga, *observere* 80.
- Ályktun**, *sylogismus* 43.
áreiðanlegur, *apodeiktisk* 30.
ástæða, *ratio* 69.
- Dómsliður**, *terminus* 24.
dómur, *proposition* 4.
- Efnishyggja**, *materialismus* 95.
eindakening, *atomismus* 95.
einföld umskifti, *versio simplex* 39.
einhyggja, *monismus* 95.
einþæfa, *individualisere* 16.
einþæfur dómur, *singular d.* 30.
einslaga, *similis* 89.
einstaklingshyggja, *solipsismus* 95.
einstæða, *individuel hugtak* 16.
- Fargeisli**, *radius vector* 90.
ferliðsskekkja, *quaternio terminorum* 47.
fjarlæging, *apagogisk sönnun* 100.
fjölhyggja, *pluralismus* 95.
fleirþæfur, *plural* 30.
flokkun, *classification* 19.
flokkur, *genus* 19.
forsendur, *propositiones præmissæ* 43.